

בְּצֵלֶם

מרכז המידע הישראלי
לזכויות האדם בשטחים

כּוּעֵלִי צִיּוֹן

הפרת זכויות האדם
של עובדי השטחים
בישראל ובהתנחלויות

ירושלים ספטמבר 1999

בְּיָלָם

מרכז המידע הישראלי
לזכויות האדם בשטחים

פועלי ציון

**הפרת זכויות האדם
של עובדי השטחים
בישראל ובהתנחלויות**

ירושלים, ספטמבר 1999

בְּיָדֵינוּ

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים [ג.ו.]

רחוב עמק רפאים 43 (קומה שניה), ירושלים 93141

טלפון: 02-5617271, פקס: 02-5610756

**B'TSELEM - The Israeli Information Center for
Human Rights in the Occupied Territories**

43 Emek Refaim St. (Second Floor), Jerusalem

Tel. 02-5617271, Fax. 02-5610756

"بتسيلم" مركز المعلومات الاسرائيلي لحقوق الامسان في الاراضي المحتلة

شارع عيمك رفايم 43، (الطابق الثاني) القدس 93141

تلفون 02-5617271، فاكس 02-5610756

e-mail: mail@btselem.org

<http://www.btselem.org>

דו"ח בצלם מס' 18

ISSN 0793-5196

מחקר וכתובה. יחזקאל ליין

עבודת שטח: נגיב אבו רקיה

בצלם מבקש להודות לאנשים ולארגונים הבאים שסייעו רבות בהכנת הדו"ח:

- חנה זוהר, רכות עמותת קו לעובד
- עו"ד סנאא חמוד, האגודה לזכויות האזרח
- מחמוד דיאב עאמר, מזכיר איגוד העובדים מקלקיליה
- עו"ד איהאב סעדי, נצרת
- עו"ד שלמה לקר, ירושלים
- המרכז לדמוקרטיה ולזכויות עובדים, רמאללה
- הפדרציה הכללית של איגודי העובדים הפלסטינים

צוות בצלם והנהלתו:

יו"ר ההנהלה: ד"ר אדי קאופמן

חברי ההנהלה: ג'ולייט אבו-עיון, איילת אופיר, פרופ' אריה ארנון, ד"ר מרון בנבנישתי, ד"ר ענת בילצקי, צביה גרינפלד, ד"ר מנחם הופנונג, ד"ר הנרייט דהאן-כלב, ויקטור לדרפרב, פרופ' אבישי מרגלית, גילה סבירסקי, ד"ר נאדירה קבורקיאן, ד"ר מנחם קליין, ד"ר אורית קמיר, ד"ר אמנון קפליוק, מיכל רפאלי-כדורי, פרופ' ליאון שלף.

מנכ"ל: איתן פלנר

חברי צוות בצלם: נגיב אבו רקיה, איריס גילר, סוהא דיאב, תרצה חריף, רני טלמור, ליאור יבנה, נעם לובל, יחזקאל ליין, התיר לנג, נעמה כרמי, גיסיקה מונטל, רסלאן מחגינה, בהא עליאן, נסרין עליאן, שרלי ערן, תומר פפר, נגה קדמן, צבי שולמן, יעל שטיין, נעמה תמרי.

עיצוב והפקה: סטודיו אפרת 02-6522144

תוכן

7	מבוא
9	פרק 1: עובדי השטחים בישראל - נתוני רקע
10	א. מגמות בכניסת עובדים
11	ב. מקומם של העובדים הפלסטינים במשק הישראלי
13	ג. צינורות גיוס ואמצעי הגבלה
16	פרק 2: מכים ויורים במחסומים
16	א. מכות
21	ב. ירי
26	ג. התעללות בעצירים
27	ד. ביקורת
29	מסגרת: ענישה עם טעם של אפליה
30	פרק 3: יחסי עבודה אלימים
34	מסגרת: דקירות בירושלים ואפליה על-פי חוק
35	פרק 4: רשיון העבודה כאמצעי לחץ
42	פרק 5: הזכויות הסוציאליות ותנאי ההעסקה
43	א. מדור התשלומים
44	ב. דיווח כוזב
47	ג. מדיניות הסגר והשלכותיה על הזכויות הסוציאליות
52	ד. זכויות הביטוח הלאומי
55	ה. זכויות העובדים בהתנחלויות ובאזורי התעשייה בשטחים
60	ו. קשיים במימוש הזכויות בבתי-דין לעבודה
63	מסקנות והמלצות
66	נספחים

תופעת ההגירה למטרות עבודה מוכרת בכל רחבי העולם: בני-אדם נודדים ממדינות עניות ומוכות אבטלה לעבר מדינות מפותחות, בחיפוש אחר תעסוקה ושיפור ברמת ההכנסה. חלק משמעותי מכוח העבודה במערב-אירופה, בצפון-אמריקה ובאוסטרליה, מורכב ממהגרים מאפריקה, מאסיה וממזרח-אירופה. לפי הערכת ארגון העבודה הבינלאומי, במערב אירופה בלבד יש כיום כ-9 מיליון עובדים זרים, המועסקים בעיקר בבניין, בחקלאות ובשירותים מסוימים, בנוסף לכ-13 מיליון בני משפחה שהתלוו אליהם ותלויים בהם. מעמד הנחות מבחינה פוליטית, כלכלית וחברתית, הופך את העובדים הללו ואת בני משפחתם ליעד קבוע לאפליה ולניצול.¹

למרות שהכינוי "עובדים זרים" נקשר בישראל רק לאותם מהגרים זמניים, שהחלו להגיע בשנות התשעים (בעיקר ממזרח אירופה ומזרח אסיה), התופעה, על מאפייניה הבסיסיים והכלל-עולמיים, החלה למעשה עם כניסת עובדי השטחים לשוק העבודה הישראלי, כמעט מיד עם תחילת הכיבוש. המניעים שדוחפים את עובדי השטחים לחפש עבודה בישראל דומים לאלו שמניעים, למשל, עובדים תורכים לחפש עבודה בגרמניה או עובדים מקסיקנים לעבור לארצות-הברית. גם הניצול והסבל של העובדים הזרים באשר הם, דומים באופיים בכל המקומות.

יחד עם זאת, המקרה של עובדי השטחים בישראל הינו בעל שני מאפיינים ייחודיים, המבדילים אותו מתופעת העובדים הזרים בגרסתה האירופית או הצפון-אמריקאית, וגם מתופעת שאר העובדים הזרים בישראל.

ראשית, רובם המכריע של עובדי השטחים חוזרים בסוף יום העבודה לבתיהם בשטחים. עובדה זאת היא רבת משמעות. הטרגדיה האנושית העוברת על משפחות רבות של עובדים זרים בכל העולם, כתוצאה מההגירה בתנאים קשים, איננה מאפיינת מקרה זה. כמו כן, אותם עובדים לא תרמו להיווצרותן של מובלעות עוני, על כל המתלווה לכך, בערים הגדולות בישראל.

שנית, התופעה התפתחה כתוצאה מכיבוש צבאי הנמשך עד עצם היום הזה, ועל רקע מאבק אתנו-לאומי ארוך, ששיאו האחרון היה האינתיפאדה. מאבק זה מלווה, בין היתר, בדרכי גורף ועמוק של הפלסטינים בידי ישראל, ובפגיעי טרור של פלסטינים נגד אזרחים ישראלים, גם לאחר תום האינתיפאדה. רקע זה הפך את מצבו של העובד הפלסטיני בישראל למסובך ורעוע עוד יותר מזה של כל עובד זר אחר. במילים אחרות, הדינמיקה של הקונפליקט הישראלי-פלסטיני בכלל, ושל הכיבוש הישראלי על השטחים בפרט, משליכה בדרכים שונות על מצבם של עובדי השטחים בישראל. זאת, כמוכך, בנוסף לשלל המשתנים הכלכליים והפוליטיים האחרים המעצבים את התפתחותה של החברה הישראלית והפלסטינית, והמשפיעים גם על מצבם של העובדים הזרים.

1. ILO. *Protecting the Most Vulnerable of Today's Workers*. Tripartite Meeting of Experts in the Field of Migration, Geneva, 1997

התהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים, כפי שהתבטא בהסכמי אוסלו, הביא, בכמה תחומים, לירידה משמעותית בהיקף הפגיעה בזכויות האדם של האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים על-ידי ישראל.² הסיבה העיקרית לשיפור זה נעוצה בצמצום המגע היומיומי בין צה"ל לבין התושבים הפלסטינים בעקבות הנסיגה ממרכזי האוכלוסייה, אם כי לא בשינוי מהותי במדיניות הישראלית. לעומת זה, מצבם של עובדי השטחים המועסקים בישראל ובהתנחלויות הוא בין התחומים שבהם לא חל שיפור משמעותי עם התהליך המדיני. מרבית הפגיעות באוכלוסייה זו לפני הסכמי אוסלו, הן באשר לזכויות הסוציאליות ולתנאי ההעסקה והן באשר לפגיעה מידי כוחות הביטחון, שרירות וקיימות גם אחריו. יתרה מזאת, בהיבטים אחדים ניתן אף להצביע על הרעה מסוימת.

דו"ח זה איננו סקירה היסטורית של התופעה על מאפייניה השונים, ואפילו לא סקירה היסטורית של הפרת זכויות האדם של עובדי השטחים מאז תחילת הכיבוש. מטרת הדו"ח היא להביא תמונה עדכנית ככל האפשר באשר למהות ולהיקף של הפגיעות העיקריות בזכויות האדם של עובדי השטחים. על-אף שמדובר בדו"ח כוללני למדי, הוא איננו מתיימר לכסות את כל הבעיות וההפרות. נושאים כגון בטיחות במקומות העבודה או מערכת היחסים בין איגודי העובדים הפלסטינים למעסיקים ישראלים ולהסתדרות, אינם מטופלים בדו"ח זה.

מבנה הדו"ח

הפרק הראשון משמש רקע לדיון במצבם של עובדי השטחים בישראל. בפרק מובאת סקירה היסטורית קצרה, המציגה את מגמות הכניסה של עובדים פלסטינים לישראל לאורך השנים, את מקומם במשק הישראלי ואת המגבלות המוטלות על כניסתם לישראל. הפרק השני דן בתופעת האלימות של כוחות הביטחון הישראליים כנגד עובדי השטחים, בעיקר במחסומי הכניסה לישראל. הפרק השלישי מתייחס לאלימות של אזרחים ישראלים כלפי עובדים פלסטינים. הפרק הרביעי עוסק בשימוש שעושה השב"כ ברשיונות העבודה כאמצעי לחץ על עובדים פלסטינים, שאותם הוא מנסה לגייס לצרכיו השונים. בפרק החמישי מטופלים שורה של נושאים הנוגעים לזכויות הסוציאליות ולתנאי ההעסקה של עובדי השטחים: דיווח כוזב של מעסיקים, השפעת הסגר, זכויות הביטוח הלאומי, עובדי ההתנחלויות וקשיים בבתי-דין לעבודה. לבסוף מובאת מסקנות והמלצות.

כל פרקי הדו"ח מבוססים על שילוב והצלבה של כמה מקורות מידע: עדויות של עובדים, דו"חות של ארגונים המתמחים בזכויות עובדים ושיחות עם ראשיהם, תכתובת עם הרשויות הרלוונטיות וסקירת עיתונות. בכל אחד מהנושאים בהם ישנה הפרה של זכויות אדם, מובא תחילה תיאור ההפרה, לאחר מכן עדויות מפי קורבנותיה, ולבסוף ביקורת, לרוב מזווית משפטית.

2. ראו **בצלם**, אוסלו: לפני ואחרי, מצב זכויות האדם בשטחים, דף מידע, מאי 1999.

עובדי השטחים בישראל: נתוני רקע

מיד עם תחילת הכיבוש ב-1967, החל להתפתח תהליך מואץ של אינטגרציה כלכלית בין המשק הישראלי למשק השטחים. המרכיב הבולט ביותר ביחסים הללו, שהלכו והתבססו, הוא העסקת עובדים פלסטינים בישראל - לרוב בעבודות הדורשות רמת מיומנות נמוכה - תמורת שכר נמוך בקנה מידה ישראלי. התופעה קרמה עור וגידים, בין השאר, כתוצאה מהמדיניות הכלכלית שהנהיגה ישראל בשטחים, אשר נועדה באופן מכוון למנוע פיתוח כלכלי עצמאי.³

תהליך אינטגרציה זה, בכל הנוגע לשוק העבודה, הגיע לשיאו בשנת 1992. באותה שנה, למעלה משליש מכלל המועסקים מהשטחים עבדו בישראל (כ-116 אלף), יחס אשר מבחינות רבות אין לו אח ורע בעולם. הכנסתם של אותם עובדים פלסטינים בישראל מוערכת, לגבי אותה שנה, בכ-42 אחוזים מהתוצר המקומי הגולמי (תמ"ג) של השטחים. נתון זה מצביע על מרכזיות התופעה, לא רק מנקודת המבט של העובד הבודד, אלא גם מבחינת הכלכלה הפלסטינית בכלל.

כבר בימים הראשונים שלאחר מלחמת 1967, התנהל ויכוח ער בממשלת ישראל סביב המדיניות שיש לנקוט, לפתרון הבעיות היומיומיות בשטחים, בעיקר לטווח הקצר. הגישה הדומיננטית, שזוהתה עם דמותו של שר הביטחון דאז משה דיין, צידדה בהתרת כניסה מבוקרת של עובדים פלסטינים לישראל, כמו גם בצעדים אחרים לשיפור רמת החיים בשטחים. הצעדים השונים שננקטו נועדו לשמש אמצעי לתגמול (או להעניש) את האוכלוסייה בהתאם ליחסה כלפי שלטונות הכיבוש.⁴ ההחלטה לאפשר את כניסת העובדים התקבלה באופן רשמי ב-7.7.68 על-ידי ועדת השרים לענייני כלכלה. לפי החלטה זו, כמות האישורים שיינתנו תיקבע על-ידי משרד העבודה בהתייעצות עם

3. בין המאפיינים העיקריים של מדיניות זו יש לציין את הגבלת האישורים לפרוייקטים תעשייתיים, יצירת "שוק שבוי" לסחורות ישראליות באמצעות חסמי סחר שונים, הפקעת אדמות ומים, ועוד. למחקרים בנושא ראו: Arnon, A. et al, *The Palestinian Economy*, New York: Brill, 1997; Jerusalem Media and Communication Centre, *Israeli Obstacles to Economic Development in the Occupied Territories*, Jerusalem, 1992; Abed, G. *The Palestinian Economy - Studies in Development under Prolonged Occupation*, London: Routledge, 1988; Roy, S. *The Gaza Strip: The Political Economy of De-Development*, Washington: Institute of Palestine Studies, 1995.

4. מדיניות זו של תיגמול וענישה, שאביה היה משה דיין, כונתה על ידי שלמה גזית, המתאם הראשון של הפעולות בשטחים, "מדיניות המקל והגור". המתנגד הראשי למדיניות זו היה שר האוצר דאז פנחס ספיר, אשר חשש מהשפעתה לרעה על רמת האבטלה בישראל, שרק החלה לרדת אחרי המיתון העמוק של 1966. ר' גזית, ש. המקל והגור, *מדיניות ישראל ביהודה ושומרון, 1967-1968*, תל אביב: זמורה ביתן, 1985.

ההסתדרות ושלטונות הכיבוש, וכן תונהג מדיניות של שחר שווה תמורת עבודה שווה.⁵ פרק זה יסקור בקצרה את התפתחות התופעה בשלושה מהיבטים: מגמות ושלבים בכמות עובדי השטחים בישראל, התפלגותם במשק הישראלי והמגבלות שמטילה ישראל על כניסתם.

א. מגמות בכניסת עובדים

זרם העובדים הנכנסים לישראל מאז אותה החלטה ועד היום השתנה לעתים קרובות, בתגובה להתפתחויות כלכליות בשני המשקים ולהחלטות פוליטיות-מינהליות מצד ישראל. הנתונים על כוח העבודה בשטחים מבוססים על שני מקורות: לגבי השנים 1968-1993 (כולל) המקור הוא הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הישראלית, ואילו לגבי השנים 1995-1998 הנתונים לקוחים מהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית. באשר לשנת 1994 נוצר חלל ריק, ואין לגביה נתונים מהימנים. כמו כן, יש לציין כי לא ניתן להשוות באופן קפדני בין סדרות הנתונים משני המקורות משום שהגדרת כוח העבודה שונה במקצת.⁶ במבט לאחור ניתן לזהות חמש תקופות מובחנות.⁷

התקופה הראשונה, שנמשכה עד 1973, אופיינה בגידול חד של מספר הפלסטינים שנכנסו לעבוד בישראל, יחד עם ירידה הדרגתית במועסקים בתוך השטחים. אם בספטמבר 1968 עבדו בישראל 5,000 פלסטינים, עלה המספר במהלך 1973 ל-61,500, כאשר העלייה השנתית הממוצעת לתקופה זו היתה 43%.

בתקופה השנייה, מ-1974 עד 1980, התייצב הזרם תוך גידול שנתי קטן של 1.5% בממוצע. אחת הסיבות להתייצבות היתה ההגירה המשמעותית של פלסטינים אל מדינות המפרץ בעקבות עליית מחירי הנפט. תקופה זו התאפיינה גם בירידה יחסית במספר העובדים מהגדה המערבית בישראל, והחלפתם בעובדי רצועת עזה.

בתקופה השלישית, 1981-1987, ירדה ההגירה למדינות המפרץ באופן חד, זרם העובדים הנכנסים לישראל שוב גדל בקצב מהיר והגיע ליותר מ-6 אחוזים שנתיים בממוצע. ערב פרוץ האינתיפאדה עבדו בישראל כ-109 אלף פלסטינים, שהיוו כ-40% מכוח העבודה בשטחים.

התקופה הרביעית, שנמשכה מ-1988 ועד 1992, מאופיינת בחוסר יציבותה, הן בשל השפעת האינתיפאדה והן בשל השפעת מלחמת המפרץ. אירועים אלו באו לידי ביטוי

5. שם, ע"ע 350-354.

6. הלשכה הישראלית אינה כוללת את הפלסטינים המתגוררים במזרח ירושלים בעוד שזו הפלסטינית כן כוללת אותם, וכן, הלשכה הישראלית אינה כוללת בסדרות שלה את העובדים הפלסטינים בהתנחלויות ובאזורי תעשייה בשטחים.

7. חלוקה זו מבוססת על שני מחקרים בנושא: Farsakh, et al. *Op. cit.*, pp. 72-77; Arnon, A., et al. *Op. cit.*, pp. 15-16. *L. Palestinian Employment in Israel: 1967-1997, a Review*, Ramallah: MAS, 1998.

בצניחת מספר שעות העבודה לשנה, אם כי לא במספר העובדים. לאורך התקופה ירד מספר העובדים מרצועת עזה ואילו מספר העובדים מקרב תושבי הגדה עלה.

בתחילתה של התקופה האחרונה, מ-1993 עד 1998, חל שינוי במגמת התפתחותה של התופעה, קרי: ירידה משמעותית במספר העובדים מהשטחים בישראל, הן במונחים יחסיים והן במונחים אבסולוטיים. באופן פרדוכסלי, היה זה גם תחילתו של תהליך אוסלו, אשר הכיר בעקרון הזרימה החופשית של עובדים וסחורות בין ישראל לשטחים.⁸ הגורם המרכזי לירידה זו היה היישום ההולך וגובר של מדיניות הסגר בין ישראל לשטחים, לאחר פיגועי טרור (ראו המשך הפרק). משיא של 116 אלף ב-1992, ירד מספר העובדים הפלסטינים בישראל ובהתנחלויות לכ-65 אלף ב-1995. ירידה זו היתה קיצונית יותר בעזה מאשר בגדה המערבית: מ-43 אלף עובדים בממוצע במהלך 1992, לארבעת אלפים בממוצע במהלך 1995. בד בבד עם הירידה במספר העובדים הפלסטינים גבר זרם העובדים הזרים, אשר ב-1997 נע מספרם, לפי הערכות שונות, בין 150 ל-250 אלף.⁹ מאז הסגר המוחלט של ספטמבר 1997 החלה מגמת עלייה במספר המועסקים הפלסטינים בישראל ובהתנחלויות, עקב ירידה בפיגועי הטרור והגמשת הקריטריונים להענקת רשיונות עבודה (ראו הרחבה בהמשך). במהלך 1998 עבדו בישראל ובהתנחלויות כ-107 אלף פלסטינים. אם במהלך 1996-1997 הפלסטינים העובדים בישראל ובהתנחלויות היוו, בממוצע, בין 16 ל-18 אחוזים מכוח העבודה בשטחים, ב-1998 עלה חלק זה לכ-22%.

ב. מקומם של העובדים הפלסטינים במשק הישראלי

העובדים הפלסטינים תופסים נתח קטן יחסית מכוח העבודה בישראל, אשר בשנות השיא הגיע לכ-7% בלבד.¹⁰ יחד עם זאת, משקלם במגזרים מסוימים של המשק הישראלי הינו משמעותי בהרבה. מגזר הבנייה בישראל קלט לאורך השנים יותר מ-50% מהעובדים הפלסטינים המועסקים בישראל. בשנות השמונים היוו עובדים אלו כ-40% מכלל המועסקים בבנייה בישראל, אולם בשנות התשעים, עם כניסת "העובדים הזרים", ירד חלקם לכ-20%.

המגזר החקלאי הוא השני בחשיבותו בקליטת עובדים מהשטחים. אם בשנות השבעים הועסקו בו כרבע מכלל העובדים מהשטחים המועסקים בישראל, בשנות השמונים אחוז זה ירד לכ-15% לערך, וירד עוד יותר בשנות התשעים. זאת, בדומה למגזר הבנייה, עקב כניסת העובדים הזרים (בעיקר מתאילנד).

8. הסכם בדבר רצועת עזה וידיחו (קהיר, 4.5.94), נספח 4, סעיף 7 (1).

9. קו לעובד, דף מידע, מרץ 1997.

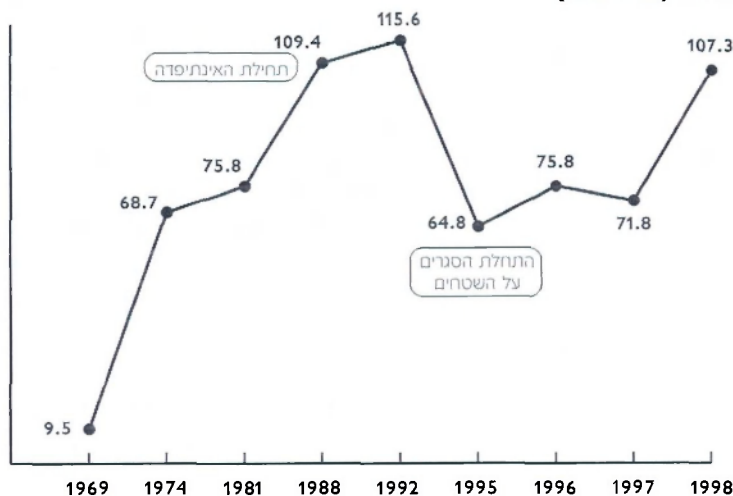
10. Amon et. al., op. cit., p 83.

מספר עובדי השטחים המועסקים בישראל ובהתנחלויות בשנים נבחרות (באלפים)

שנה	מהגדה המערבית	מרצועת עזה	סה"כ מהשטחים
1969	8.4	1.1	9.5
1974	42.4	26.3	68.7
1981	39.9	35.9	75.8
1988	64.0	45.4	109.4
1992	72.5	43.1	115.6
1995	59.8	4.1	64.8
1996	59.9	15.9	75.8
1997	63.2	8.6	71.8
1998	5.85	21.8	107.3

מקור: לשנים 1969 ועד 1992 (כולל), הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הישראלית. הנתונים לאותן שנים אינם כוללים את הפלסטינים ממזרח ירושלים המועסקים בישראל. לשנים 1995 עד 1998 המקור הוא הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית, והנתונים כוללים את הפלסטינים ממזרח ירושלים.

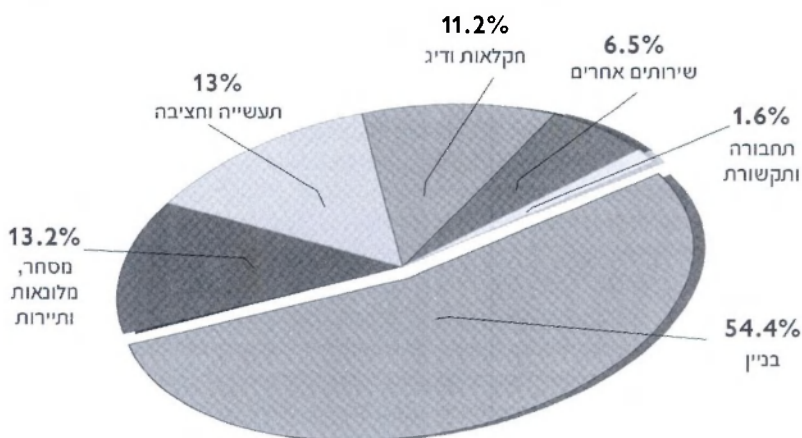
מספר עובדי השטחים המועסקים בישראל ובהתנחלויות בשנים נבחרות (באלפים)

המגזר התעשייתי בישראל, בעיקר בתחומים עתירי עבודה כגון טקסטיל, הלבשה ועור, העסיק עד פרוץ האינתיפאדה למעלה מ-15% מעובדי השטחים המועסקים בישראל. מאז ירד יחס זה באופן משמעותי, בין היתר בשל היווצרות התופעה לפיה חברות ישראליות מעבירות חלק מתהליכי הייצור לשטחים לביצוע על-ידי קבלני משנה. לפי אחד המחקרים בנושא, אחוז ניכר מהמועסקים במפעלים בשטחים, העובדים בקבלנות עבור מפעלים ישראליים, היו בעבר מועסקים בישראל.¹¹

בנוסף לשלושת המגזרים הללו, במהלך שנות השמונים החלו עובדי השטחים להיכנס גם לתחומים אחרים כגון מלונאות, שירותים למיניהם, מסחר ועוד.

התפלגות העובדים הפלסטינים במשק הישראלי לפי מגזרים ב-1998

מקור: UNSCO Report on Economic and Social Conditions, Spring 1999, Gaza, table 12

ג. צינורות גיוס ואמצעי הגבלה

אחת ההבחנות המרכזיות בתוך כלל העובדים הפלסטינים המועסקים בישראל היא בין "עובדים רשומים", ל"עובדים לא-רשומים". הראשונים מגויסים באמצעות מנגנון רשמי, המערב סוכנויות מדינה כגון משרד העבודה והרווחה, המינהל האזרחי, משרדי תיאום וקישור, השבי"כ ועוד. עובדים אלו מקבלים תלושי שכר, מנוכים משכרם ניכויים שונים, והם מקבלים זכויות סוציאליות מסוימות. כמו כן, אותם עובדים מוגנים יחסית יותר

11. Mansour, A. and Destremau, B., *Palestine and Israel: Subcontracting Relations in the Garment Industry*, Ramallah: MAS, 1997.

מהעובדים הלא-רשומים מפני מעצרים שרירותיים, קנסות, ואלימות של זרועות הביטחון השונות.

העובדים הלא-רשומים מגויסים באופן בלתי רשמי ישירות על-ידי המעסיקים הישראליים. רובם המכריע מגיע מרחבי הגדה המערבית, שכן גבולותיה עם ישראל חזירים הרבה יותר מגבולותיה של רצועת עזה, ומחסומי צה"ל הפרוסים בכבישי הגדה ניתנים למעקף בדרכים רבות. מחד גיסא, שכרם נטו גבוה בדרך כלל מזה של העובדים הרשומים, משום שזה משולם ישירות על-ידי המעסיק ללא ניכויים. מאידך גיסא, העובדים הלא-רשומים אינם מקבלים, בדרך כלל, זכויות סוציאליות כלשהן. במרבית המקרים נאלצים העובדים הללו לנדוד ממעסיק למעסיק בפרקי זמן קצרים ביותר. עובדים אלו חשופים, יותר מהעובדים הרשומים, לאלימות, השפלות, מעצרים וקנסות.

במהלך שנות ה-70 וה-80 שיעור העובדים הרשומים נע סביב 40-60 אחוזים מכלל העובדים הפלסטינים המועסקים בישראל. ב-1991, בעקבות שורה של צעדים שיפורטו להלן, עלה שיעור זה במקצת ועמד, בממוצע, על כ-70 אחוזים.¹² בשנים האחרונות ירד מספרם היחסי של העובדים הרשומים והוא נע, לפי הערכות שונות, סביב 50-60 אחוזים מעובדי השטחים בישראל.

עם קבלת החלטת הממשלה ב-1968 להתיר כניסת עובדי השטחים לישראל, פותחה מערכת המופעלת על-ידי שירות התעסוקה של משרד העבודה והרווחה ולשכות התעסוקה של המינהל האזרחי, שתפקידן לקשר בין מחפשי עבודה בשטחים למעסיקים ישראלים, ולווסת את זרם הכניסה לישראל. מסוף שנות השמונים נקטה ישראל בשורה של צעדים, שנועדו להגביל ולפקח על כניסת עובדים מהשטחים לישראל, הן מטעמים ביטחוניים והן כאמצעי ענישה קולקטיבי. הצעדים הללו, שרובם נותרו בתוקף גם אחרי הסכמי אוסלו, מהווים מכשול מרכזי בפני הזרימה החופשית (דהיינו, בהתאם להיצע ולביקוש) של עובדים מהשטחים לישראל.

1. תעודות זהות ירוקות: ב-1988 החלה ישראל להנפיק תעודות זהות מיוחדות בצבע ירוק עבור עצירים ואסירים משוחררים מהגדה המערבית, ולעתים גם לתושבים "ללא עבר ביטחוני". נושאי התעודות הללו היו מנועי כניסה לישראל. מאז הטלת הסגר הכללי ב-1993, המחייב כל פלסטיני תושב השטחים לבקש אישור על-מנת להיכנס לישראל ולמזרח ירושלים,¹³ יצאה שיטת התעודות הירוקות משימוש.¹⁴

2. כרטיסים מגנטיים: במאי 1989 התקבלה ההחלטה לחייב את העובדים מרצועת עזה הנכנסים לישראל, להצטייד בכרטיס מגנטי המכיל מידע מוצפן אודות עברם הביטחוני. ההוראה הורחבה מאוחר יותר גם לגדה המערבית, ונהפכה לתנאי לקבלת רשיון עבודה. את הכרטיס המגנטי יש לחדש פעם בשנה. מאז הסכמי אוסלו מגישים הפלסטינים את

Farsakh, *op. cit.*, 21. 12

13. השינוי חל למעשה ב-1991, בזמן מלחמת המפרץ, עם ביטול היתר היציאה הכללי מהשטחים שהיה בתוקף מאז 1972. מגמת ההגבלה על חופש התנועה הגיעה לשיאה במארס 1993 כאשר בעקבות הריגתם של תשעה אזרחים ישראלים, הטילה ישראל סגר כללי על השטחים, התקף עד היום.

14. נוסף על כך, הרשות הפלסטינית החלה להחליף בהדרגתיות את צבע תעודות הזהות לירוק.

בקשותיהם לכרטיס מגנטי למשרדי הקישור והתיאום הפלסטיניים, המעבירים את הבקשות לגורמים הישראליים הרלוונטיים. העובדים מרצועת עזה חייבים להעביר את הכרטיס כל בוקר במכשיר המוצב במחסום ארז. צפצוף של המכשיר הוא סימן ל"מיניעה ביטחונית" כלשהי.

3. רשיונות עבודה: לשכות התעסוקה של המינהל האזרחי אחריות, מאז 1968, להנפיק רשיונות עבודה לפלסטינים המועסקים בישראל. התנאי הראשון להנפקת רשיון כזה הוא העברת בקשה ממעסיק ישראלי, שנרשם בשירות התעסוקה של משרד העבודה. למעשה, עד שלהי שנות השמונים, רשיונות אלו ניתנו לרוב באופן אוטומטי, ושימשו לצורכי מעקב ומיסוי בלבד. מאז החלו הרשויות להעניק רשיונות בכפוף ל"שיקולים ביטחוניים", בהליך בלתי שקוף בעליל. עם החלת הסגר הכללי במאי 1993 והגברת פיגועי הטרור, נקבעו מכסות רשיונות לפי מגזרים (חקלאות, בניין וכו'), ומגבלות של גיל ומצב משפחתי. ב-1998 בוטלו המכסות אך נותרו "השיקולים הביטחוניים" (דהיינו, צורך בכרטיס מגנטי) ומגבלות הגיל והמצב המשפחתי.¹⁵ תוקפו של כל רשיון עבודה עומד כיום על שלושה חודשים, אך הוא פוקע לפני פרק זמן זה אם מוכרז סגר מוחלט על השטחים.

4. סגר מוחלט: מאז 1990, וביתר שאת מאז תחילת גל פיגועי ההתאבדות ב-1994, נוהגת ישראל להטיל מעת לעת סגר מוחלט על הגדה המערבית ועל רצועת עזה. סגר זה מונע כמעט טוטאלית כניסת פלסטינים לצורך עבודה בישראל. אמצעי זה גרם נזק כבד וממושך לכלכלת השטחים.¹⁶ בנוסף לסגר המוחלט, מוטל מפעם לפעם סגר פנימי על יישובים פלסטיניים מסוימים, המונע מעובדי המקום להגיע למקום עבודתם בישראל.

שנה	ימי סגר מוחלט
1993	11
1994	43
1995	64
1996	104
1997	87
1998	15

מקור: מתאם הפעילות בשטחים, משרד הביטחון.

15. כיום רשאים לקבל רשיון פלסטינים נשואים, בני 25 ומעלה, ללא ילדים; פלסטינים נשואים, בני 21 ומעלה, שהם הורים לילד אחד לפחות; רווקים בני 40 ומעלה ורווקות בנות 30 ומעלה. נמסר לבצלם על-ידי שלמה דרור, דובר מתאם הפעילות בשטחים (מכתב מה-28.8.99)

16. The World Bank and MAS, *The Palestinian Economy in Transition Nablus and Gaza*: 1997; Roy, S., "The Palestinian Economy after Oslo", *Current History*, January 1998, pp 19-25.

פרק 2

מיכס ויורים במחסומים

פלסטינים המועסקים בתוך גבולות ישראל נאלצים לבוא במגע עם כוחות הביטחון הישראליים מדי יום בעת חציית המחסומים השונים הפרושים לאורך הקו הירוק, וביציאה מרצועת עזה. המגע נוצר גם במקומות העבודה עצמם, במסגרת בדיקות פתע של המשטרה ופקחי משרד העבודה לתפיסת עובדים "בלתי חוקיים." יש לציין כי חלק משמעותי מעובדי השטחים אינם עומדים בתנאים לקבלת רשיון עבודה וכרטיס מגנטי (ראו פרק קודם), ונאלצים בלית ברירה להיכנס באופן בלתי חוקי לישראל. מתוך העדויות שנאספו לדו"ח זה, מדיווחים של ארגוני זכויות אדם רבים ומפרסומים באמצעי התקשורת, ניתן לקבוע כי מגע זה כרוך, באופן שגרתי, ברמות שונות של אלימות והשפלות מצד כוחות הביטחון. במרבית המקרים מדובר בהתעללויות "במינון נמוך," כמו סטייה, בעיטה, עלבון או עיכוב ללא סיבה תחת השמש הקופחת. יחד עם זאת, מעת לעת נחשפים גם מקרים של אלימות קשה, החל ממכות שהביאו לפציעות חמורות וכלה בירי שגרם למות עובדים. מרבית מקרי ההתעללות "הקלים" אינם נחשפים, אם בשל החשש של עובדים פלסטינים (בעיקר של הבלתי-רשומים) להגיש תלונה לגוף המזוהה עם הפוגע, ואם בשל הטרחה הכרוכה בדיווח. על כן, אין באפשרותנו להביא מעקב קפדני ושיטתי של התופעה אלא הערכה בלבד.

א. מכות במחסומים

בשלהי 1996 שודר בערוץ 1 של הטלוויזיה הישראלית אירוע התעללות בעובדים פלסטינים, שצולם במצלמה ביתית, אשר קיבל תהודה רבה באמצעי התקשורת הישראליים והבינלאומיים. בדיון על האירוע, שנערך בוועדת הפנים של הכנסת, הודה מפקד משמר הגבול (להלן מג"ב) דאז, ניצב ישראל סדן, שמדובר בתופעה:

האירוע שבו היכו שוטרי מג"ב פלסטינים איננו חריג. זה לא מקרה בודד בפלוגה הזאת. לא רק שני תפוחים רקובים יש בארגז התפוחים הטריים הללו.¹⁷

חודשיים לפני אירוע זה וכמה חודשים אחריו, פרסם **בצלם** דו"חות המתעדים את תופעת ההתעללות של שוטרי מג"ב ומשטרת ישראל בפלסטינים. רוב הנפגעים שעדויותיהם מופיעות בדו"חות היו עובדים שהוכו בדרכם לעבודה בישראל או בחזרה

17. ידיעות אחרונות, 21.11.96. בעקבות אותו אירוע הצהיר היועץ המשפטי לממשלה דאז, מיכאל בן יאיר, כי "התעללות אנשי משמר הגבול באוכלוסייה פלסטינית, כפי שנחשפה בקלטת שצולמה לפני מספר שבועות, היא תופעה במשמר הגבול ולא עניין חריג." מעריב, 27.11.96.

ממנה לביתם שבשטחים.¹⁸ רובם היו ללא רשיון עבודה תקף, עקב הסגרים המוחלטים שהוטלו באותה שנה.

יש לציין כי רוב הנוגעים בדבר, שמסרו עדויות ומידע לדו"ח הנוכחי, היו תמימי דעים שרמת האלימות ומספר התקריות האלימות עולים באופן משמעותי במהלך סגרים מוחלטים. זאת במסגרת המאמצים שמשקיעים כוחות הביטחון במטרה לאכוף את הסגרים. מאז הסגר המוחלט שהוטל באוגוסט-ספטמבר 1997 ועד היום, לא הוטלו סגרים מוחלטים ממושכים. הדבר הביא, ככל הנראה, לירידה משמעותית בתדירותם של אירועי אלימות קשה.

יחד עם זאת, למרות הירידה לכאורה במספר הנפגעים, העובדים הפלסטיניים הנכנסים מדי יום לעבוד בישראל ממשיכים להיות קרבנות לאלימות ולהשפלות. גם היום הגוף המפעיל אלימות זו הוא, ברוב המקרים, מג"ב.

לפי מעקב שערך מג"ב עצמו, במהלך 1998 נרשמו 196 מקרים של שימוש בכוח שלא כדין על-ידי שוטרי החיל. כמו כן, באותה שנה "החזיר" מג"ב לצה"ל 40 מתגיסיים שנפתחו נגדם תיקים פליליים בעבירות שונות במחלקה לחקירות שוטרים במשרד המשפטים.¹⁹

קצין במשמר הגבול בדרגת פקד, שביקש להישאר בעילום שם, מסר **לצלם** את עדותו באשר לתופעת האלימות כלפי פלסטינים בחיל.²⁰

בשנת 1992 התגייסתי לצה"ל - להנדסה קרבית. סיימתי שירות חובה בן 3 שנים בדרגת סגן, ואז הגיעה הצעה ממג"ב, שהציע לקציני צה"ל שירות של 10 חודשים כקציני סיורים משותפים. המשכורת היתה גבוהה (5,000 ש"ח) ולכן הסכמתי. לאחר קורס של חודש הוצבתי בפלוגת גינן. הייתי מפקד סיור שהשתתף ביחד עם גיפ פלסטיני בסיורים המשותפים בשטח A. חוץ מזה היו לפלוגה שני סיורים בשטחי B ו-C. לאחר כשנה עברתי לפלוגת רמאללה, שם הייתי כ-3 שנים, עד להתפטרותי ושחרורי.

כשהגעתי למג"ב הייתי מופתע מהגזענות בתוך החיל. יש קבוצות: דרוזים, אתיופים, מרוקאים, וכל עדה סגורה בתוך עצמה. אין התערבות חברתית ואפילו לא ישנים באותם חדרים. כמו כן, הופתעתי מחוסר הכבוד לקצינים. קצין כמוני צריך רק לעשות את העבודה (סיורים של 8 שעות), ואין לו שום מעמד או סמכות.

כל החיילים ששאלתי למה התגייסו למג"ב טענו שהתגייסו כדי להרביץ לערבים. במקרה מסוים שמעתי על חייל שהיה בטירונות, ובביקור של [השר לביטחון פנים דאז, אביגדור] קהלני, אמר לו שהוא התגייס כדי להרביץ לערבים. קהלני הורה לסלקו ממג"ב, אולם הוא משרת בפלוגת רמאללה.

18 **צלם**, ברוטאליות לשמה - ממשיכים להכות. דף מידע. ירושלים, אוגוסט 1997; **צלם**, מכת מדינה: הכאות, התעללויות והשפלות של פלסטינים בידי אנשי מטרה ומג"ב בחודשים יוני-יולי 1996. דף מידע. ירושלים, ספטמבר 1996.

19. הארץ, 25.3.99

20. העדות נגבתה על-ידי תומר פפר במשרדי **צלם**, ב-22.7.99

הנה רשימה של דברים שנעשים על-ידי שוטרי מג"ב כלפי פלסטינים:
במקרים רבים נכנסים הגייפים לשדות ולשטחים חקלאיים של פלסטינים,
נוסעים הלוך ושוב ומשחיתים את השדה.

בספורים של מפקדי כיתות עושים מה שהם רוצים. קצינים חוששים לקידומם
ולכן הרבה פחות פוגעים בערבים.

ההנחיה בפלוגת רמאללה היא להוריד את ה"שם-תג" כיוון שפלסטינים הגישו
בעבר תלונות מפוברקות כלפי שוטרים.

ספורים רבים נוהגים לקפל ולהסתיר את לוחית הרישוי של הגייפ.

כל תלונה או בעיה סוגרים בתוך הפלוגה. המ"פ רוצה שקט תעשייתי. בכל
תקופתי בפלוגה לא נשפט חייל על פגיעה בערבים למרות שהיו תלונות רבות,
כולל גם ממני. האיום הכי גדול הוא ריתוק או איום לעבור לפלוגה אחרת. זהו
איום קשה כי מקובל במג"ב להתחיל ולסיים את השירות באותה פלוגה. החייל
"מקיס" לו חדר "מפואר" בבסיס.

הנשק העיקרי הוא לעכב את הפלסטינים. למשל, כאשר מקימים מחסום לא
נוהגים על-פי הנהלים, ומעכבים רכב בצורה כזו שחוסמת את ציר התנועה.
כאשר מישרו מצפצץ או מתלונן מפנים אותו לצד ומעכבים אותו זמן רב.
במקרים מסוימים מחכים שהפלסטיני ייצא מהרכב ואז מכים אותו - צ'פחות,
בעיטות, תוך כדי חיפוש על הגוף.

במקרה אחד שמעתי על סיור שעצר מונית שהסיעה 10-12 פועלים שחזרו
מעבודתם, בשעה 16:00-17:00, הוציא אותם מהמונית והעמיד את הפועלים
בשלוש, הכריח אותם לצעוק "אני מניאק" והריץ אותם.

כאשר יורים כדורי גומי אין שום איסור או הגבלה על ירי בילדים. לעומת זאת,
הנושא של טווח מינימום של 40 מטר מודגש בתדריכים. קיימת תופעה של
פירוק ה"גלילי" ("כדור גומי" שנורה ע"י רומה) לשלושת חלקיו ושיוף צד אחד
כך שאותו חלק יהיה חד וקטלני יותר.

באירועי ספטמבר '96 (אירועי המנהרה) ירו שוטרי מג"ב כדורים חיים בזמן
שמורכב להם רומה על הנשק, כדי שלא יבחינו שהם יורים "חיי". [סוף העדות]

האירועים המתוארים בשתי העדויות הבאות הם חמורים מן הרגיל, ומבחינה זאת הם
אינם בגדר "מקרים מייצגים". עם זאת, הן מאפשרות להצביע על סוג מסוים של יחסים
ושל אוירה השוררים דרך שגרה בין שוטרי מג"ב לעובדי השטחים. היחסים והאוירה
הללו -- הרוויים אלימות וזילות כלפי כבודם וחייהם של פלסטינים -- מולידים, בדרך
כלל תוצאות, שלמרות היותן חמורות פחות מן המתואר הלקן, הן עדיין מדאיגות
ומקוממות.

עדותו של זיאד עלי מוסטפא תעמרי, יליד 1977, רווק, תושב אל-ח'ד, נפת בית-לחם

ביום שבת, 22.5.99, התכוונתי, יחד עם חברי עלאא שאהין מארטאס, להגיע
למזרח ירושלים לביצוע עבודות בניין אצל משפחת אחי בסילואן. לאף אחד

משנינו אין רשיונות כניסה לישראל. עקפנו את מחסום המנהרה והנהג שבא לאסוף אותנו הגיע כמסוכם לפתח המנהרה הדרומי. בדיוק כאשר הגיע הרכב לאסוף אותנו הגיע למקום גיפ של מג"ב. אחד השוטרים שישבו בו קרא ברמקול לנהג שלנו לעצור. שוטרי המג"ב בדקו את תעודות הזהות של שנינו ושל הנהג. הם שיחררו אותו והורו לו לחזור כלעומת שבא. לשנינו הם הורו לרוץ לכיוון המחסום.

כאשר הגענו למחסום הפרידו ביני לבין חברי עלאא. הם לקחו אותי למתחם מוקף קירות בטון, הצמידו אותי לקיר ופיסקו את ידי ורגליי. אחד השוטרים בעט לי באשכים. הם היכו אותי, מכות באלה ובידיים ובעיטות, וגם השכיבו אותי על קוצים ודרכו עלי. כל זה נמשך כ-20-25 דקות. אחד השוטרים דרך את הנשק והצמיד אותו למצחי. הוא הורה לי להתחנן על חיי ואני סירבתי. על הראש הם היכו אותי רק עם הידיים, כדי לא להשאיר סימנים.

שוטר שישב במגדל שבמחסום צעק עליהם להפסיק את המכות. אחד השוטרים אמר לי: אני אספור עד שלוש ואתה תאסוף לכיס שלך את החפצים שלך. אם לא תצליח לאסוף אותם לפני שאני אסיים לספור תקבל עוד מכות. הוא התחיל לספור ואני התחלתי לאסוף את החפצים שלי. כשסיים לספור אמר לי שמגיעות לי עוד מכות, והכה אותי שוב. אחר-כך אמר לי לצאת מהמתחם המוקף קירות לכיוון המחסום. יצאתי בזחילה והתעלפתי מחוץ למתחם.

חברי עלאא שפך עלי מים. התעוררתי מהעילפון אבל הייתי מטושטש. עלאא הרים אותי ותמך בי ושנינו הלכנו משם. אחי הגיע למחסום ואסף את שנינו. הוא לקח אותנו למת"ק המשותף (d.c.o) בבית-ג'אלה. דיווחנו שם מה קרה לנו לקצינים הישראלים והפלסטינים ביחד. הראיתי להם את החבלות בכל חלקי גופי ומסרתי עדות מפורטת. הישראלים שאלו אם אוכל לזהות את שוטרי המג"ב ואמרת שכן, אבל הם לא הביאו אותם. חתמתי על העדות כפי שהם רשמו אותה בעברית, למרות שאינני קורא עברית. אחר-כך נלקחתי לבית-החולים אל-חוסין בבית-ג'אללה.²¹

עדותו של סאבר סברי איסמאעיל אבו א-רוס, יליד 1977, ממחנה הפליטים קלנדיה/רמאללה.

ביום חמישי, 10.12.98, יצאתי מהבית במחנה הפליטים קלנדיה בשעה 06:40 בבוקר, בדרך לעבודה. אני עובד כנגר באזור התעשייה עטרות. כשהגעתי לכביש רמאללה-ירושלים, בשעה 06:45, עצרתי מונית פלסטינית ועליתי עליה. לפני שהמונית הספיקה לנסוע, הגיע גיפ של משמר הגבול הישראלי וחסם את דרכה. מן הגיפ ירד קצין מג"ב, שישב ליד הנהג. הוא שאל אותי: "אתה זה שעלה מקלנדיה?" הקצין הורה לי ולעוד ארבעה צעירים לרדת מהמונית. למיטב ידיעתי נשארו באוטו רק הנהג ונוסעת אחת. המונית נסעה. הקצין העמיד אותנו

21. העדות נגבתה על-ידי נגיב אבו רקיה ב-23.5.99. אירוע זה נחקר על-ידי המחלקה לחקירת שוטרים. פניית **בצלם** בבקשה לקבל את תוצאות החקירה טרם נענתה.

בגשם, לקח את תעודות הזהות שלנו, ופקד עלינו לנקות את כל הלכלוך שנתר בכביש מהפגנות שהתקיימו שם יום קודם לכן: מכלי אשפה, אבנים, צמיגים חרוכים ודברים נוספים. ניקינו את הכביש ועמדנו שם עוד כחמש דקות. בינתיים כבר התעכבנו כרבע שעה, והשעה היתה כבר 07:00. זו השעה שבה אני אמור להגיע לעבודה בנגריה. ניגשתי לגיפ, דפקתי על החלון ואמרתי לקצין שניקינו את הכביש כפי שהורה לנו, ואני צריך להגיע עכשיו לעבודה. ביקשתי שיתן לי את תעודת הזהות שלי כדי שאוכל ללכת.

הקצין פתח את דלת הגיפ בחוזקה, באופן שפגע בכף ידי השמאלית. שוטר אחר שישב בגיפ החל לקלל את אמא שלי והורה לי לחזור ולעמוד היכן שעמדתי עם הנוסעים האחרים. הקצין ירד שוב מהגיפ ושאל: "מי זה סאבר?" אמרתי לו שזה אני. הוא שמר אצלו את תעודת הזהות שלי והחזיר לארבעת הנוסעים האחרים את תעודותיהם והורה להם ללכת. הם עצרו מכוניות ונסעו משם. אחרי שהם נסעו, ירד מהגיפ השוטר שקילל אותי קודם, ואמר משהו בעברית, נדמה לי שהוא קילל את תושבי קלנדיה. הוא תפס אותי בצוואר ולחץ על הגרון. ניסיתי לשחרר את הידיים שלו ולהדוף אותו ממני. נאבקתי בו ואז שלושת השוטרים האחרים התנפלו עלי והחלו להכות אותי. כל הארבעה היכו אותי. הם ניסו להעלות אותי לגיפ שלהם. הם גררו אותי על הרצפה, וקרעו את בגדי, והשפילו אותי לעיני כל העוברים והשבים. בין האנשים שעברו היו כאלה שצעקו עליהם, אבל אף אחד לא התערב ממש. בסוף הצלחתי להיחלץ מהם, וברחתי למרחק של כ-10-15 מ'. הקצין קרא לי, ואמר: "בוא, אל תפחד, בוא תיקח את תעודת הזהות שלך". הוא דיבר בנימה מרגיעה ואני האמנתי לו. התקרבותי אליו, והוא הניח יד על עורפי, כמו חבר, והוליד אותי לכיוון הגיפ. כשהיינו ליד הדלת האחורית של הגיפ, הם התנפלו עלי והעלו אותי בכוח לגיפ. הייתי עירום בחלק גופי העליון, ומרוח בבוץ. אישה אחת שעברה במקום הספיקה לזרוק לי את החולצה שנקרעה מעלי כשהיילים גררו אותי על הרצפה.

הגיפ נסע לאזור מחסום א-ראם. הם הושיבו אותי על רצפת הגיפ, ביניהם, והיכו אותי בדרך בידיהם, ברגליהם ובקסדות שלהם וגם משכו לי בשערות. אחד מהם היכה אותי גם באנטנה של מכשיר הקשר.

הגיפ עצר ליד מחסום א-ראם. שוטרי המג"ב במחסום שאלו את השוטרים בגיפ מי אני, ואחרי שהם ענו להם גם השוטרים במחסום הכו אותי. אחד מהם, שהיה כנראה עצבני בגלל ריב עם שוטר אחר, בא לשבת בגיפ והחל להכות אותי בידי וברגליו. אחר הורה לי לפתוח את החלון, וכשפתחתי, סגר אותו בחוזקה על האצבעות שלי.

אחרי 10 דקות החל הגיפ שוב לנסוע. הם לקחו אותי לתחנת המשטרה בנווה יעקב, ובדרך לשם המשיכו להכות אותי. הגענו לנווה יעקב בשעה 07:45. כששוטרי המג"ב הורידו אותי מהגיפ הם נבהלו מהמראה שלי והקצין הורה לי לסדר את הופעתי. אמרתי: "מה קרה, מה אתה מודאג פתאום? אתה עשית את כל זה ועכשיו אתה שואל למה אני לא מסודר?"

נכנסנו לתחנת המשטרה. החזיקו אותי שם עד שיגיע חוקר. ביקשתי להתקשר

למקום העבודה שלי. נאלצתי להתחנן כדי שיאפשרו לי. הודעתי בעבודה איפה אני. שמו לי אזיקים על הידיים. החוקר הגיע בסביבות 09:00. הוא היה במדים כחולים של משטרה. קצין המגי"ב הוריד לי את האזיקים, ואז הוא דיבר עם החוקר. אחר-כך קצין משמר הגבול הביא לי מסמך כתוב בעברית, שבו נאמר שלא הוכיחתי, והכול בסדר. סירבתי לחתום עליו. חוקר המשטרה הורה לקצין המגי"ב לעזוב אותי.

אחרי מספר דקות קרא לי קצין משמר הגבול והכניס אותי לחדר של החוקר. לאחרמכן לא ראיתי שוב את שוטרי המגי"ב שהיכו אותי.

החוקר אמר שגבה עדויות מאנשי המגי"ב והם מאשימים אותי בתקיפתם והכאתם של ארבעה שוטרי מגי"ב. אמרתי לו: "תסתכל עלי. אני נראה כמו מי שהיכה או שמשוגל להכות ארבעה שוטרי מגי"ב? תראה את הבגדים שלי ואת הצורה שלי ואת הבוץ שמרוח עלי. אני זה שחטף מהם. הבגדים שלי קרועים, לא שלהם." החוקר התעצבן ואמר לי: "איך אתה מדבר אלינו?" קם מהמקום, ונתן לי סטירה. אחר-כך הוא סגר את הדלת, והכה אותי באגרופו. אחרי זה מסרתי לו את עדותי. בינתיים הגיע המעביד שלי, איוב א-נאבולסי. הוא חתם עבורי על ערבות בסך 2,000 ש"ח. חתמתי על העדות שמסרתי לחוקר, למרות שהוא כתב אותה בעברית ולא יכולתי לראות מה בדיוק רשם שם.²²

ב. ירי

מקרי ירי לא מוצדק של כוחות ביטחון ישראליים על עובדים פלסטינים הם אירועים יחסית נדירים. אולם עצם התרחשותם מפעם לפעם, ממחיש את הסכנה הכרוכה בהגעה למקום העבודה בישראל. הריגתם של שלושה עובדים פלסטינים ופציעתם של שניים על-ידי חיילי צה"ל במחסום תרקומיה שלידי חברון, ב-10.3.98, היא אולי הדוגמה הידועה ביותר בתקופה האחרונה.²³ המקרה הביא לגל מהומות ברחבי השטחים וזכה לכיסוי תקשורתי נרחב. למרות שצה"ל מצא בחקירתו כי החיילים במחסום פעלו בהתאם להוראות והחליט לסגור את התיק, העלו גורמים שונים סימני שאלה בולטים, הן לגבי התנהגות החיילים והן לגבי הוראות הפתיחה באש, המעוררים חשש כי לפנינו עוד מקרה של "יד קלה על ההדק".²⁴

22. העדות נכתבה על-ידי נגיב אבו רקייה בתאריך 14.12.98 בא-ראם. **בצלם** פנה למחלקת לחקירת שוטרים בבקשה לפתוח בחקירת האירוע, וטרם נתקבלה תשובה.

23. השלושה הם: גיאלב רגיוב, עדנאן אבו זנייד, ומוחמד שראוונה, שלושתם מהכפר דורא שלידי חברון. השלושה חזרו יחד עם עובדים אחרים ממקום עבודתם בגבעתיים במכונית טרנזיט, ונורו כאשר החיילים במחסום העריכו כי המכונית עומדת לדרוס אותם. חקירת צה"ל העלתה כי הסיבה לאי העצירה של מכונית הטרנזיט היתה תקלה במערכת הבלמים.

24. ראו הס, ע., "ההוראות, לא החיילים", הארץ, 18.8.98; טורפשטיין, י., "אין דין ואין דיין", עיתון ירושלים, 20.3.98; **המרכז לדמוקרטיה ולזכויות עובדים**, הודעה לעיתונות, 19.10.98.

מאז מקרה זה אירעו כמה מקרי ירי נוספים, שלא זכו לאותה תהודה תקשורתית, למרות שהסתיימו במוות ובפציעות קשות של עובדים פלסטינים. הנה שלוש דוגמאות.

עדותו של ח'אלד שאוקת מוחמד א-סמארה, יליד 1967, נשוי ואב לשישה, תושב אל-דאהרייה, נפת חברון.

אני עובד כרצף באתר בדימונה ועלאא יוסף מחמוד נאג'י אבו שרח'י, המנוח, היה העוזר שלי במשך ארבעה ימים. לי יש רשיון כניסה לישראל וכרטיס מגנטי. אני חושב שלעלאא לא היה רשיון כניסה.

ביום חמישי ה-3.6.99 לקחתי אותו (את עלאא) ברכב שלי, ונסענו מאל-דאהרייה לכיוון מחסום צה"ל שמוצב ליד העיירה א-סמוע, בדרכנו לדימונה. הרכב שלי הוא סובארו בצבע אפור משנת 1988 ויש עליו לוחיות רישוי פלסטיניות.

הגענו לאזור המחסום בסביבות השעה 06:30 בבוקר. במקום יש דרך עפר שעוקפת את המחסום, והידועה לתושבי האזור וגם לחיילים הישראלים. בדרך כלל מאפשרים החיילים לכל מי שנוסע בדרך זו להמשיך בנסיעתו ורק במקרים בודדים עומדים גיפיים על הדרך ומונעים מהפועלים ומכלי הרכב הפלסטיניים לעבור. אני התכוונתי להשתמש בדרך זו.

לאחר שנסעתי כ-200 מטר באותה דרך עוקפת, והייתי במרחק של 500 מטר מהמחסום, עלאא, שישב לצידי, אמר לי "תזיזי, מתנחל מתכוון לירות בנו." אני הסתכלתי לאן שעלאא הצביע וראיתי אדם לובש מדים ולא מתנחל כפי שהוא חשב. ירדתי לשוליים, האטתי את מהירות הנסיעה ואז האיש עם המדים, לא יודע אם הוא היה חייל או שוטר משמר-הגבול, ירה לעברנו מספר כדורים.

נוכח הירי החלטנו לברוח מהמקום. בזמן המנוסה אמר לי עלאא שהוא נפגע. הוא נפל לכיווני וראיתי שהוא נפגע בגבו מכדור ומאבד דם. נסעתי במהירות למחסום צבאי ישראלי אחר, שנמצא דרומית לעיירה אל-דאהרייה. הנסיעה נמשכה כ-10 דקות וכשהגעתי למחסום ביקשתי מהחיילים לטפל בעלאא. החיילים הגישו לו עזרה ראשונה, ובינתיים אני טלפנתי לאחי שהזמין אמבולנס. האמבולנס הגיע אחרי 10 דקות ועלאא נלקח לבית-החולים סורוקה בבאר-שבע, שם הוא נפטר.

עוד באותו היום אני שחזרתי את האירוע יחד עם המשטרה הישראלית והחיילים הישראלים, ומסרתי עדות בפני השוטרים הישראלים במקום וגם בתחנת קריית ארבע.²⁵

25. העדות נכתבה על-ידי נגיב אבו רקייה, ב-6.6.99 בבית העד. **בצלם** הפנה את העדות לפרקליטות הצבאית, אשר השיבה כי המקרה בבדיקה.

כניסה של עובדים לא רשומים מבית לחם לירושלים צילום: חן ינאי

עדותו של ראיד מוחמד עווד דראמנה, יליד 1963, נשוי ואב לשישה, תושב ג'מאלה, נפת רמאללה.

ביום שני 1.3.99, בשעה 07:30, עליתי על פורד טרנזיט בצבע לבן. חוץ מנהג הרכב, גיומעה, שהוא מבית-לקיה, כל הנוסעים באוטו היו מהכפר ג'מאלה. בין הנוסעים היה גם חי'אלד דראמנה שהוא קרוב משפחה שלי. הרכב בו נסענו נכנס לישראל מדרך עפר, שנמצאת דרומית למחסום לטרון. פועלים רבים שאין להם רשיונות כניסה לישראל משתמשים באופן קבוע בדרך זו. החיילים שעומדים במחסום רואים את כלי הרכב, המסיעים פועלים מהשטחים, נכנסים לישראל בדרך זו בבוקר וחוזרים דרכה אחר-הצהרים ולא מונעים זאת.

בסוף יום העבודה אסף אותנו הנהג, איש מטעם מקום עבודתנו במזכרת בתיה, ונסענו חזרה לכפר. נסענו באותה דרך עפר העוקפת את המחסום, ונכנסנו לשטח הגדה. 100-150 מטר אחרי שנכנסנו לשטח הגדה הפתיעו אותנו חיילים שהיו במארב. הם קראו לנהג לעצור. הנהג, שהסיע פועלים בלי רשיון לישראל ביום של סגר, פחד מהעונש הצפוי לו ואולי גם ממעצר של הפועלים, ושינה את מסלול נסיעתו. נסענו בערך 100 מטר במסלול החדש ופתאום הופיעו חיילים אחרים שקראו לנהג לעצור. הנהג שוב שינה את כיוון נסיעתו ושוב צצו חיילים מהמארב וקראו לו לעצור. בפעם הרביעית שהנהג שינה את כיוון הנסיעה שלו וניסה להתחמק מהחיילים הם ירו לעבר האוטו בלי לקרוא לנהג לעצור. כדור אחד פגע בחי'אלד. בזמן הירי החיילים היו במרחק של כ-150 מטר מהאוטו. אני ישבתי ליד הנהג ומשכתי את "מעצור היד" של האוטו. הנהג התחיל לבלום והאוטו נעצר. אחרי שהרכב נעצר החיילים ירו כדור נוסף באוויר.

אחרי הירי כל הנוסעים ירדו מהאוטו. ניגשו אלינו שני חיילים שאמרו לנו: תשכבו על הרצפה. שכבנו. חי'אלד צעק מכאבים. אחרי 3-4 דקות הצטרפו לשני החיילים 5-6 חיילים נוספים שהיו איתם במארב. הקצין שאל את החיילים: מי ירה? אחד החיילים אמר: אני. הקצין אמר לו: תטפל בו. החייל הסתכל על חי'אלד ואמר לחיילים האחרים: הוא פצוע קשה. חייל אחר הוציא פד ושם אותו על הפצע, לקח פד נוסף מחייל אחר ושם גם אותו על הפצע. החיילים הזמינו אמבולנס צבאי שהגיע אחרי חצי שעה. הצוות של האמבולנס הצבאי הגיש עזרה לחי'אלד ופינה אותו מהמקום, בערך 40 דקות לאחר הירי.

למקום הגיעו כוחות צבא ומשטרה רבים. השוטרים חקרו אותנו ובשעה 12:30 בלילה שוחררנו ממשטרת מודיעין לביתנו.²⁶

26. העדות נכתבה על-ידי נגיב אבו רקייה, בבית החולים אסף הרופא, ב-4.3.99. **בצלם** העביר את העדות לפרקליטות הצבאית מיד עם קבלתה. הפרקליטות השיבה כי המקרה הועבר לטיפול **בצלם** פנה שוב, באוגוסט 1999, לבירור תוצאות הטיפול וטרם נתקבלה תשובה.

עדותו של מוחמד ח'ליל מחמוד אל-מסארי, יליד 1965, נשוי ואב לילד, תושב כפר סרי, נפת חברון

ביום ראשון 18.10.98 יצאתי מביתי בכפר סרי בסביבות השעה 05:00 בבוקר, כשפני מועדות לבאר-שבע, שם אני עובד. ברשותי היה רשיון בתוקף. איתי נסע בן דודי ששמו מוחמד נביל טאלב חסן אל-כומי, בן 26, תושב אל-פואר בנפת חברון. שיניו עובדים אצל בעל מסגרייה בבאר-שבע ששמו דוד שושן.

באותו היום סיימנו לעבוד בסביבות השעה 16:45. אחרי שהחלפנו את בגדי העבודה, הלכנו כעשר דקות ברגל עד למקום בו עומדים הטרנזיטים שמסיעים פועלים מבאר-שבע ליישובי הגדה. עלינו בסביבות השעה 17:10 על רכב מדגם G.M.C אפור עם לוחיות זיהוי צהובות. נהג המכונית לא היה מוכר לי, איני יודע מה שמו, אבל נסעתי איתו כבר פעם או פעמיים. הרכב בו נסענו הוא מעין רכב שירות, כאשר הוא מתמלא הוא נוסע. בסביבות השעה 17:10 התחלנו לנסוע. היינו עשרה נוסעים והנהג. מכל הנוסעים הכרתי רק את נביל.

בסביבות השעה 17:40 הגענו לאזור הקו הירוק. הרכב שלנו עבר מישראל לשטחים בדרך עפר ולא במחסום כי לחלק מהנוסעים לא היו רשיונות כניסה לישראל. לאחר שעברנו לשטח הגדה עלינו על כביש באר-שבע-דהרייה. השעה הייתה קרובה לשש בערב והיה כבר חושך.

לפתע הרגשתי חבטה באוטו בו נסענו ושמעתי קול חזק של פגיעה בפח של האוטו. הרגשתי חבטה נוספת ואחריה הרגשתי כמו דקירה ברגליים שלי. אמרתי "אוי, הרגליים שלי" ומישהו אחר צעק "אוי, היד שלי". הנוסעים האחרים צעקו גם הם. חשבנו שמתנחל ירה עלינו כי היינו קרובים להתנחלות טנא. הנהג המשיך לנסוע במטרה להתרחק מהכניסה להתנחלות.

הירי נמשך ומהירות נפגע אחד מגלגלי האוטו. הנהג נעצר עצירה מוחלטת כ- 20 מטר אחרי הכניסה להתנחלות, ואז הגיח מאחורינו גיפ של משמר הגבול. הגיפ נעצר לפני המכונית שלנו ובתוכו היו שלושה אנשי מג"ב. הם ירדו מהגיפ. אחד מהם שבר את החלון של הדלת הימנית של האוטו ונתע מכולנו לרדת.

ראיתי איש מג"ב מרביץ מכות בידיו וברגליו לפועל שישב ליד הנהג. מהירי נפגעו ארבעה פועלים מנוסעי המכונית. אני, שנפגעי ברגליי, נביל שנפגע בזרועו השמאלית ונוסע נוסף שנפגע ברגלו. לגבי הפצוע הרביעי אני לא יודע באיזה חלק מגופו הוא נפגע.

השוטרים העמידו אותנו בשורה על-יד הכביש ושאלו אותנו למי יש רשיון כניסה לישראל ולמי אין. אני אמרתי לאחד השוטרים שיש לי רשיון והוא אמר לי שאני יכול ללכת הביתה. אמרתי לו שנפגעתי בשתי הרגליים שלי. אחד השוטרים העמיד אותי באור של פנסי הגיפ, הסתכל על הפציעות שלי ואמר לי: לך מפה.

עליתי על רכב פלסטיני שהזדמן למקום יחד עם נוסע נוסף, שלא היה פצוע. הנהג, שנתן לנו טרמפ, לקח אותנו, על-פי בקשתנו, לתחנת המשטרה הפלסטינית באל-דהרייה. שם הזמינו השוטרים אמבולנס פלסטיני מחברון שלקח אותי, ושני פצועים נוספים שהגיעו בינתיים, לבית-החולים עאלייה בחברון. בבית-

החולים עשו לי צילומי רנטגן וטיפלו בחתכים שברגליי. לאחר ארבעה ימים שיחררו אותי לביתי.

כרגע אני שוכב בבית עם קליע מעל לקרסול השמאלי ורסיסים מעל לקרסול רגלי הימנית. מסרתי עדות למשטרה הפלסטינית ולמשרד התיאום והקישור הישראלי ביום 25.10.98, ולמשטרת חברון.²⁷

ג. התעללות בעובדים שנעצרו

כאמור, חלק משמעותי מעובדי השטחים בישראל נאלצים, עקב המצוקה הכלכלית, להיכנס באופן בלתי-חוקי לישראל. מי שנתפס במקום העבודה בתוך ישראל, מטופל על-ידי משטרת ישראל ומערכת המשפט האזרחית. מי שנעצר בניסיון לעקוף את המחסום, בדרך כלל על-ידי שוטרי מג"ב, מועבר למתקני מעצר בתוך השטחים ונשפט בבתי-המשפט הצבאיים.

בחודש מארס השנה, פנה חייל צה"ל (שביקש להישאר בעילום שם) **לאגודה לזכויות האזרח**, והעיד על מסכת התעללות קשה בעצירים פלסטינים, לה היה עד בעת ששירת במתקן המעצר שבמחסום ארז. מרבית העצירים במתקן זה הם פלסטינים המתגוררים ברצועת עזה, שנתפסו בזמן שניסו להיכנס לישראל ללא רשיון, על-מנת לחפש עבודה או להגיע למקום עבודתם. כעדותו מתוארות תקיפות פיזיות של חיילים את העצירים, ענישה שרירותית והפרות בוטות של זכויות העצירים כגון הזכות לטיפול רפואי, לתנאי מעצר בסיסיים וליחס אנושי. הנה כמה דוגמאות מתוך עדותו:²⁸

- ביום 14.3.99 אחר הצהריים, הסמל התורן ר' שבר את ידו של העציר ש' וגרם לפתיחת ראשו. הדבר קרה כאשר הסמל הכניס את העציר לצינוק. הסמל תפס את ש' ביד וזרק אותו בחוזקה לכיוון התא. הסמל ר' הכניס את העציר לצינוק מיום א' ועד יום ג'. אחרי המכות אמר הסמל ר' למוסר העדות, כי מכיוון שהעציר ש' קילל את אמא שלו הוא הרביץ לו.
- ביום 18.3.99, נשפטו 15 עצירים על שהייה בלתי חוקית והיו אמורים לעבור לרצות את עונשם בכלא באר-שבע. הם הושמו בתא מעצר אחד, שמכיל בדרך כלל 4-6 עצירים. הסמל מ' החליט להעניש אותם על כך ש"הם חייכו לז", וסגר להם את החלון היחיד בתא למשך חצי שעה, וכך הותיר אותם בחלל קטן ביותר ללא אוויר.

27. העדות נגבתה על-ידי נגיב אבו רקייה ביום 26.10.98 בבית העד. המחלקה לחקירות שוטרים העבירה תיק זה לטיפול של פרקליטות מחוז ירושלים. פניית **בצלם** לפרקליטות לבירור תוצאות החקירה טרם נענתה.

28. הדברים לקוחים מתוך מכתב ששלחה עו"ד נטע עמר מה**אגודה לזכויות האזרח**, לפרקליט הצבאי במחוז הדרום סא"ל יעקב חסידים, ולאוף פיקוד הדרום יום-טוב סמיה, בתאריך 23.3.99. המכתב מביא את עדותו של החייל באריכות, ודורש פתיחת חקירה לאלתר.

- ביום 15.3.99 לפנות בוקר, היכה שוטר של משמר הגבול, ששירת במתקן, עציר פלסטיני, שלפי דבריו היה בן 14. עציר זה שוחרר יומיים לאחר מכן.
- הסמל התורן נוהג להציע סיגריות לעצירים בתמורה לכך שאלה יחזרו מוקדם יותר לתאי המעצר, לפני תום הפסקתם היומית.
- באותם סופי שבוע בהם נכח מוסר העדות במתקן, לא ניתנו לעצירים טיולי בוקר, דהיינו, הם שהו בתוך התאים 48 שעות ברציפות, מיום ו' עד יום א'.
- תנאי המעצר הינם ירודים ביותר: בכל תא מעצר יש רק פח לעשיית צרכים, המפונה רק פעם ביום; העצירים מקבלים תה רק פעם בשבוע (ימי ד') ואילו בשאר הימים רק מים; לא מספקים לעצירים בגדים להחלפה; חלק מהעצירים לא מקבלים מזרון ונאלצים לישון על שמיכות.

מקורות צבאיים מסרו לעיתון הארץ כי מרבית התלונות של החייל נתגלו כנכונות.²⁹ כתוצאה מפניית **האגודה לזכויות האזרח** הודח אחד הסמלים מהמתקן. מלבד זאת, ככל הידוע, לא נפתחה חקירה כנגד שאר החשודים ולא ננקטו צעדים לשיפור תנאי המעצר.³⁰

ד. ביקורת

החוק הישראלי, כמו המשפט הבינלאומי, מתיר לאנשי כוחות הביטחון להשתמש בכוח סביר – שיכול להגיע עד כדי ירי – להגנה עצמית ולמטרות אחרות הכרוכות בתפקידם, כגון פיזור מתפרעים, מעצר חשוד המתנגד למעצר ומניעת בריחה של עציר. לעומת זאת, אין בחוק שום היתר לירות, להכות או להתעלל באנשים שלא סיכנו את חייהם של אחרים, שלא התפרעו, לא התנגדו למעצר או ברחו ממנו. כמו כן, דרישת הסבירות בהפעלת הכוח, באותם מקרים בהם יש הצדקה להפעיל כוח, מחייבת נקיטת אמצעים שלא יהיו חמורים מן הנדרש בכדי למנוע ביצוע עברה. למשל, ירי כלפי רכב החשוד בהסעת עובדים "בלתי חוקיים" ואינו מסכן חיי אדם, גם בהנחה שאותו רכב לא נענה להוראות לעצור, חייב להיות מכוון לעבר הצמיגים ובשום פנים ואופן לא כלפי גוף הרכב.³¹

לפי המידע שנאסף לדו"ח זה, מפעילים כוחות הביטחון הישראליים, באופן שגרתי, אלימות בלא כל צורך או הצדקה, כלפי פלסטינים לא חמושים, לא אלימים וחסרי ישע. בכך הם מפירים במפגיע את החוק, תוך ניצול לרעה של מעמדם כנציגי החוק.

מפקד מג"ב הנוכחי, ניצב יצחק דדון, הטיל את האחריות על ריבוי מקרי האלימות בחיל על צה"ל, אשר מפנה למג"ב מתגייסים לשירות חובה, שאינם מתאימים לאופי הפעילות של היחידה. כמו כן, הסביר ניצב דדון, פנייתו של מפכ"ל המשטרה, רב-ניצב יהודה וילק,

29. הארץ, 27.4.99.

30. **האגודה לזכויות האזרח** פנתה למפקד פיקוד הדרום, האלוף יוס-טוב סמיה, בבקשה לקבל מידע אודות הטיפול בתלונה, אך פנייתה טרם נענתה.

31. **בצלם**. ירי לעבר כלי-רכב בשטחים על-ידי כוחות הביטחון. דף מידע. ירושלים, פברואר 1994. ע' 6

לצה"ל בדרישה להעלות את איכות כוח האדם המופנה למג"ב "נענו בשלילה בלא כל נימוק".³² לדעתו של דדון:

מג"ב מצוי היום בתחתית סדר העדיפויות של מדינת ישראל במדרג איכויות יחידותיה. כל מקום המוקצה למג"ב בבקו"ם זוכה ל-6 מועמדים פוטנציאליים, אך הצבא מעדיף לגייס לשורותינו כוח אדם בעל מוטיבציה נמוכה.³³

למען הסר ספק, יש להבהיר כי מוסרית ומשפטית, שום טיעון בדבר "איכות כוח האדם" איננו מהווה הקלה או פטור מפני החובה של כל חייל או שוטר לנהוג התנהגות הולמת, ואינו פוטר את המפקדים מאחריות על מעשי פקודיו.

זאת ועוד. מתוך מספר מקרים שאירעו לאחרונה ניתן ללמוד כי גם כאשר מקרי אלימות קשים נחשפים, לא ממהרים הדרגים הצבאיים הממונים לפעול על-מנת לחקור ולהעמיד לדין את האחראים. כך למשל, למרות הנחיה מפורשת של בית-משפט צבאי, לא נפתחה חקירה כנגד שוטר מג"ב, ערן נקאש, אשר התעלל (גם מינית) בשלושה קטינים, אלא רק לאחר שעיתון הארץ פנה לדובר צה"ל.³⁴ במקרה ההתעללות בעצירים בבית-המעצר בארז, שתואר לעיל, התברר כי תלונת החייל בפני מפקד המתקן לא זכתה להתייחסות כלשהי, ובשל כך פנה החייל לאגודה לזכויות האזרח. רק בעקבות זאת ננקטו צעדים מסוימים, אשר גם הם מצטיירים כשטחיים ביותר.

תלונת החייל ששירת בבית-המעצר במחסום ארז חושפת תמונה עגומה ביותר באשר לתנאי המעצר של פלסטינים, שנעצרו בניסיון להיכנס לישראל ללא רשיונות. התנאים הללו מהווים הפרה חמורה של האמנת ג'נווה הרביעית הקובעת מהן חובתיה של מדינה כובשת כלפי האוכלוסייה האזרחית בשטח הכבוש.³⁵

כמו כן, אותם תנאים הם בניגוד לדרישת האמנה הבינלאומית בדבר הזכויות האזרחיות הפוליטיות, עליה חתומה ישראל, האומרת כי:

אנשים שנשללה חירותם ינהגו בהם ברוח אנושית ומתוך התחשבות בכבודו העצמי של האדם.³⁶

תופעת האלימות של כוחות הביטחון כנגד פלסטינים (ובעיקר כנגד עובדים במחסומים) איננה, כאמור, תופעה חדשה או בלתי מוכרת. מפקדי כוחות הביטחון, כמו גם הדרג המדיני, מגנים במרבית המקרים את התופעה ומביעים את נכונותם לנקוט צעדים למיגורה. למרות זאת, מהתמונה הכוללת העולה מדו"ח זה, ניתן להסיק כי המאמצים שהושקעו לשיפור המצב,³⁷ היו מעטים ולא מספקים, ונדמה כי אותה "נכונות לשפר את המצב", איננה אלא מס שפתיים.

32. הארץ, 23.3.99.

33. שם.

34. הארץ, 9.6.99.

35. אמנת ג'נווה הרביעית ביחס להגנת אזרחים בזמן מלחמה (12.8.49), סעיף 37 וסעיף 76.

36. האמנה הבינלאומית בדבר הזכויות האזרחיות והפוליטיות, סעיף 10.

37. אחת התכניות למאבק באלימות היא תכנית מערכתית, המופעלת על-ידי ענף פסיכולוגיה במג"ב, המיועדת לאתר חיילים בעלי פוטנציאל להתנהגות אלימה עוד בשלב הטירונות, ולהעבירם לחילות אחרים. ראו הארץ, 1.3.99.

ענישה עם טעם של אפליה

לפחות 40% מהפלסטינים הנכנסים לעבוד בישראל מדי יום, אינם רשומים בשירות התעסוקה של ישראל, משום שבדרך כלל אינם עומדים בקריטריונים הנדרשים. המצוקה הכלכלית והאבטלה הגבוהה בשטחים מניעות אותם לעבוד או לחפש עבודה בישראל, למרות הסכנות הכרוכות בדבר. בכך הם עוברים עבירה של "שהייה בלתי חוקית" לפי חוק הכניסה לישראל. אלה הנתפסים על-ידי משטרת ישראל ללא רשיון עבודה, בדומה למעסיקהם, צפויים לעמוד לדין. בחודש אוקטובר 1998 נעצר על-ידי המשטרה עלי בן עודה עווטלה, פלסטיני מיריחו, שעבד לפרנסתו בתל-אביב בלא שהיה בידו רשיון כניסה לישראל. הוא לא נחשד בעבירות ביטחוניות, ושיתף פעולה עם חוקריו. הוגש נגדו כתב אישום, והוא נידון בבית-המשפט השלום בתל אביב ל-7 ימי מאסר בפועל ו-11 חודשי מאסר על תנאי. המדינה ערערה לבית-המשפט המחוזי על קולת העונש. זה קיבל את הערעור והחמיר את העונש ל-10 חודשי מאסר בפועל, תקופה ארוכה כמעט פי 40 מהעונש המקורי.³⁸ עורכי-הדין ספיר וארועטי מטעם הסנגוריה הציבורית, שייצגה את העובד, ערערו על גזר-הדין לבית-המשפט העליון. בבקשת הערעור טענו:

סעיף 12 לחוק הכניסה לישראל קובע בצידה של העבירה של שהייה בלתי חוקית עונש מרבי של שנת מאסר אחת. לעומת זאת, סעיף 12א' לאותו חוק קובע בגין עבירה של העסקה שלא כדין של תושבי "האזור" עונש מרבי של שנתיים מאסר. למרות שהמחוקק מתייחס בצורה חמורה יותר לעבירה של העסקה שלא כדין מאשר לעבירה של שהייה שלא כדין, הרי שבפועל רמת הענישה של המעסיקים הינה קלה מזו של העובדים.

ההבדל הניכר ברמת הענישה מתבטא בכך שבדרך כלל לא מוטלים על מעסיקים עונשי מאסר בפועל, ולעתים אף לא מתבקשים עונשים כאלה על-ידי התביעה. במקרים בהם מוטל עונש מאסר בפועל, המדובר בתקופות מאסר קצרות ביותר, ובית-המשפט מאפשר פעמים רבות לרצותן בעבודות שירות.

בתי-משפט התבטאו בעבר בעניין האפליה שמתוארת על-ידי פרקליטי הסנגוריה הציבורית. כך למשל טען שופט בית-המשפט השלום זלוצ'ובר:³⁹

[...] כלפיהם [המעסיקים] יש לנקוט ביד קשה יותר מאשר כלפי תושבי השטחים המוחזקים הנכנסים לישראל שלא כחוק כמעט מתוך כורח המציאות בשל המצב הכלכלי הקשה ועל מנת לפרנס משפחות מרובות ילדים המגיעות למצב החמור ממצב של פת לחם. לא ייתכן שהמעסיק, שיש לו גם תועלת כלכלית מביצוע העבירה ושמצבו בדרך כלל רחוק מאותו מצב של הגעה לפת לחם, לא יקבל עונש זהה או חמור מהעונש שהושת על המועסק שלא כחוק.

הסנגורים משכו את בקשת הערעור בעניינו של עלי עווטלה לפני שנידונה בבית-המשפט העליון, משום שבינתיים נוכה שליש מתקופת מאסרו והוא שוחרר.

38. פסק הדין הראשון ניתן על-ידי שופטת בית-המשפט השלום פינצ'וק-אלט (ת.פ. 8193/98). פסק הדין בערעור ניתן על-ידי שופטי בית-המשפט המחוזי בתל אביב: ברלינר, המר ובייזר (ע"פ 4392/98).

39. ת"פ 782/96 (בית-המשפט השלום, דימונה).

פוק 3

יחסי עבודה אלימים

מלבד האלימות לה חשופים עובדי השטחים מצד כוחות הביטחון, מתגלים מעת לעת מקרים של התעללות מצד מעבידים ישראלים. מחד גיסא, קשה להעריך מהבדיקה שנעשתה לדו"ח זה, את שכיחותם של מקרים כאלה. באותה מידה קשה לקבוע עד כמה חורגים אותם מקרים מתופעת האלימות המאפיינת מגזרים נרחבים בחברה הישראלית.

מאידך גיסא, ניתן לראות באלימות הפיסית עליית מדרגה ולא תופעה מנותקת, במערכת היחסים בין המעביד הישראלי והעובד הפלסטיני, המאופיינת באי שוויון מובנה ומשמעותי בעמדות הכוח של שני הצדדים. אי השוויון הזה – הנובע ממצבם של עובדי השטחים כנטולי אזרחות, חסרי התארגנות וייצוג הולמים וכמי שמאוימים מצד רשויות המדינה ומצד האבטלה השוררת בשטחים – גורם להפרה שיטתית של זכויות העובד, עד כדי הפרת זכותו לשלמות הגוף.

שתי העדויות הבאות ממחישות היטב את מקומה של ההתעללות הפיסית כחלק מתמונה רחבה יותר של זילות כלפי זכויותיו של העובד הפלסטיני, כעובד וכאדם.

עדויות של עבד א-נאסר מוחמד עוואד סלאח, יליד 1967, רווק, תושב בורקה, נפת שכם.

אני עבדתי ללא רשיון בישראל במשך ארבע שנים במקומות עבודה שונים. עבדתי בקיסריה כמוכר חומרי בנייה, ובחיפה כעוזר טפסן באתר בנייה, הייתי סבל בשוק הסיטונאים בתל-אביב, וכשלושה שבועות עבדתי במעדנייה בנתניה כעוזר טבח ועוד ועוד.

בכל ארבע השנים שעבדתי ללא רשיון לא קיבלתי תלושי משכורת. תמיד שילמו לי במזומן. רק פעם אחת קיבלתי צ'ק. מיותר לציין שבכל השנים הללו לא קיבלתי מעולם פיצויים או תנאים סוציאליים כלשהם. כשעבדתי בקיסריה כמוכר בחנות לחומרי בניין קרתה לי תאונת עבודה, האגודל בידי השמאלית נפגע והבשר והציפורן התקלפו ממנו. נתנו לי טיפול מחתרתי, בלי רישום בספרים, בקופת-החולים בגייסר א-זרקה והסיעו אותי הביתה.

המשכתי את הטיפול על חשבוני בטול-כרם ולא קיבלתי שום פיצוי על הפגיעה. מקום העבודה הזה חייב לי עדיין 700 ש"ח שכר עבודה והם מתכחשים לכך ומסרבים לשלם. בגלל הפגיעה באגודל הייתי מושבת מעבודה חודש שלם ולא קיבלתי על-כך שום פיצוי.

כאשר עבדתי במעדנייה בנתניה נהגה אחותו של בעל המעדנייה להעליב אותי ואת שלושת הפועלים הפלסטינים האחרים שעבדו שם, כל הזמן. היא היתה קוראת לנו: מסריח, מגעיל, חמור, ערבי בלי שכל, ועלבונות אחרים. פניתי לאחיה, בעל המעדנייה, וביקשתי להתפטר. הוא דרש שאמצא לו פועל אחר. הבאתי פועל אחר מעזה ועזבתי את מקום העבודה.

אחרי ארבעה ימים, ב-15.12.98, חזרתי לבקש את יתרת השכר שהגיע לי, בסך 500 ש"ח. הגעתי למעדנייה, אמרתי: שלום מר חיים. בעל המעדנייה אמר לי: שלום, מה אתה רוצה? אמרתי לו שאני רוצה את כספי. הוא אמר לי שלא מגיע לי כלום. אמרתי לו: אתה בן-אדם טוב, לא תאכל את הזכות של האנשים. הוא אמר לי: לך, יא בן זונה! קיללתי אותו בחזרה, ואז הוא ושני הפועלים היהודים שלו, יוסי ויגאל, ושכן שלו שמוכר עוגות, תקפו אותי כולם והחלו להכות אותי, ועוד אנשים שעברו שם הצטרפו וכולם הכו אותי במשך חמש דקות בכל חלקי גופי. היו בסביבה עשרות פועלים פלסטינים שראו אבל לא העזו להתקרב. פקחים של העירייה עברו במקום ולא התערבו. בסוף הצלחתי לברוח כשכולי זב דם ונמלטתי לתחנת המשטרה שנמצאת במרחק של 200-300 מטר משם.

נכנסתי לתחנה והשוטר אמר לי: תלך קודם לבית-החולים לניאדו שיטפלו בך, ואחר-כך תחזור עם תעודה רפואית ואז נשמע את תלונתך. הלכתי לבית-החולים ושם אובחן אצלי שבר באף. שילמתי 300 ש"ח וחזרתי באותו יום למשטרה. החוקר רשם עדות מפורטת ונתתי לו שמות של המעורבים: חיים בוקובה, בעל המעדנייה, יוסי ויגאל המוכרים במעדנייה, שעובדים שם עדיין, ויוסי השכן מחנות העוגות.

לא ידוע לי מה קרה עם הטיפול המשטרתי. עורך-הדין של האיגודים המקצועיים הפלסטיניים מטפל בתיק שלי. עברתי בשכם ניתוח לטיפול בשבר באף שלי.

אחרי שהבראתי, חזרתי, בתחילת 1999, לעבוד במקום חדש בנתניה. עבדתי שם במשך שלושה חודשים והיחס שקיבלתי מבעל המקום לא היה טוב יותר. הוא העליב אותי והטריד אותי. הוא קרא לי: ערבי, חמור, פלסטיני, חסר שכל וכו', וכל זאת בפני הקונים, בדיוק כמו במעדנייה שעזבתי.

בוקובה, שנגדו התלוננתי, שלח לי באמצעות פקחי העירייה מסרים לפיהם אם לא אבטל את תלונתי הוא ידאג שאוכה שוב. בסוף העדפתי לעזוב את מקום העבודה. בוקובה שלח לי מסר באמצעות פועל פלסטיני אחר והציע לי לקבל ממנו 1,000 ש"ח בתמורה לביטול התלונה במשטרה, אבל אני סירבתי.

הגעתי למסקנה שעדיף לעבוד בשכם ולהשתכר 20 ש"ח מאשר לעבוד בנתניה ולהשתכר 120 ש"ח אבל לעבור את כל ההשפלות שהפועלים הפלסטינים עוברים שם.⁴⁰

עדותו של מחמוד חסן אחמד אחמד, יליד 1961, נשוי ואב לשמונה, תושב מחנה הפליטים ח'אן יונס ברצועת עזה.

אני התחלתי לעבוד בישראל כבר בשנת 1972. המעסיק האחרון שלי היה עובדיה כדורי. עובדיה הזה, הוא קבלן לעבודות ברזל וגדרות רשת מסוגים

40. העדות נבנתה על-ידי נגיב אבו רקיה, ב-16.6.99, בבית העד. **בצלם** פנה למשטרת נתניה בבקשה לפתוח בחקירה במקרה זה אך טרם נתקבלה תשובה. כמו כן, פנה **בצלם** לעיריית נתניה בבקשה לערוך בדיקה על מעורבות פקחי העירייה באירוע זה. מנכ"ל העירייה השיב כי העירייה בודקת את העניין, וכי אם המידע שיתקבל יאמת את חומר העדות, יינקטו הליכים משמעותיים כנגד העובדים המעורבים בפרשה.

שוניים. אצלו התחלתי לעבוד ב־15.7.91 אחרי מלחמת המפרץ. עבדתי באופן מאורגן והיה לי תלוש משכורת. כמוכן שהיה לי כרטיס מגנטי ורשיון כניסה לישראל. בינתיים הרשיון בוטל על-ידי אותו עובדיה.

אני עבדתי לרוב במסגריה בחולון ברחי המרכבה 20. אצל הקבלן הזה עבדנו שלושה פועלים מרצועת עזה. שכר העבודה היה 150 ש"ח ליום עבודה. חלק שולם במזומן וחלק אחר בצ'ק. כך היה בכל חודש: בתלוש המשכורת הוא לא רשם את כל ימי העבודה, הוא היה רושם רק 15-18 ימים בתלוש המשכורת כאשר בפועל הייתי עובד 22-23 ימים בחודש וגם שעות נוספות עבדתי כשעתיים ביום. גם כאן הוא רושם בתלוש רק 120 ש"ח ליום עבודה.

בחודש יולי 98 הוא ביקש ממני להתחיל לעבוד כאילו בקבלנות: להתאמץ יותר, להשקיע יותר שעות בעבודה ולהגביר את ההספק. מצדו הוא ישלם לי עוד 20 ש"ח ליום. כך עשיתי ביולי ובאוגוסט. באוגוסט הוא חזר בו מהסיכום לשלם לי 20 ש"ח יותר ליום, ובא אלי בטענות על טיב העבודה. אמרתי לו: הוא נחזור למה שהיה בעבר, עבודה של 8 שעות בשכר הקודם, והוא הסכים. אחרי יומיים הוא שוב תבע ממני לעבוד על-פי אותו הסדר של עובדת קבלנות ואני סירבתי.

ב־17.8.98 היתה עבודה דחופה לעשות והוא אמר לי לעשות את העבודה (הכנת מעקות ברזל). אחרי שסיימתי הוא אמר לי: לך הביתה, אני לא רוצה שתעבוד אצלי. אמרתי לו: תן לי את המשכורת שלי והפיצויים שלי ואני אלך. הוא אמר לי: משכורת תקבל, אבל פיצויים לך תתבע אותי בבית-המשפט. אני הלכתי למחסן להחליף את בגדי העבודה. אחרי שנכנסתי למחסן, הוא [עובדיה] בא אחרי ונעל את המחסן עם מנעול, כאשר אני הייתי בתוך המחסן פנימה. במקום היו שני פועלים מעזה, מחמד ומחמוד אל-אזורי, שני אחים מחיאן יונס שעבדו גם הם אצלו. הם היו עדים למתרחש, זה היה בסביבות השעה 09:30 בבוקר.

הוא נסע יחד עם שני הפועלים, ואני נשארתי כלוא בתוך המחסן. התחלתי לצעוק מתוך המחסן. שכנים של המסגרייה שמעו את צעקותי ובאו אלי. ביניהם היה חוסאם מרמלה, שעובד במחסן הסמוך לתיקון אוטובוסים, וסיפרתי לו שנעלו אותי במחסן. ביקשתי שיזמין משטרה. חוסאם נמנע מלהזמין משטרה כי המעסיק שלו אסר עליו. אמרתי לחוסאם שיש עוד עובד מרמלה, שמו אבו אחמד, שעובד איתו וביקשתי מחוסאם שישלח לי אותו. הוא אמר לי שאבו אחמד עדיין לא הגיע לעבודה. בסביבות השעה 10:30, כעבור שעה בנעילה, בא שלומי, הבעלים של מבנה המסגרייה. קראתי לו מאחורי הדלת שיזמין משטרה. כעבור שעה נוספת, בשעה 11:30, קראתי לחוסאם וביקשתי ממנו שיקרא לבחור מעזה ששמו סלמאן, שעובד בהצבת קונסטרוקציות פיגום בבניינים. סלמאן הגיע אחרי עשר דקות. בקשתי ממנו להזמין משטרה. הוא אמר לי: מה אני אגיד למשטרה? אני לא יודע את שם המקום והאזור, והלך. בשעה 12:45 בערך בא אלי אבו אחמד שעובד במוסך האוטובוסים, ביקשתי שיזמין משטרה אך גם עליו אסר המעסיק לעשות זאת.

בשעה 13:30 חזר אלי סלמאן העזתי יחד עם פועל זר ואמרו לי שהם הזמינו משטרה בשביל להוציא אותי. אני התחלתי לאבד את ההכרה בגלל החום של אוגוסט, העצבים, הכליאה בתנאים כאלה וריחות החומרים. בשעה 14:30 באה

משטרה והשוטרים שברו את הדלת ולקחו אותי לבית-החולים בחולון באמבולנס שהם הזמינו. אחרי שקיבלתי טיפול שוחררתי לביתי. ביום למחרת שוב הרגשתי לא טוב והלכתי לבית-החולים נאסר בחיאן יונס. שם קיבלתי כדורים והרופאים ציוו עלי לנوح בבית במשך 15 יום.

בבית-החולים בחולון מסרתי עדות למשטרת ישראל. פניתי למרכז לדמוקרטיה ולזכויות העובדים בעזה וביקשתי שארגון זה יגיש בשמי תביעה נגד המעסיק. מאז המקרה הוא לא טלפן אלי, לא שילם לי עבור 10 ימי העבודה שלא שולמו וגם לא את הפיצויים. את שאר הזכויות שמגיעות לי כמו חופש שנתי, חגים, בגדי עבודה, הוא מעולם לא נתן לי למרות שביקשתי.⁴¹

41. העדות נגבתה על-ידי נגיב אבו רקייה, ברפיח ב-28.4.99. משטרת חולון טיפלה בתלונה שהגיש העובד והעבירה את תיק לטיפול מזור תביעות של משטרת תל אביב להכנת כתב אישום (תיק מספר 6180/98).

דקירות בירושלים ואפליה על-פי חוק

מאז חודש נובמבר 1997 ועד היום נדקרו בירושלים, בנסיבות דומות, 10 פלסטינים. שניים מהם מתו כתוצאה מהדקירה ואילו האחרים נפצעו בדרגות חומרה שונות.⁴² כל העשרה נדקרו בזמן העבודה או בדרך למקום העבודה. רוב הדקירות אירעו בשכונת מאה שערים או בסמוך אליה. המשטרה מעריכה כי מדובר ב"דוקר סידרתי", ככל הנראה חרדי. המשטרה טרם מצאה את האחראים למעשה.

היות הנפגעים עובדים איננה מקרה. הדוקר, או הדוקרים רצו, ככל הנראה, לפגוע בפלסטינים, מטעמים לאומניים או גזעניים כאלה או אחרים. העובד הפלסטיני מהווה מטרה קלה יחסית לפגיעה שכן, מבחינת הדוקר, הוא מצוי באזור נוח ומוכר. מצבים דומים נוצרו בעבר לאחר פיגועי טרור של פלסטינים, כאשר אזרחים ישראלים "פרקו את זעמם" על עובדי השטחים ששהו בקרבם. הסיכון של העובדים הפלסטינים ליפול קרבן לאלימות בידי יהודים המחפשים לפרוק את תסכולם או לבטא את רחשי ליבם, על רקע הקונפליקט בין העמים, מהווה חלק בלתי נפרד מעבודתם בישראל.

משפחתו של אחד הנרצחים מדקירה בירושלים, חיירי עלקם, בן 51, תושב מזרח ירושלים, תבעה מהמוסד לביטוח הלאומי להכיר במנוח כזכאי לתגמול על-פי "חוק נפגעי פעולות איבה". תביעה זו נענתה בשלילה משום שהחוק האמור מגדיר כפעולת איבה, בהקשר זה, רק את אותן פעולות שהעומד מאחוריהן הינו "ארגון עוין לישראל" או אנשים הפועלים בשליחותו או על-מנת לקדם את מטרותו. המשפחה ערערה על ההחלטה בפני ועדת הערערים שליד בית-המשפט המחוזי בתל אביב.⁴³ במקביל פנה עו"ד שלמה לקר, המייצג את משפחת עלקם, ליועץ המשפטי לממשלה, בבקשה להעביר את המקרה לבחינה של ועדה מיוחדת, שדנה בעבר במקרה דומה. בבקשה זו טוען עו"ד לקר, כי על-אף שהחוק איננו כולל באופן מפורש פעולות טרור של יהודים בהגדרת "פעולות איבה", הרי שראוי לפצות את הנפגעים מפעולות אלו, באופן דומה לפיצוי של מי שנפגע באירוע שהוכר כפעולת איבה. בקשה זו טרם זכתה לתשובה.

המכשולים בהם נתקלה משפחת עלקם בניסיונה לקבל הכרה כנפגעת פעולת איבה, וללא קשר לתוצאות מאבקה, חושפים את השיקולים הפסולים שבבסיס החוק הרלוונטי. שיקולים אלו, לפיהם פיגועים שמבצעים יהודים אינם מוגדרים כפעולות איבה, גורמים לאפליה לרעה של אזרחים ותושבים ערביים שנפלו קורבן למעשים כאלה, ונמנעים מהם פיצויים. **בצלם** קורא לכנסת לפעול לתיקון סעיף 2 לחוק נפגעי פעולות איבה, כך שזה יבטא את ערכי השוויון וההוגנות.

42. רוב הנדקרים היו תושבי מזרח ירושלים. יש לציין כי מבחינת המשפט הבינלאומי מעמדה של מזרח ירושלים זהה למעמדם של שאר השטחים שנכבשו ב-1967. כידוע, סיפחה ישראל את מזרח ירושלים, ובעקבות זאת מרבית התושבים הפלסטינים קבלו מעמד של תושבי קבע של ישראל.

43. ע.ש. 4665/98. ועדת הערער פועלת מתוקף סעיף 11 לחוק נפגעי פעולות איבה.

פנק 4

רשיון עבודה כאמצעי לחץ

אחד המאפיינים הבולטים של ההחלטות המתקבלות על-ידי הרשויות הישראליות בשטחים, הוא היעדר שקיפות שיטתי. היעדר השקיפות מלווה, בדרך כלל, בהסתמכות גורפת על "שיקולים ביטחוניים" כהצדקה לכל החלטה או מדיניות. אפיון זה בולט במיוחד במדיניות הענקת רשיונות למטרות שונות. ביטוי לשרירותיות של החלטות רבות היא העובדה, שתשובות שליליות לפניית של תושבים פלסטינים נהפכות על פיהן לאחר התערבותם של ארגוני זכויות אדם או גופים בינלאומיים. במלים אחרות: "המניעה הביטחונית", שבגינה נשלל מאדם רשיון כלשהו, נעלמת בן-רגע לנוכח תביעה לנימוקים מצד גורם שלישי.

מתן רשיונות עבודה בישראל, על-אף קיומם של תנאים מוקדמים ידועים, אינו יוצא מכלל זה, וגם הוא נגוע במידה גדושה של שרירות לב ושיקולים זרים. השרירותיות עלולה לבוא לידי ביטוי בסירוב להעניק רשיון עבודה למי שעומד בכל התנאים הנדרשים, וכפי שמתואר להלן, גם בשלילת רשיון שכבר הוענק ואשר נעשה בו שימוש כדון.

מתוך המידע והעדויות שנאספו לדו"ח זה, עולה כי מדינת ישראל, באמצעות השב"כ, משתמשת בסמכותה לשלול רשיונות עבודה מעובדי השטחים ככלי לאלץ אותם לשתף פעולה עם השב"כ.

שיטה זו נהוגה, בעיקר, כלפי תושבי רצועת עזה המועסקים בישראל. כוחו של הלחץ הינו כפול: ראשית, הוא נובע מתלותם של אותם עובדים ובני משפחתם במקום העבודה בישראל כמקור פרנסה עיקרי, עקב המצוקה הכלכלית והאבטלה הגבוהה השוררים ברצועת עזה. חלקה של אוכלוסיית הרצועה שחי מתחת לקו העוני, נע בשנים האחרונות סביב הארבעים אחוזים;⁴⁴ שנית, בשונה מעובדי הגדה המערבית, יכולתם של עובדי הרצועה להיכנס לתוך ישראל ללא רשיונות, מוגבלת מאוד בשל הסגירה היעילה יותר של גבולות הרצועה עם ישראל.

לפי היועץ המשפטי של המרכז לדמוקרטיה ולזכויות עובדים, עו"ד רבחי קטאמש, התופעה קיימת מאז ומתמיד, אלא שעם נסיגת צה"ל ממרכזי האוכלוסייה בשטחים, מקורות המידע של השב"כ הלכו והתדלדלו, ונוצר צורך דחוף לגייס סייענים חדשים. לפי קטאמש, מבחינת השב"כ, המצב ברצועת עזה הוא כיום חריף יותר מאשר בגדה המערבית, בשל הקושי הכרוך בנוכחות ישראלים בתוך מרכזי האוכלוסייה ברצועה.⁴⁵

האופן בו מופעלת השיטה חוזר על עצמו, בנוסחים שונים, ברוב המקרים: ברגע שאותו עובד, שנבחר כיעד לגיוס, מציג את הכרטיס המגנטי לבדיקה במחסום ארז, הוא מופנה

44. למחקר מקיף על תופעת העוני בשטחים כיום ראו, National Palestinian Team. *Poverty in Palestine*, 1998, <http://www.pna.net/povertyconf/execsum.htm>

45. הדברים נמסרו ל**בצלם** ב-19.4.99, בפגישה במשרדי המרכז ברמאללה.

לאיש השב"כ המוצב במחסום. אז נודע לעובד שהוא "מסורב כניסה לישראל", ואיש השב"כ "מציע את עזרתו" בהסרת האיסור, תמורת אספקת מידע אודות פעילות מסוימת או אנשים מסוימים, הגרים באותה שכונה או באותו כפר בו מתגורר העובד. אם העובד מסרב, נוטלים ממנו את רשיונו, ונאמר לו כי עליו לחזור אחרי תקופת מה, "לבדוק האם מצבו השתנה".

אם כי קשה להעריך את ממדיה המדויקים של התופעה, נודע **לבצלם** על עשרות מקרים של פלסטינים שהיו קרבנות של שיטה זו. עדויות מפי אחדים מהם מובאות להלן:

1. עדותו של מאהר סאלח מוחמד אל-סאלול, יליד 1971, נשוי ואב לארבעה, תושב מחנה הפליטים נוסיראת, רצועת עזה.⁴⁶

התחלתי לעבוד בישראל בשנת 1991 במפעל שטיחים באשדוד. אחרי זה הפסקתי לעבוד בישראל בגלל שהייתי צעיר ורווק ולא התאמתי לקריטריונים שהישראלים הציבו. עכשיו אני מתאים, על-פי גילי, לקריטריונים החדשים. באוקטובר 1998 קיבלתי רשיון כניסה ועבודה בישראל דרך המעסיק שאצלו עבדתי בשנים 91-92. חזרתי לעבוד במפעל שלו, שהועתק בינתיים להתנחלות שקד שבגדה המערבית, באזור גינין. היה לי רשיון עם אפשרות לינה, והייתי חוזר למשפחה שלי פעם בשבועיים.

ביום ראשון, 21.2.99, התכוונתי לחזור לעבודה דרך מחסום ארז, אחרי שביליתי את סוף השבוע עם המשפחה. במעבר ארז הגשתי את הכרטיס המגנטי שלי לחייל, שהעביר את הכרטיס במחשב. אז נתקע הכרטיס שלי במחשב וזומם. החייל אמר לי: יש לך בעיות עם הרשות הפלסטינית, ועד שהרשות תגמור לעשות חיפוש אחרי המבוקשים בשכונה שלך, לא תוכל להיכנס.

שאלתי ברשות והם אמרו לי שאין להם שום בעיה איתי. תאריך הכרטיס המגנטי שלי פג ביום 8.3.99 אז חשבתי שבינתיים אלך לחדש אותו. בין 21.2.99 ל-8.3.99 הלכתי לאזור התעשייה בארז, למקום שבו מקבלים ומחדשים את הכרטיסים המגנטיים, והישראלים לא נתנו לי להיכנס.

חזרתי ב-9.3.99 שוב לאותו מקום והפעם נכנסתי, ובזמן שהמתנתי קראו בשמי והכניסו אותי לנציג השב"כ במקום. השב"כניק קיבל אותי בחום רב ושאל מה רצוני. אמרתי שאני רוצה לחדש כרטיס מגנטי. שאל מה אני עושה, וסיפרתי לו. שאל אם אני מתפלל, אמרתי שרק בימי שישי. שאל באיזה מסגד, ואמרתי לו את שם המסגד. הוא אמר לי שיש מסגד יותר קרוב לבית שלי, ושאל למה אני לא מתפלל במסגד הזה. הסברתי לו שזה טעמי. הוא ביקש שאמנה שמות של אנשים שאני מכיר מהתנועה האיסלמית. אמרתי לו שאני לא יודע. אז אמר לי: "תן לי שמות של אנשים מהפת"ח". עניתי לו שאני לא יודע. הוא אמר לי: "אתה רוצה לעבוד איתנו או לא רוצה?" אמרתי לו שאני רוצה לעבוד בישראל. אמר לי: "אני מבקש ממך שתגיד לי דברים קטנים כמו למשל מה צבע האוטו של פלוני". אמרתי לו: "אתה רוצה שאני אהיה משתף פעולה?" הוא אמר לי: "אל

46. העדות נגבתה על-ידי נגיב אבו רקייה ביום 15.4.99 בבית העד.

תנפה את העניין, הדברים פשוטים לגמרי. לך יש משפחה וילדים ואתה צריך לפרנס אותם, והרי העבודה בישראל עדיפה על עבודה ברצועה."

הוא אמר לי שאין צורך להיפגש. רק נחליף מספרי טלפונים ונהיה בקשר רק בטלפון. אמרתי לו שאין לי טלפון. בסוף הוא אמר לי: "אתה רוצה לעבוד או לא?" תעודת הזהות שלי היתה על השולחן. לקחתי את תעודת הזהות שלי מהשולחן ואמרתי לו שככה אני לא רוצה לעבוד. הוא אמר לי: "אם תשנה את דעתך, אתה יודע את הכתובת שלי, אני כאן." קמתי והלכתי ונתנו לי פתק קטן לשוב עוד חודשיים.

2. עדותו של ראיד עבד אלכרים סאלח אלמבייד, יליד 1976, נשוי ואב לארבעה, תושב עזה אל-שג'עיה ג'דידה, רצועת עזה.⁴⁷

עבדתי בישראל בבניין אצל אחים אוזן בבאר שבע ובעוד מקומות. עבדתי אצלם שנה בערך. השכר ליום עבודה היה 80 ש"ח, פלוס הסעה מהבית לעבודה ובחזרה. היה לי כרטיס מגנטי ורשיון כניסה לישראל. תוקף הכרטיס המגנטי שלי היה עד דצמבר 1995. הלכתי לארז בחודש ינואר 1996 לחדש את הכרטיס המגנטי. עד היום עברו 40 חודשים ועדיין לא חידשו לי אותו. הגעתי לארז אולי 30 פעם במשך 40 חודשים כדי לברר מה קורה עם הכרטיס המגנטי שלי.

בתחילת 1998 פגשתי את קצין התלונות. הוא שאל אותי את שמות בני המשפחה שלי ואת שמותיהם של חברי, ואמר לי לחזור בעוד 22 יום. חזרתי כמתוכנן לארז בתום 22 ימים, ונאמר לי שאחזור למחרת. חזרתי למחרת, ואז קראו לי להיכנס לקצין השב"כ שיושב במקום. נכנסתי אליו, ישבתי, והוא שאל אותי: "מה תשתה?" אמרתי: "כלום, תודה." הוא התעקש לכבד אותי והביא לי כוס מים. לידו ישב עוד אחד שאני לא יודע מי הוא ומה הוא. הקצין שקיבל אותי הציג את עצמו כקפטן איאד, ואמר לי: "אנחנו רוצים לעזור לך ולתת לך את הכרטיס המגנטי ואת רשיון הכניסה לישראל, כך שתוכל להיכנס לעבוד בישראל."

שאלו אותי כמה אני מרוויח בעזה. אמרתי 40-50 ש"ח ליום, הוא אמר לי כי בישראל אוכל להרוויח 300-400 ש"ח ליום. "זה לא יותר טוב בשבילך?" אמר לי: "אתה רוצה מגנטי או לא רוצה? אתה רוצה להרוויח 300-400 ש"ח ליום ולבנות לך בית ולקנות אוטו?"

אמרתי לו: "אם תתנו לי את המגנטי אני אקבל אותו ואצא לעבודה בישראל." אז הוא אמר לי: "טוב, ניתן לך את הכול, אבל אתה צריך לעזור לנו." אמרתי לו: "אני מסרב לזה." הוא אמר לי: "למה אתה מסרב? יש רבים שהסכימו לעשות זאת." אמרתי לו: "זה עניינם, אני לא מוכן ללכלך את שמי ואת שם משפחתי ולהיות משתף פעולה. לי יש משפחה שאני צריך לפרנס אותה ואני מעדיף לעבוד בעזה ב-40-50 ש"ח ליום ולא להרוויח 1000 ש"ח ליום בתנאים שכאלה." הוא אמר לי: "טוב צא החוצה ותקבל תשובה."

קראו לי במערכת הכריזה, ואמרו לי לחזור בעוד חודשיים. עדיין אני מנסה.

47. העדות נגבתה על-ידי נגיב אבו רקייה, בעזה, ב-28.4.99.

הפעם האחרונה שהלכתי לברר היתה אתמול, 27.4.99. כבר בשער אמרו לי ללכת הביתה ולחזור בעוד שבוע.

3. עדותו של נאסר עבד א-רחמן חסן דוח'אן, יליד 1964, נשוי ואב לארבעה, תושב מחנה הפליטים נוסייראת, רצועת עזה.⁴⁸

סיימתי את לימודי בשנת 1983, ואחר-כך הייתי ארבע שנים במצרים ובמדינות אחרות. חזרתי לרצועה ביוני 1987. ב-9.12.87, בדיוק ביום הראשון של האינתיפאדה, נסעתי לירדן ולנסיכויות לחפש עבודה. עבדתי בנסיכויות כשנה וחצי, וב-8.12.90 חזרתי לרצועת עזה.

מאז שחזרתי ועד נובמבר 1996 עבדתי ברצועת עזה בעבודות שונות. בדצמבר 1996 השגתי רשיון כניסה לישראל תמורת 1,000 ש"ח ששילמתי לספסר. התחייבתי לשלם לספסר 500 ש"ח נוספים עבור כל חודש שבו אני מחזיק ברשיון וכך עשיתי [...]

מאפריל 1997 ועד סוף נובמבר 1997 עבדתי כאן, ברצועה, בעבודות מזדמנות. בדצמבר 1997 השגתי רשיון חדש דרך ספסר מקומי אחר. שילמתי לו 900 ש"ח והתחייבתי לשלם 500 ש"ח בחודש. עבדתי עם רשיון זה עד 13.2.98, ואז בוטל הרשיון שלי, בגלל שלא שילמתי לספסר את ה-500 הש"ח בחודש, כי לא עבדתי כל יום. החיילים שבדקו אותי במחסום באותו בוקר שלחו אותי למסלול מספר אחד, לשם נשלחים בדרך כלל פועלים שרשיונם נשלל או בוטל על-ידי המעסיק.

בסוף פברואר 1998 השגתי רשיון לעבודה במפעל תפירה באזור התעשייה ארז. השכר היה 60 ש"ח ליום עבודה, ועבדתי שם כשלושה חודשים [...] באחד הימים זמזם המכשיר ביציאה מהמחסום. החיילים לקחו אותי לשב"כ. והאיש האחראי בשב"כ לא היה במשרדו בארז, ולאחר עיכוב של כשעתיים שוחררתי מבלי שאיש דיבר איתי. הורו לי לשוב לשם למחרת בשעה 16:00. באתי בזמן שנקבע לשער של אזור התעשייה, שם המתינו לי שני חיילים ואיש שב"כ. אחרי המתנה של 20 דקות בא רכב צבאי ולקח אותי לשב"כ בארז. שם המתנתי כשעתיים וחצי עד שנכנסתי לפגישה עם איש השב"כ.

בפגישה נחקרתי על הרקע המשפחתי שלי. איש השב"כ שאל אותי על כל בני משפחתי: על הדודים שלי מצד אבי ומצד אמי, על בניהם ועל האחים שלי ושאל אם מישהו במשפחה שלי עובד ברשות הפלסטינית ואם למישהו במשפחתי יש טלפון, ומה מספרו. הוא שאל גם על אחיותי, למי הן נשואות ומה מספרי הטלפון שלהן.

הוא שאל אותי במה אני עובד וכמה אני משתכר. אמרתי לו שאני עובד באזור התעשייה ומשתכר 60 ש"ח ליום. הוא שאל אם זה מספיק לי. אמרתי שזה מספיק, ואני רק רוצה לשמור על ההכנסה הזו. החוקר אמר לי שהוא רוצה לספר לי סיפור. הוא התחיל לספר לי על אחד שהלך לים לדוג עם חכה ואז עבר לידו מישהו ואמר לו: למה לא תקנה סירה ורשת ותיכנס לדוג בלב הים, תדוג

48. העדות נגבתה על-ידי נגיב אבו רקייה, ב-15.4.99, בבית העד.

הרבה דגים, תמכור אותם ותריווח הרבה כסף, ושוב תקנה סירה ותדוג עוד ועוד ותריווח עוד כסף ותקנה עוד סירה ותיקח פועלים שידוגו בשבילך, ואתה תיסע לריביירה בצרפת ותשב על ספת הים ותדוג להנאתך ולא לפרנסתך.

אחרי שגמר לספר את הסיפור אמר לי שכדאי לי לעזור להם, וזה יועיל לי, כי בני הדודים שלי ידועים כפעילים בחמאס ובעו א-דין אל-קסאם. הוא הזכיר את אחד מבני דודי שנהרג בידי הישראלים באפריל 1991 בגבול מצרים, ואחר שיושב בכלא הישראלי ואמר שלהם ולאחים שלהם יש כוונות זדון נגד הישראלים. הוא דרש שאדווח לשב"כ מה שאני שומע. אמרתי לו שבני הדודים שלי היו קטנים כשהדברים האלה קרו, וכיום הזמנים השתנו, יש רשות פלסטינית והאנשים האלה עסוקים בפרנסתם. מה שהיה בעבר נגמר.

אחרי שחוקר השב"כ ראה שאין סיכוי לגייס אותי כמשתף פעולה הוא החזיר לי את הרשיון ואת הכרטיס המגנטי ושחרר אותי. השיחה עם איש השב"כ נמשכה כשעה וחצי. רק בשעה 10:00 בלילה הסייעו אותי החוצה משם ויכולתי ללכת הביתה.

למחרת חזרתי לעבוד והכול היה בסדר במשך כשבועיים. ב-19.6.98 המכשיר זמזם כשהכנסתי את הכרטיס בכניסה לאזור התעשייה. חייל וחיילת שהיו במקום לקחו ממני את רשיון העבודה והכרטיס המגנטי ואמרו לי שאני "מנוע ביטחוני". הלכתי למשרדי השב"כ בארז כדי לדבר עם איש השב"כ שאיתו נפגשתי ולשאול אותו למה לקחו לי את הכרטיס המגנטי והרשיון, כי הוא אמר לי אז שהכול בסדר.

לא מצאתי אותו אבל מצאתי איש שב"כ אחר. אמרתי לו שהייתי שם לפני כשבועיים וביקשתי את עזרתו. הוא נכנס לחדר השב"כ ואני נשארתי בחוץ. לאחר-מכן הוא חזר אלי והורה לי ללכת להוציא כרטיס מגנטי חדש. אחרי ארבעה ימים הלכתי להוציא כרטיס מגנטי חדש. הורו לי לחזור בעוד חודשיים. חזרתי חודשיים אחר-כך ושוב אמרו לי לחזור בעוד חודשיים. זה חזר על עצמו כמה פעמים. בכל פעם שאני צריך להגיע לארז ולבקש את חידוש הכרטיס המגנטי - הדבר כרוך בטירחה ובמאמץ רב. כל העסק לוקח כשמונה-תשע שעות, ובסוף אני לא מקבל כרטיס. קודם כול אני צריך ללכת למשרד של הרשות הפלסטינית בג'באלייה, שם אני מקבל פתק ועולה עם כל האחרים על אוטובוס של הרשות שלוקח אותנו לארז. כולם מוסרים את תעודת זהות שלהם בכניסה, מקבלים פתק ישראלי, ועולים על אוטובוס ישראלי שלוקח את האנשים למקום שבו מטפלים בבקשות לכרטיס מגנטי.

כשמגיעים לשם, יש שם קצין תלונות וקצין שב"כ. ביקשתי להיפגש עם קצין השב"כ. בהתחלה החייל המופקד על כך סירב לקחת אותי אליו. פעם אחרת הצלחתי להיפגש איתו. הוא שאל אותי: מה הבעיה שלך? אמרתי לו והוא שאל אם הייתי אצל השב"כ במעבר ארז. אמרתי שכן. הוא שאל מה ביקשו ממני. אמרתי שביקשו שאני אשתף פעולה ואמסור להם אינפורמציה וסירבתי. הוא אמר לי שאם אסכים למסור לשב"כ את המידע יתנו לי כרטיס מגנטי ורשיון וגם ידאגו לי למקום עבודה טוב. אמרתי שאני לא מוכן לעסקה כזו וסירבתי להצעתו. הפעם האחרונה שהייתי שם היתה ב-18.3.99, ואני אמור לשוב לשם

ב-18.5.99. כבר עברתי את כל התהליך הזה חמש או שש פעמים ולא קיבלתי כרטיס מגנטי ואני לא יודע אם ומתי אני אקבל אותו.

4. עדותו של עבד אלקאדר אברהים מוחמד, יליד 1948, נשוי ואב לשישה, תושב אל-מרי'יר, נפת רמאללה.⁴⁹

עבדתי בישראל בין השנים 1971-1997 במקומות שונים, בעיקר בעבודות בניין. עבדתי באשדוד, בתל-אביב, בירושלים, בהתנחלויות, בראש העין ובעוד מקומות. היה בידי כרטיס מגנטי ורשיון כניסה לישראל, והכול היה בסדר גמור. הייתי מגיש בקשה, וכאשר יכולתי הסתדרתי בלי לחדש את הכרטיס המגנטי. במהלך שנת 1997 פניתי למינהל האזרחי בבית-אל כדי לחדש את הכרטיס המגנטי. הופתעתי כאשר נאמר לי, בתשובה לבקשתי, שיש הערות ליד שמי מטעם השב"כ ולא ניתן לחדש את הכרטיס המגנטי שלי. אחרי יומיים או שלושה קיבלתי זימון מהשב"כ הישראלי. על-פי ההזמנה הייתי צריך להתייצב במינהל האזרחי שליד ביתוניה (ליד ההתנחלות גבעת זאב). הגעתי למקום. בחדר צילמו אותי החיילים, וכאשר הגיע התור שלי קרא לי "הקפטן מאליק", איש השב"כ. נכנסתי לחדר שלו והוא לחץ את ידי בחום רב ושאל אותי האם אני יודע למה הוזמנתי. עניתי לו שאני לא יודע. הוא אמר לי: "אני רוצה שיהיה בינינו שיתוף פעולה." אמרתי לו שאני לא מוכן להיות מרגל. הוא אמר לי: "הבנת אותי לא נכון, אני מציע לך שיתוף פעולה לטובת תושבי הכפר שלך. למשל, אתה תגיד לנו מי הילדים שמיידיים אבנים על הכביש, אנחנו נעצור אותם והם יבואו על עונשם. הכפר ירוויח שקט בכך שהחיילים לא יצטרכו להיכנס ולהתעמת עם תושבי הכפר, ותהיה שלוה בכפר." אני סירבתי סירוב מוחלט.

הוא שאל אותי אם אני יודע מה מנע את חידוש הכרטיס המגנטי שלי. אמרתי: "כן, אתה!" אמר: "נכון, אני יכול לחדש לך את הכרטיס, אדאג לך לרשיון עם לינה בישראל, שתצא ממעגל העוני, ושמצבך ישתפר." כמוכן שסירבתי לכל הפיתויים שהציע לי.

בסוף הוא התחיל לשאול על האחים שלי וילדיהם. הוא ביקש שאמנה את כולם ואספר איפה כל אחד עובד. מסרתי לו את כל מבוקשו. הוא נפרד ממני בלחיצת יד ואמר שאם אשנה את דעתי אחזור אליו ואגיד לשומר בשער שאני בא לפגוש את הקפטן. יצאתי מחדרו והלכתי הביתה.

כאשר עבדתי בישראל, ההכנסה שלי נעה בין 2000-3000 ש"ח לחודש. עכשיו אני מובטל ואין לי כל הכנסה. יש לי כ-60 עצי זית ואני מבלה את זמני בטיפול בהם. יש לי ילד בן 18 שעובד קצת ומרוויח כ-800 ש"ח לחודש, מעבודתו ומאלתורים. אני חי עם אשתי וחמישה מילדיי. אלוהים יעזור לי.

⁴⁹ העדות נגבתה על-ידי נגיב אבו רקיייה, ב-4.5.99, בבית העד.

ביקורת

זכותה וחובתה של מדינת ישראל להגן על אזרחיה. עם זאת, השיטה שתוארה כאן, לפיה נשלל או מוענק רשיון העבודה לפלסטינים, בהתאם לנכונותם לשתף פעולה עם השב"כ, פסולה ובלתי לגיטימית מבחינה מוסרית ומשפטית כאחת. כל העובדים שהעידו בפני **בצלם** דיווחו כי עד הרגע שבו הוצע להם לשתף פעולה עם השב"כ, קיבלו כרטיסים מגנטיים ורשיונות עבודה ללא בעיות. המסקנה המתחייבת היא כי סירובם ליהפך לסייענים היא הסיבה האמיתית להיווצרות "המניעה הביטחונית" להיכנס לישראל.

שיטה זו, הנהוגה על-ידי השב"כ כנגד פלסטינים רבים שעובדים בישראל, מהווה הפרה גסה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי, ובייחוד של אמנת גינווה הרביעית, הקובעת את חובותיו של כוח כובש כלפי אוכלוסייה אזרחית בשטח הנתון לתפישה לוחמתית. ראשית, האמנה אוסרת באופן מפורש הפעלת לחץ על תושבים לשם השגת אינפורמציה:

אסור לה למעצמה הכובשת להכריח מוגנים לשרת בכוחותיה המזוינים או בכוחות העזר שלה. כל לחץ או תעמולה, שמטרתם להבטיח התנדבות לצבא, אסורים.⁵⁰

שנית, ברוב המקרים שהגיעו לידי **בצלם**, מטרת הלחץ שהופעל על-ידי השב"כ, באמצעות ההבטחה להחזיר לעובד את רשיונו, לא היתה השגת מידע נקודתי בלבד אלא ניסיון להפוך את העובד לסייען. לחץ כזה אסור גם הוא על-ידי האמנה:

אסור לכובש להכריח אנשים מוגנים לשרת בכוחותיו המזוינים או בכוחות המסייעים לו. כל לחץ או תעמולה המיועדים להבטיח גיוס וולונטרי אסורים.⁵¹

שלישית, כאמור, יעילותו של הלחץ טמונה במצוקה הכלכלית הנלווית לאיבוד מקור הפרנסה בישראל. סעיף 39 באמנת גינווה הרביעית מטיל על המדינה הכובשת את החובה לתמוך באנשים מוגנים אשר, עקב הגבלות ביטחוניות, נמנעה מהם היכולת לעבוד בעבודה שכירה ובתנאים סבירים. תמיכה בנסיבות כאלו לא הונהגה באופן כללי על-ידי ישראל בעבר, לא כל שכן בנסיבות המתוארות כאן, כאשר המטרה היא ליצור במתכוון איום במצוקה כלכלית.

50. אמנת גינווה הרביעית ביחס להגנת אזרחים בזמן מלחמה (12.8.49), סעיף 31.

51. שם, סעיף 51.

הזכויות הסוציאליות ותנאי ההעסקה

בספטמבר 1970 קיבלה ממשלת ישראל החלטה עקרונית המסדירה את אופן העסקתם של עובדים פלסטינים בישראל (ראו נספח 1). החלטה זו, התקפה עד היום, קובעת כי "עובד מן השטחים זכאי לתנאים סוציאליים להם זכאי, בהתאם לחוק ולהסכמים קיבוציים, כל עובד אחר בישראל, בעל נתונים זהים". זכות זו לשוויון בתנאי העבודה, מהווה נורמה מרכזית המעוגנת היטב הן במשפט הישראלי והן במשפט הבינלאומי. הנתונים והעדויות שנאספו לדו"ח זה מצביעים על מציאות אחרת. עובדי השטחים המועסקים בישראל ובהתנחלויות מופלים לרעה באופן בוטה ביחס לעמיתיהם הישראלים, וזכויותיהם הסוציאליות נרמסות בשיטתיות על-ידי מעסיקהם, ובמידה מסוימת גם על-ידי הרשויות הישראליות הרלוונטיות.

במרבית המקרים, הפגיעה בזכויות איננה נובעת מפגם או מאפליה בחוק אלא מהפרתו השיטתית מצד המעבידים. חוקי העבודה בישראל אינם מבחינים בין עובדים לפי מוצאם או אזרחותם. כל עוד מתבצעת ההעסקה בתוך גבולות מדינת ישראל, דין אחד הוא לכל עובד.⁵²

יחד עם זאת, על הרשויות הישראליות רובצת אחריות לעוול הנגרם בתחום זה, הן בשל היעדר אכיפת נאותה של החוק, והן בשל הקשיים שמערימה מערכת המשפט בפני פלסטינים המבקשים לתבוע את זכויותיהם. כמו כן, חשוב לזכור כי ניצול העובדים על-ידי מעסיקהם, אינו מתבצע בחלל ריק אלא הוא חלק ממערכת שלמה שמדינת ישראל אחראית לפחות לחלקה. גורם מרכזי במערכת זו הוא, ללא ספק, מדיניות הסגר שמיישמת ישראל מתחילת שנות התשעים. מדיניות הסגר פוגעת בעובדי השטחים במישרין ובעקיפין. במישרין, בכך שהיא שוללת את זכותם לעבוד, גורמת לפיטורים המוניים, ויוצרת מצב נוח לניצולם על-ידי מעבידיהם. בעקיפין, בכך שהיא יוצרת מצוקה כלכלית ואבטלה בשטחים, הגורמות להגברת היצע העבודה ולהחלשת העובדים (החלשים ממילא ביחס לעובדים ישראלים) מול מעסיקהם.

באשר לאחד ההיבטים – זכויות הביטוח הלאומי – האפליה מונהגת ישירות על-ידי רשויות ישראל. במסגרת הסכם אוסלו א' גובש הסדר המערב את הרשות הפלסטינית בשלילת זכויות הביטוח הלאומי של העובדים.

52. זכויות סוציאליות רבות נזרות לא מחקיקה אלא מהסכמים קיבוציים הנחתמים, לפי סקטורים, בין ההסתדרות לבין ארגוני המעסיקים. חוק הסכמים קיבוציים, תשי"ז - 1957, קובע תנאים שווים לכל העובדים באותה יחידת עבודה שבה נחתם הסכם נתון.

א. מדור התשלומים

מדור התשלומים של שירות התעסוקה, השייך למשרד העבודה והרווחה, הוא המוסד דרכו מקבלים העובדים הפלסטינים הרשומים בישראל את שכרם נטו וחלק מהזכויות הסוציאליות להן הם זכאים.⁵³ המעבידים חייבים להעביר למדור התשלומים את שכרם ברוטו של עובדיהם הפלסטינים, וזה משמש צינור להעברת כספי הניכויים מהעובד וההפרשות מהמעביד, לגורמים הרלוונטיים: משרד האוצר, הביטוח הלאומי, מס הכנסה, ההסתדרות, האיגודים המקצועיים הפלסטינים והרשות הפלסטינית.

הזכות הסוציאלית העיקרית עליה מופקד מדור התשלומים, היא הגבייה והתשלום של פנסיות היסוד, המורכבת מהפרשות חודשיות של עובדים ומעסיקים. העובדים זכאים לפדות את הכספים שהצטברו לזכותם בקרן הפנסיה, במקרה של פרישה לפני הגיל המינימלי, כנהוג בקופות גמל בישראל.⁵⁴ בנוסף על כך, מאז 1995 גובה מדור התשלומים מהמעסיקים כספים עבור חלק מהזכויות הסוציאליות המגיעות לעובדי השטחים, בהתאם למגזר בו מועסק כל עובד. שאר הזכויות הסוציאליות, אשר אינן מובטחות דרך מדור התשלומים, אמורות להינתן ישירות על-ידי המעסיק.⁵⁵

מעמדו המשפטי של מדור התשלומים איננו מעוגן בחוק באופן מפורש אלא נקבע באותה החלטת ממשלה מספטמבר 1970 שהוזכרה לעיל. המעסיקים הישראלים מתחייבים בכתב בפני מדור התשלומים לשלם לעובדיהם הפלסטינים מהשטחים שכר שווה לזה של עובדיהם הישראלים, וכן להפריש את הזכויות הנלוות, כפי שנקבע בהחלטת הממשלה מ-1970. בהקשר זה, מטרת ההחלטה היתה הן למנוע העדפה שיטתית של עובדים פלסטינים "זולים" על פני עובדים ישראלים, והן להבטיח שהמעסיק לא יתחמק מתשלום מלוא שכרו וזכויותיו של עובד מהשטחים.⁵⁶ יש לציין כי החלטה זו לא התייחסה לפלסטינים המועסקים בהתנחלויות, ומדור התשלומים איננו מטפל בשכרם או בזכויותיהם הסוציאליות של עובדים אלו (ראו להלן סעיף ה' בפרק זה).

מדור התשלומים אכן גובה מהמעסיקים של עובדי השטחים, כפי שנקבע בהחלטת הממשלה, תשלומים והפרשות בשיעורים השווים לאלה של עובדים ישראלים באותו

53. למידע על מדור התשלומים ראו מבקר המדינה, דו"ח שנתי 44 של מבקר המדינה, ירושלים, 1994, ע"ע 566-570; **קו לעובד**, דף מידע, מארס 1993.

54. בעבר התקשו עובדים רבים למשוך את כספי הצבירה של הפנסיה שלהם (כאשר נזקקו לכך עקב איבוד מקום העבודה), בשל מכשולים שהעמיד המדור בדרכם. המצב תוקן בעקבות מאבק עיקש שניהל בנידון **קו לעובד**. ראו הארץ, 27.12.94 ("למי דואג משרד העבודה?").

55. עובדים בכל הסקטורים מקבלים דמי חופשה בסיסיים (ללא תוספת ותק) ודמי מחלה דרך מדור התשלומים. בנוסף על כך, עובדי הבניין והחקלאות מקבלים דרך המדור גם דמי הבראה שנתיים. עובדי הבניין בלבד מקבלים באמצעות המדור, במקרים הרלוונטיים, חלק מפיצויי הפיטורין (72%) ופנסיות נכות מוחלטת ומקצועית.

56. דברי שרת העבודה והרווחה לשעבר אורה נמיר, **דברי הכנסת**, הישיבה ה-95 של הכנסת ה-24.5.93, 13.

מגזר של המשק. למרות זאת, כאמור, התשלומים שמקבלים עובדים פלסטיניים בישראל בעבור זכויותיהם הסוציאליות בפועל, הינם לרוב קטנים באופן משמעותי מאלה הניתנים לישראלים. אפליה זו נובעת מכמה סיבות שיפורטו להלן.

ב. דיווח כוזב

מתוך אלפי התלונות שמתקבלות מדי שנה בארגונים המייצגים את עובדי השטחים, עולה כי מעסיקים ישראלים רבים מדווחים למדור התשלומים דיווח כוזב על מספר ימי העבודה שעבד כל עובד, וכן על השכר המשולם לו בפועל.⁵⁷ מהמספר הרב של המתלוננים, ניתן ללמוד כי זוהי תופעה רחבת היקף ולא מקרים חריגים. מכיוון שהזכויות הסוציאליות השונות כגון חופשה שנתית, דמי הבראה, פנסיונית יסוד, פיצויי פיטורין וכדומה, מחושבות על פי היקף המשרה וגובה השכר, יש למעסיקים אינטרס כלכלי מובהק לדווח על מינימום ימי עבודה ועל מינימום שכר, על-מנת להקטין את עלות שכרו של העובד. את ההפרש בין ימי העבודה המדווחים לבין ימי העבודה בפועל, ובין השכר המדווח לבין השכר בפועל, משלמים המעסיקים ישירות לכל עובד.

לפי מזכיר האיגודים המקצועיים מקלקיליה, מחמוד דיאב עאמר (אבו-שאדה), במקצועות מסוימים הנוק של הדיווח הכוזב גדול יותר. לטענתו, רבים מאוד מכלל העובדים באזור קלקיליה הם כעלי מקצוע עם ניסיון רב במקצועות הבנייה השונים – נגרות, ריתוך, חשמלאות, ריצוף וכדומה – העובדים בישראל ומקבלים שכר חודשי גבוה יחסית (עד 5,000 ש"ח). למרות זאת, במרבית המקרים מעסיקהם מדווחים למדור התשלומים על שכר מינימום, ומעבירים את היתרה לעובד במזומן.⁵⁸ בדרך זו נשללות מהעובד כל הזכויות הסוציאליות בעבור אותו חלק מהשכר המשולם במזומן.

עובדים רבים מעדיפים לשמור על מקום עבודתם ולא להתלונן אצל מעסיקהם או לתבוע אותם בבתי-דין, בשל חשש מפיתורין, במיוחד על רקע רמת האבטלה הגבוהה בשטחים.⁵⁹ לעתים הסיבה ל"השלמה" עם מצב זה מצד העובד נובעת גם מחוסר ידע באשר לפגיעה בזכויות, הכרוכה בתשלום חלק מהשכר במזומן. במקרים אחרים פונים העובדים לעזרת ארגוני העובדים ומחליטים להגיש תביעה נגד מעסיקהם.

57. לדוגמה, במהלך 1998 הגישו האיגודים המקצועיים הפלסטיניים בגדה המערבית 1500 תכיעות בבתי-דין לעבודה בנושאים של זכויות סוציאליות, כשחלקן הגדול קשורות לדיווח כוזב של מעסיקים. מתוך 1055 עדיין תלויות ועומדות. הדברים נמסרו **לבצלם** על-ידי מנהל המחלקה המשפטית של פדרציית האיגודים הפלסטיניים, מוחמד עארורי, במגישה במשרדו בשכם ב-27.5.99.

58. הדברים נמסרו **לבצלם** במהלך פגישה במשרדו בקלקיליה ב-27.5.99.

59. שיעור האבטלה המתוקן (הכולל גם את מי שהתייאש מלחפש עבודה) לגדה המערבית ולרצועת עזה במהלך 1997 עמד על 30.3% וב-1998 ירד ל-25.15%. המספרים הללו אינם כוללים אנשים המועסקים באופן חלקי ביותר והמועסקים במשק הבית. UNSCO. *Economic and Social Conditions in the West Bank and the Gaza Strip* (Spring 1999), table 9 על תופעת העוני בשטחים.

עם זאת, על-אף שלפי החוק כל עובד זכאי להטבות הסוציאליות על פי שכרו בפועל, ללא קשר לימי העבודה ולשכר המדווחים לשירות התעסוקה, ברוב המקרים מתקשים עובדים, התובעים את מעסיקהם בשל אי-תשלום זכויות, להוכיח כי שכרם בפועל היה גבוה מזה הרשום במחשבי מדור התשלומים, או שעבדו ימים רבים יותר מאלה שדווחו. התוצאה, במקרה הטוב, היא פשרה על סכומים נמוכים מאלה המגיעים לעובד על-פי חוק, מתוכם משולם גם שכר הטרחה לעורך-הדין. במקרה אחרים התביעה נמחקת, ועל העובד לשאת בהוצאות המשפט.

תופעת הדיווח הכוזב הגיעה לשיאה, ככל הנראה, בזמן הסגר המוחלט שהוטל ב-1991 עם פרוץ מלחמת המפרץ. בשל הגברת הבדיקות הביטחוניות וריבוי המחסומים, עלה באופן משמעותי שיעור העובדים הפלסטינים הרשומים בשירות התעסוקה מתוך כלל המועסקים מהשטחים בישראל. מעסיקים רבים מצאו בדיווח הכוזב אמצעי "לפצות" את עצמם על העלויות הכרוכות בתשלום דרך שירות התעסוקה. כתגובה לכך הוציא באותה עת מדור התשלומים תקנה, התקפה עד היום, לפיה לא יתקבלו דיווחים על פחות מ-15 יום.⁶⁰ עם כי תקנה זו הקטינה באופן משמעותי את ימי העבודה שאינם מדווחים, עדיין ישנם, פוטנציאלית, עד 10 ימי עבודה בחודש עליהם עלול המעסיק לא לדווח, וכך לפגוע בעובדיו.⁶¹ תקנה זו לא הפחיתה את הפגיעה בעללי השכר הגבוה יותר, המדווחים על-ידי מעסיקהם כמקבלי שכר מינימום.

עדותו של חרב עבד אל-עזיז מוחמד ברבה, יליד 1937, נשוי ואב לשמונה, תושב דיר אל-בלה, רצועת עזה⁶²

אני עובד בישראל כמעט מאז התחלת הכיבוש הישראלי ב-1967. מקום העבודה האחרון שלי היה אצל חקלאי ישראלי בשם שלמה אברבנאל ממושב תאשור בנגב. אצלו עבדתי מ-24.11.95 ביחד עם עוד עובד ששמו עבדאללה ברבה, קרוב משפחה שלי מדיר אל-בלה. אברבנאל שילם לי 105 ש"ח ליום עבודה במזומן, פעם בשבוע. הוא נהג לרשום בתלוש המשכורת רק 8-10 ימי עבודה, כאשר בפועל עבדנו בין 20-25 ימים בחודש. היום אני מבין שהוא עשה זאת כדי לא לשלם פיצויים.

בחודש יולי 1998 הוא פנה אלי ולעבדאללה, העובד העזתי השני, וביקש שנחתום לו על אישור שקיבלנו את הפיצויים ושאר הזכויות שלנו בכוונה לפטר אותנו לאחר מכן בלי בעיות מבחינתו. אנחנו סירבנו. הסחבת והבקשות מצידו נמשכו עד דצמבר 98, ואז, כאשר הוא לחץ עלינו ותבע שנחתום על כך שקיבלנו

60. בניגוד לתקנה זו, בגי"צ קבע בצו על תנאי, בעתירה של מעסיק נגד מדור התשלומים, כי האחרון חייב לקבל גם דיווחים עבור פחות מ-15 יום. ראו בגי"צ 5511/91, כהן נתיבי תעופה נ' משרד העבודה והרווחה ומדור התשלומים.

61. מנהל מדור התשלומים, אהרון ברזאני, מסר **לבצלס** כי ממוצע ימי העבודה שדווחו ב-1997 הוא 13.9, ואילו ב-1998 הדיווח עלה ל-16.5 (מכתב מה-30.5.99). אחת הסיבות לעלייה זו היא מספר מועט של ימי סגר ב-1998.

62. העדות נגבתה על-ידי נגיב אבו רקייה ב-28.4.99, בבית העד.

פיצויים, ואנחנו סירבנו, פיטר אותנו. ב-17.3.99 הוא ביטל את הרשיונות הכניסה שלי ושל עבדאללה. הוא עדיין חייב לי 140 ש"ח שכר עבודה, והוא לא רוצה לשלם פיצויים, ביגוד, הבראה, חופש שנתי וחגים. הוא אף פעם לא שילם לנו את הזכויות הללו.

אני פניתי למרכז לדמוקרטיה ולזכויות עובדים בעזה וביקשתי שיתבעו אותי בשמי על כל המגיע לי.

עדותו של ר'אלב אברהים מוחמד קאדוס, יליד 1952, נשוי ואב לארבעה, תושב בורין, נפת שכם.⁶³

עבדתי כעוזר לרצף בחברת "אלפא רעיונות השקעות" בפתח-תקווה. נשלחתי לעבוד, מטעם החברה, בפתח-תקווה, בתל-אביב, בראשון-לציון ובעוד מקומות. משכרתי האחרונה, בחודש אפריל 1997, היתה 110 ש"ח ליום. מקום העבודה נסגר כי בעל החברה עבר לעיסוק אחר. הוא פיטר את כל העובדים ואני בתוכם. פניתי לרמי ברדה, בעל החברה, וביקשתי את הפיצויים שלי אבל הוא סירב לדבר איתי על הנושא. נוכח העקשנות שלי ושל שאר הפועלים, הוא אמר לנו שאולי הוא עוד יחזור לקבל עבודות ריצוף ואז יחזיר אותנו לעבודה. מאז ועד היום, הוא לא מוכן לשלם כלום.

אני תמיד עבדתי בכל ימי החודש, להוציא ימי סגר וחגים, אבל בתלוש המשכורת הוא היה רושם ומדווח על 15 ימי עבודה בלבד, ולפעמים גם פחות מזה. שכר יום העבודה ששילם בפועל היה 110 ש"ח, אך בתלוש הוא רשם רק 90 ש"ח.

פניתי לאיגודים המקצועיים הפלסטיניים בקלקיליה וביקשתי שיתבעו אותי לשלם לי את הפיצויים.

ביקורת

מקור הפגיעה בעניין זה איננו בממד החקיקה אלא, כאמור, במדיניות האכיפה, ובמשאבים המופנים למטרה זו. הכתובת לכך היא משרד העבודה והרווחה. משרד זה אמור לפקח על-כך שדיווחי המעסיקים יהיו דיווחי אמת, להעניש את המרמים על מנת להרתיע, ולדאוג שהעובדים הפחות מוגנים והפחות מאורגנים ייהנו מהזכויות המגיעות להם לפי חוק.

מבקר המדינה התריע זה מכבר על בעיה זו וקבע כי:

על השירות [התעסוקה] - בשיתוף עם שלטונות המס - לקיים בקרה משמעותית במגמה לבחון אם אמנם מעסיקים מדווחים דיווחי אמת על העסקת עובדיהם מישיע, ואם משולם בגין העסקתם מס כנדרש.⁶⁴

63. העדות נגבתה על-ידי נגיב אבו רקייה, בקלקיליה, ב-22.5.99.

64. מבקר המדינה, דו"ח מספר 44, ע' 569.

הדרישה משירות התעסוקה להקדיש משאבים גדולים יותר לפיקוח על דיווחי המעסיקים נשמעה בעבר גם על-ידי ארגונים לא-ממשלתיים כמו עמותת **קו לעובד**.⁶⁵ דרישה זו קיבלה יתר תוקף מאז חתימת הסכם אוסלו א', שכן בנספח הכלכלי שלו נקבע כי העובדים עצמם הם אלה שישארו בשני שלישים מהעלויות הניהוליות של מדור התשלומים בשירות התעסוקה, עלויות המנוכות מדי חודש ישירות משכרם.⁶⁶

ג. מדיניות הסגר והשלכותיה על הזכויות הסוציאליות

מכשול נוסף, העומד בפני יכולתם של עובדי השטחים המועסקים בישראל ליהנות מזכויותיהם הסוציאליות, נובע ישירות ממדיניות הסגר (על כל צורתיה) שמנהיגה ישראל מתחילת שנות התשעים. מדיניות הסגר על צורותיה השונות משמשת כלי להענשה קולקטיבית של האוכלוסייה הפלסטינית, על מעשי טרור והתפרעויות. האלוף עוזי דיין, בזמן כהונתו כאלוף פיקוד המרכז, הודה בפה מלא כי "עבודה בתוך ישראל היא פריווילגיה, לא זכות, שכפרים שקטים נהנים ממנה".⁶⁷

חשוב להדגיש כי אין בחוקי העבודה בישראל או בהסכמים הקיבוציים הסקטוריאליים, שום התניה בין זכויות סוציאליות לבין רישום העובד כחוק בשירות התעסוקה. הזכויות מוענקות לפי חוק לכל עובד באשר הוא עובד. עובדי השטחים המועסקים בישראל זכאים למלוא הזכויות, ללא קשר להימצאות רשיון עבודה או כרטיס מגנטי ברשותם. אף-על-פי-כן, מדיניות הסגר מנעה מעשרות אלפי עובדים לממש את זכויותיהם הלכה למעשה. השפעת הסגר בהקשר זה באה לידי ביטוי בעיקר בשלושה מצבים.

המצב הראשון נוצר מ-1988 ואילך כאשר רשיונות העבודה החלו להינתן על פי קריטריונים ביטחוניים, וביתר שאת מאז מארס 1993 עם החלת הסגר הכללי על השטחים, שהביא להגבלת הרשיונות לפי שיטת המכסות לפי מגזרים. לצורך אכיפת הסגר הציבה ישראל מחסומים על הקו הירוק, בין הגדה המערבית למזרח ירושלים, בתוך תחומי השטחים. כתוצאה ממדיניות זו גברה האבטלה בשטחים, ועובדים רבים נאלצו, בליט ברירה, לצאת לעבודה בישראל ללא אישורי עבודה על-מנת לפרנס את עצמם ואת משפחתם. ברוב המקרים נשללות מעובדים אלה באופן שיטתי הזכויות הסוציאליות המגיעות להם כחוק. הסיבה המרכזית לכך היא חוסר יכולתם לפנות לגורמים הרשמיים האחראיים על אכיפת החוק, משום שהדבר היה גורם לא רק לפיטורין כמעט ודאיים, אלא גם להעמדתם לדין על שהייה בלתי-חוקית. רק לאחר שכבר פוטר, וגם אז רק לעתים רחוקות, מעזים עובדים פלסטינים לתבוע את מעסיקיהם על הפרת זכויות. יחד עם זאת, בהיעדר אישור עבודה או דיווח למדור

65. ראו לדוגמה: **קו לעובד**, דף מידע, מאי 1994.

66. הסכם בדבר רצועת עזה ויריחו (קהיר, 4.5.94), נספח 4, פרוטוקול בדבר יחסים כלכליים, סעיף 7 (3) (א).

67. הוא אמר את הדברים במהלך פגישה עם נציגי **בצלם** ב-3.6.97.

התשלומים, הם מתקשים להוכיח את עצם עבודתם אצל מעסיק מסוים, את משך זמן עבודתם ואת גובה שכרם.

גם המצב השני הוא תוצאה של מדיניות הסגר הכללי, והוא פוגע בעובדים "החוקיים" וה"בלתי חוקיים" כאחד. עובד פלסטיני, הרשום כחוק בשירות התעסוקה, ואשר עבודתו נפסקת מסיבה כלשהי (פיטורין, תאונה, פרישה וכד'), מאבד אוטומטית את רשיון הכניסה לישראל. רשיון כזה חיוני לעובדים המוזמנים להופיע בדיונים של בתי-דין לעבודה (ראו סעיף ו' להלן), המוזמנים להיבדק בוועדות רפואיות של הביטוח הלאומי במקרים של תאונות עבודה, המבקשים להיפגש עם עורכי-דינים הישראליים וכדומה. מכיוון שהקריטריונים להענקת רשיונות כניסה הינם בלתי ידועים, והתהליך כולו הוא בלתי שקוף בעליל, בקשות רבות נתקלו בסירובים שרירותיים.

המצב השלישי נובע מהנהוג הטיל סגר מוחלט (הרמטי) על השטחים לאחר פיגועי טרור ובמשך החגים היהודיים. הצעד משמש הן כאמצעי לענישה קולקטיבית והן כמענה פסיכולוגי לחרדות הציבור הישראלי. בזמן מלחמת המפרץ ב-1991 הוטל על השטחים הסגר המוחלט הארוך ביותר עד אז (41 יום). השימוש בסגר המוחלט הוגבר באופן משמעותי מאז החלו פיגועי ההתאבדות ב-1994, וכן הוארך משך הזמן של כל סגר, במקרים מסוימים עד לכמה חודשים רצופים.⁶⁸ גם כאשר הסגר המוחלט מוסר רשמית, לא מורשים מרבית העובדים לחזור למקומות עבודתם מיד. ברוב המקרים הסגרים מוסרים באופן הדרגתי, באמצעות "הפשרת מכסות עובדים" עבור מגורים מסוימים. כמו כן, לאחר שמתקבלת ההחלטה לאשר מכסה מסוימת, תהליך הנפקת הרשיונות וחלוקתם לעובדים, גוזל מספר רב של ימי עבודה פוטנציאליים.

מציאות זו גרמה לעשרות אלפי פלסטינים לאבד את מקום עבודתם בישראל. במקרים רבים, נתפסו מקומותיהם על-ידי עובדים זרים שהובאו ממזרח-אירופה וממזרח-אסיה. הסגרים הארוכים יצרו תופעה לפיה עובדים פלסטינים פוטרו למעשה מעבודתם אך נשללו מהם פיצויי פיטורין. טענת המעסיקים היתה, בדרך כלל, כי לא הם אחראים להפסקת עבודתם, ועל-כן יש לראות בהפסקת העבודה התפתרות שאינה מזכה בפיצויי פיטורין. על-פי חוק פיצויי פיטורין, עובד המנתק מגע ממעבידו לתקופה העולה על שלושה חודשים, איננו זכאי לפיצויים.⁶⁹ אולם, כידוע, אותו "ניתוק" נכפה על העובד על-ידי הסגר, דהיינו, על-ידי הממשלה. בהרבה מקרים, גם אם מקום העבודה נשמר לאחר היעדרות של יותר משלושה חודשים, חישוב המעסיקים את זכויות העובדים כאילו היה מדובר בעובד שהתפטר והועסק מחדש, כלומר כעובד ללא ותק. מעסיקים, שנתבעו בבתי-דין על-ידי עובדים מהשטחים, שעבודתם הופסקה בעקבות סגר, לשלם להם פיצויי פיטורין, זוכו מחובה זו אם הצליחו להוכיח שביקשו מלשכת התעסוקה להנפיק לעובדים רשיון עבודה והדבר לא הסתייע. ממשלת ישראל מתנגרת בדרך קבע מאחרייתה לנזקים הכלכליים בכלל, ולתשלום פיצויים לעובדים שפוטרו בפרט, כתוצאה ממדיניות הסגרים שהיא נוקטת.

68. ראו <http://www.pna.org/mol/statistics/closures.htm>

69. חוק פיצויי פיטורים, תשכ"ג - 1963, סעיף 2 (9).

עדותו של ר'אלב סלאמה אסעד עבייד, יליד 1949, נשוי ואב לשלושה, תושב ענזה, נפת ג'נין.⁷⁰

עבדתי בישראל משנת 1994 בלי רשיון. כל המשכורות שקיבלתי היו בלי תלושים וכל התשלומים במזומן. בתקופה שבין 1994-1996 עבדתי אצל עשרות ישראלים בעבודות מזדמנות. לפעמים שבוע, לפעמים חודש ולפעמים מספר ימים.

העבודה האחרונה שעבדתי בישראל היתה כפועל של קבלן ערבי מערעה שבואדי עארה. הוא היה אוסף אותי, לפעמים יחד עם פועלים פלסטינים אחרים, בבאקה אל-רבייה, ולקח אותנו לכל מיני מקומות עבודה. הקבלן הזה עבד יחד עם קבלן יהודי מחדרה. אני לא יודע אם הם שותפים או יש ביניהם קשר עסקי אחר [...]

ב-13.10.96 עבדתי בשיפוץ בית בתל-אביב יחד עם שני הקבלנים, מוחזד חוסיין מרזוק מערעה ושותפו היהודי. יום לפני כן עבדתי עם עוד שלושה פועלים פלסטינים מעזה באותו אתר בתל-אביב [...] באותו יום עסקתי, יחד עם הקבלנים, בהתקנת גג אסבסט. אני נפלתי מהגג של החדר, ולא יכולתי לעמוד על הרגליים. בעלת הבית הביאה לי תרופה כלשהי. הקבלן היהודי נתן לשותפו מערעה 400 ש"ח ואמר לו שילך לטפל בי. שניהם העלו אותי על מכונית השייכת לשותף מערעה, וזה הסיע אותי לבית-החולים בחדרה, הוא עצר ליד חדר מיון של בית-החולים ואני נשארת באוטו, הוא חזר, נכנס לאוטו וברח מבית-החולים ולא טיפל בי.

הוא הסיע אותי למכון רנטגן בבאקה אל-רבייה כדי לצלם את האגן הכואב שלי, אך המכון היה סגור. לבסוף הוא השאיר אותי בבקה אל-רבייה, ונתן לי 200 ש"ח. פועלים פלסטינים אחרים שהיו שם לקחו אותי לבית-החולים בג'נין ושם אותך שבר באגן הימני שלי. טופלתי בבית על-פי עצת הרופאים. כעבור חודש אושפזתי בבית-החולים רפיאד בשכם ושם אמרו לי שצריך להתקין מכללים מלאכותיים באגן, אך לא התקינו לי אותם. משם הועברתי לבית-החולים ביריחו, שבו עברתי ניתוח ואושפזתי ל-10 ימים. מאז אני נוהג לבקר בבית-החולים לפי עצת הרופאים לעתים קרובות.

כיום אני נכה. איש לא מכיר בנכות שלי, והקבלנים שאצלם עבדתי לא יצרו איתי כל קשר מזה שלוש שנים. פניתי לאיגודים המקצועיים בג'נין ומסרתי להם את כל המסמכים שלי. בעניין התביעה שלי מטפל עו"ד איהאב סעדי מנצרת, מטעם האיגודים המקצועיים הפלסטיניים. האיגודים המקצועיים דרשו ממני כערובה סכום של 6,500 ש"ח להמשך הטיפול המשפטי, ואין לי אמצעים לשלם.

עדותו של מהמוד מוחמד יוסף אבו סעיד, יליד 1951, נשוי, תושב קלקיליה.⁷¹

עבדתי במסגרייה בהוד-השרון במשך 20 חודש, וביוני 1998 נפצעתי בזמן

70. העדות נגבתה על-ידי נגיב אבו רקייה, בבית העד, ב-16.6.99.

71. העדות נגבתה על-ידי נגיב אבו-רקייה ב-22.5.99 בקלקיליה.

העבודה. נחתכתי בפנים וטופלתי בבית-החולים בלינסון. חזרתי לעבודה אחרי 24 ימי מנוחה על-פי המלצת הרופאים ולפי תעודת המחלה שהיתה לי. בסוף נובמבר אותה שנה נפגעתי פעם שנייה, כאשר נפלתי מסולם. כתוצאה מהנפילה אני סובל כיום מכאבים בגב וברגל שמאל. טופלתי בבית-חולים אחר בכפר סבא והמשכתי את הטיפול בבית-החולים בגדה.

למרות שקיבלתי תעודת מחלה ל-56 יום, המעביד שלי שמו הוא נחום פסה - טען שאני מתחזה וסירב להחזיר אותי לעבודה. הוא לא שילם את שכרי עבור 18 ימים שעבדתי בחודש נובמבר, ולמעשה הוא פיטר אותי ולא מוכן לשלם לי פיצויים.

תבעתי את הביטוח הלאומי עבור תאונת עבודה והוזמנתי לבדיקה אצל רופא של הביטוח הלאומי בנתניה. לשם כך הגשתי בקשה לרשיון כניסה לישראל במת"ק הפלסטיני, אך סירבו להעניק לי אותו. בעקבות זאת הלכתי בעצמי להתנחלות קדומים, לפגוש את הישראלים, אבל גם הם סירבו לתת לי רשיון. אני לא יכול לקבל את הכספים המגיעים לי מהביטוח הלאומי בלי להגיע לסניף שלהם בנתניה.

חשוב לי לציין שקיבלתי רשיונות עבודה בעבר כל פעם שביקשתי, ויש ברשותי כרטיס מגנטי בתוקף. מדוע אני לא יכול לקבל רשיון כניסה לישראל למטרה מוצדקת? פניתי לאיגודים המקצועיים בקלקיליה וביקשתי את עזרתם. ההשערה שלי היא, שהמעסיק שלי עומד מאחורי הסירוב לתת לי רשיון כניסה לישראל, בעזרת קשרים שלו עם המת"ק הישראלי.

עדותו של ח'אלד יוסף מחמוד זבן, יליד 1957, נשוי ואב לשישה, תושב בורין, נפת שכם.⁷²

עבדתי בישראל, בפעם הראשונה, משנת 1975 ועד 1977. בין 1977 ל-1990 עבדתי בכווית שבמפרץ. אחרי מלחמת המפרץ חזרתי והתחלתי לעבוד בישראל. מקום העבודה המסודר האחרון שבו עבדתי הוא חברת בנייה "אמירת בע"מ", שבמושב קדימה. בחברה זו עבדתי מאפריל 1995 ועד יולי 1997. בעקבות הסגר שהוטל ביולי 1997, החברה לא חידשה לי את רשיון העבודה. שכר העבודה שלי היה 130 ש"ח ליום עבודה אבל בתלוש המשכורת רשמו לי 80.82 ש"ח ליום בלבד.

בעל החברה, ששמו עמוס, ניצל את הסגר כהזדמנות לא לחדש לי את הרשיון ובכך להימנע מלשלם לי את הפיצויים המגיעים לי בגין למעלה משנתיים שעבדתי אצלו.

אחד הפועלים הפלסטינים שעבדו איתי, הגיש תביעת פיצויים דרך בית-דין לעבודה. עמוס שאל אותו למה לא פנה אליו לפני שהגיש את התביעה נגדו, שכן אז היו מגיעים להסדר. בעקבות דברים אלו, אני פניתי לעמוס ואמרתי לו: "הנה אני פונה אליך לפני הגשת תביעה, בוא נסתדר." הוא סירב בטענה שכל

72. העדות נגבתה על-ידי גייב אבו-רקייה בקלקיליה ב-22.5.99.

הפועלים חזרו לעבודה ורק אני לא. אמרתי לו כי הוא לא נתן לי את תלוש המשכורת האחרון ולכן לא יכולתי לחדש את רשיון הכניסה לישראל. פניתי לאיגודים המקצועיים בקלקיליה שיתבעו את המעסיק ואת חברת "אמירת" בשמי על-מנת שאקבל את הפיצויים.

ביקורת

ראוי להבהיר כי מבחינת המשפט הבינלאומי אין ישראל מחויבת לספק לתושבי שטח כבוש עבודה בתוך שטחה הריבוני. יחד עם זאת, תופעת ההעסקה של רבבות פלסטינים בתוך גבולות ישראל היא תוצאה ישירה של המדיניות הכלכלית שהנהיגה ישראל בשטחים אשר נועדה, מסיבות שונות, להגביל את פיתוחם הכלכלי של השטחים.⁷³ עובדה זאת מאירה באור שונה את חובותיה של ישראל כלפי עובדי השטחים בישראל, והופך את האיסור על כניסתם לישראל לבלתי מוסרי, גם אם הדבר איננו אסור מפורשות בדיני המלחמה. כמו כן, האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות, אותה אשררה ישראל, ואשר מחייבת אותה גם לגבי השטחים, קובעת:

מדינות שהן צד באמנה זו מכירות בזכות לעבודה, הכוללות את זכותו של כל אדם להשיג אפשרות להשתכר למחייתו בעבודה שיבחר בה, או יקבלנה, באורח חופשי, והן ינקטו צעדים מתאימים כדי להבטיח זכות זו.⁷⁴

ועדת האו"ם המפקחת על יישום אמנה זו, שהתכנסה בנובמבר 1998 לדון בדו"ח שהגישה ישראל בנידון, קבעה במסקנותיה כי מדיניות הסגר מהווה "הפרה נרחבת" של האמנה.⁷⁵ כפי שנטען לעיל, מדיניות הסגר פוגעת לא רק בזכות לעבוד אלא גם ביכולת לממש את הזכויות הסוציאליות הנלוות, תוך יצירת אפליה של עובדי השטחים לעומת עובדים ישראלים. סעיף 2 באמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות אוסר מפורשות על כל אפליה ביישום הזכויות.

יש לציין כי יחד עם היישום הרצוף של הסגר הכללי החל מ-1993, מאז הסגר המוחלט של חודשי אוגוסט-ספטמבר 1997, לא הוטלו סגרים מוחלטים, אלא לימים ספורים בלבד, בעיקר במהלך חגים יהודיים. עם זאת, חשוב לזכור כי הסיבה המרכזית למגמה חיובית זו היא, ככל הנראה, הירידה המובהקת במספר פיגועי הטרור של פלסטינים באזרחים ישראלים מאז אותו תאריך, ולא התנערות עקרונית של ממשלת ישראל ממדיניות הסגר המוחלט.

73. ראו בנידון פרק 1 ובמיוחד הערת שוליים מספר 3.

74. האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות, 1966, סעיף 6 (1)

75. Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights. 75 (E/C.12/1/Add.27, 4.12.98), articles 17-18.

ד. זכויות הביטוח הלאומי

החלטת הממשלה משנת 1970, המסדירה את אופן ההעסקה של עובדים מהשטחים, קובעת, בין השאר, כי משכרם של עובדי השטחים ינוכה אחוז שווה לזה המנוכה מעובד ישראלי, בעבור ביטוח לאומי. מצד שני, קובעת ההחלטה, עובד מהשטחים יהיה מבוטח בפועל רק בעבור תאונות עבודה. מאוחר יותר נוספו גם ביטוח מפני פשיטת רגל של המעסיק וביטוח אימהות. הכסף המיועד לשאר ענפי הביטוח הלאומי כמו דמי אבטלה, השלמת הכנסה, קצבת זקנה, קצבאות ילדים, קצבת נכות, ביטוח סיעודי, וכדומה, "יועבר לקרן של השטחים שתיועד לפיתוח סוציאלי". במלים אחרות, החלק הארי של הכספים שינוכו מעובדי השטחים, תחת הסעיף "ביטוח לאומי", לא יופנו למטרה זו אלא לאיזושהי קרן עלומה עליה מופקדת ממשלת ישראל. לא בכדי סווגה החלטה זו כ"סודית ביותר" (ראו נספח 1).

בהתאם לכך גבה מדור התשלומים לאורך השנים את מלוא האחוזים מהעובד ומהמעביד, והעביר את החלק היחסי לשלושת הביטוחים שהוזכרו (תאונות עבודה, פשיטת רגל של המעסיק ואימהות) לביטוח הלאומי. שיעור הניכוי השתנה מפעם לפעם, אולם חלק יחסי זה היווה לאורך השנים פחות מאחוז אחד מהשכר, ואילו היתרה (בין 7 ל-18 אחוזים מהשכר, בהתאם לשנה) זרמה הישר לקופת האוצר.⁷⁶ "הבסיס המשפטי" לשלילת הזכויות במרבית ענפי הביטוח הלאומי, הוא התניית הזכאות לדמי הביטוח בהיות העובד תושב ישראל. במקרה של הביטוח בפני תאונות עבודה ופשיטת רגל של המעסיק, לא מהווה התושבות תנאי לזכאות.

בדומה לדיני הביטוחים הללו, גם ביטוח אימהות איננו מותנה בתושבות. לביטוח אימהות זכאית עובדת מהשטחים המועסקת בישראל או אשתו של עובד מהשטחים המועסק בישראל. ביטוח זה כולל דמי אשפוז, מענק לידה וחופשת לידה.⁷⁷ יחד עם זאת, ענף זה מתנה את דמי האשפוז ומענק הלידה, בכך שהלידה תתבצע בבית-חולים ישראלי, דבר המונע מפלסטינים את מימוש הזכות ברובם המכריע של המקרים.

למרות שעובדים מעטים ביותר מימשו זכות זו בפועל, גבה הביטוח הלאומי לאורך השנים את החלק היחסי לענף ביטוח זה. במאי 1994, אושרה הצעת חוק של ח"כ תמר גוז'נסקי, המתקן עיוות זה, על-ידי הסרת ההתניה שהלידה תתקיים בתחומי ישראל.⁷⁸ בטרם הספיק החוק להיכנס לתוקף, התהפכה הקערה על פיה. בדצמבר 1994 התקבל החוק ליישום

76. שיעורי הניכוי לביטוח הלאומי, כולל הפרשת המעבידים, השתנו לאורך השנים. לדוגמה: ב-1970 עמד השיעור על 13.0%, ב-1980 20.3%, ב-1990 14.7%. כיום קיימים שני שיעורים: עד למחצית מהשכר הממוצע שיעור הניכוי הוא 7.33% (כולל היטל השוואה, ראו המשך הפרק), וממנו והלאה הוא 9.4%.

77. חופשת הלידה (המכונה בחוק "דמי לידה") מוענקת לפי חוק ביטוח לאומי, לאשה עובדת לפי השכר שקיבלה בעת הפסקת עבודתה. זכות זו היא פחות רלוונטית בהקשר הנוכחי מכיוון שמספר הנשים הפלסטיניות המועסקות בישראל יחסית זניח.

78. חוק ביטוח בריאות לאומי (תיקון 87), התשנ"ד - 1994. החוק אושר בקריאה שנייה ושלישית ב-30.5.94.

הסכם רצועת עזה ויריחו, המבטל את התיקון וקובע כי פלסטינים תושבי השטחים אינם זכאים לדמי אשפוז ומענק לידה.⁷⁹ בהתאם לכך הוקטן שיעור השכר המועבר לביטוח הלאומי בעבור ביטוח אימהות⁸⁰ אך, כפי שנראה, סך כל הניכויים לא קטן.

מלבד ביטול הזכאות לביטוח אימהות, עיגן החוק ליישום הסכם אוסלו מבחינה משפטית את גזילת כספי הביטוח הלאומי מעובדי השטחים ושווה לה חזות לגיטימית.⁸¹ חוק זה קובע כי אותו הפרש בין הכספים שמנוכים משכרם של עובדי השטחים עבור הביטוח הלאומי, לבין הכספים שמועברים בפועל לביטוח הלאומי תמורת זכויות, ייקרא מעתה "היטל השוואה". לפי הסכם אוסלו א', כספי היטל ההשוואה יועברו, מיום חתימת ההסכם ואילך, לרשות הפלסטינית לשימוש "לצורכי הטבות סוציאליות ושירותי בריאות, שהרשות הפלסטינית תחליט עליהם, לפלסטינים המועסקים בישראל ולמשפחותיהם".⁸²

הכספים הללו נצברים עד היום על-ידי מדור התשלומים בקרן בנקאית, עד שיוקם מוסד פלסטיני שיופקד על הביטחון הסוציאלי, כפי שקובע הסכם אוסלו א'. ההסכם איננו מחייב את הרשות הפלסטינית או את המוסד הפלסטיני הרלוונטי להעניק זכויות סוציאליות באופן אישי לעובדים מהם נגבו הכספים, ובאופן יחסי לכספים שכל עובד הפריש. יש לציין בדאגה כי במשך חמש השנים שעברו מחתימת אוסלו א', נמנעה הרשות הפלסטינית מלהקים מוסד שיספק ביטחון סוציאלי לעובדי השטחים בכלל, ולא לה המועסקים בישראל בפרט, כפי שנקבע בהסכם.⁸³ **בצלם** פנה בחודש יוני האחרון בכתב לשר העבודה הפלסטיני רפיק א-נטשה, בבקשה להבהיר מדוע לא דורשת הרשות הפלסטינית את כספי "היטל השוואה" מישראל, ומדוע איננה משתמשת בהם למתן ביטוח סוציאלי לאותם עובדים המפרישים כספים לכך. הפנייה טרם זכתה למענה.

79. חוק יישום ההסכם בדבר רצועת עזה ואזור יריחו (הסדרים כלכליים והוראות שונות) (תיקוני חקיקה), התשנ"ה - 1994, סעיף 37 (1) (א).

80. מידע זה נמסר ל**בצלם** על-ידי שולה זלצר, מנהלת ענף ביטוח אימהות בביטוח הלאומי, בשיחת טלפון מיום 1.6.99.

81. האתגר המשפטי הראשון לגיטימיות של הניכויים הוצב ביולי 1991, כאשר ארגון מגדלי הפרחים עתר לבג"צ נגד שירות התעסוקה, בטענה כי דמי הביטוח הלאומי שחבריו נאלצים לשלם עבור עובדיהם מהשטחים מהווים, למעשה, מס נוסף בלתי-חוקי, שכן הם זורמים למשרד האוצר. בעקבות פשרה עם פרקליטות המדינה, הוחלט להחזיר לכ-3,800 עובדים ומעבידיהם (חברי הארגון שעתר) כספים שנוכו לכאורה לביטוח לאומי עבור התקופה מאז הגשת העתירה ועד חתימת הסכם אוסלו.

82. הסכם בדבר רצועת עזה ויריחו (קהיר, 4.5.94), נספח 4, פרוטוקול דבר יחסים כלכליים, סעיף 7 (3) (א).

83. חוקר האוניברסיטה העברית, שביקש להישאר בעילום שם, הסביר ל**בצלם** כי הסיבה המרכזית לכך שהרשות הפלסטינית איננה תובעת את הכספים הללו ואיננה מקימה את "הביטוח הלאומי הפלסטיני", היא הלחץ המתמיד של הבנק העולמי וקרן המטבע העולמי לא להפנות משאבים לשירותי רווחה. לחץ זה נובע, לפי אותו חוקר, מהאידיאולוגיה המנחה את המוסדות הפיננסיים הללו, לפיה פיתוח כלכלי וצמיחה יושגו באמצעות השקעה בתשתיות וביצירת מקומות תעסוקה, ולא באמצעות מדיניות רווחה.

בנוסף "הכשיר" חוק יישום הסכם רצועת עזה ויריחו גם את גביית הכספים שנעשתה בעבר מעובדי השטחים, באופן רטרואקטיווי, במטרה ברורה לחסום תביעות אפשריות:

כל כסום היטל השוואה ששירות התעסוקה נהג לגבותו לפני המועד האמור, אף אם כונה בשם אחר, יראוהו כהיטל השוואה ששולם ונתקבל כדין...⁸⁴

בשנת 1993 הגישה עמותת **קו לעובד**, בשם שלושה עובדים מהשטחים, תביעה נגד המדינה בדרישה לקבל את הסכומים שנוכו מהם עבור הביטוח הלאומי.⁸⁵ בית-המשפט המחוזי בירושלים מחק את התביעה בטענה ש"הסעיף הרטרואקטיווי" בחוק יישום הסכם אוסלו א', מסיר את הבסיס החוקי של התביעה. העמותה ערערה על החלטה זו לבית-המשפט העליון, שקיבל את הערעור והורה לבית-המשפט המחוזי להמשיך לדון בתביעה.⁸⁶ יש לציין כי פסק-דין זה ניתן כמעט 4 שנים לאחר שהוגש הערעור, והוא משתרע על פני כשלושת-דבעי העמוד.

ביקורת

יוסף אלמוגי, שר העבודה והרווחה בראשית הכיבוש, ראה כבר אז את הנולד והגדיר באופן חד את הבעייתיות של ההסדר שהונהג אז באשר לכספי הביטוח הלאומי של עובדי השטחים:

[...] אין לנו שום זכות מוסרית להשתמש בכספו של עובד בלי רשותו. מה יהיה אם ביום מן הימים נגיע לשלום והעובדים הערביים ידרשו מאיתנו, ובדין, את מילוי התנאים שעל פיהם נוכו משכרם הניכויים השונים? האם נוכל להתכחש לתביעות צודקות אלה?⁸⁷

מבחינה משפטית, המדיניות שהנהיגה מדינת ישראל בהקשר הזה, היא בגדר הפרת חוזה בינה לבין תושבי השטחים ומעבידיהם. זאת משום שבמשך השנים ניכתה המדינה מעובדי השטחים וממעבידיהם כספים בטענה שהם מיועדים לביטוח לאומי (כפי שהדבר מתבטא ברישום בתלושי השכר), בשעה שהחלק הארי נלקח למטרות אחרות. במעשה זה, אשר קיבל "הכשר חוקי" בדיעבד, יש גם פגיעה לא מוצדקת בזכות לקניין, המובטחת בסעיף 3 של חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. אמנם חוק היסוד (סעיף 8) מתיר פגיעה באחת הזכויות על-ידי חוק אחר, אבל רק אם אותו חוק הולם את ערכיה

84. חוק יישום ההסכם בדבר רצועת עזה ואזור יריחו (הסדרים כלכליים והוראות שונות) (תיקוני חקיקה), התשנ"ה - 1994, סעיף 34 (1).

85. עמותת **קו לעובד** נמנעה מלבקש שהתביעה תוכרז כתביעה ייצוגית, למרות שהדבר היה עשוי להועיל לכל העובדים שנפגעו, בשל התנגדות נחרצת של הפדרציה של האיגודים המקצועיים הפלסטיניים. הסיבה להתנגדות מצד הפדרציה, לדעת רכות **קו לעובד** חנה זוהר, היא חששם ל"יגירת תפקידים" כמייצגים הבלעדיים של עובדי השטחים (הדברים נמסרו ל**בצלם** על-ידי חנה זוהר ב-27.4.99).

86. ע"א 4235/95 - חוסין עבד אל חאפז אלגני נ' מדינת ישראל.

87. אלמוגי, י. בעובי הקורה. ירושלים: הוצאת עידנים, 1980. ע' 286.

של מדינת ישראל, נועד לתכלית ראויה והפגיעה אינה עולה על הנדרש. במקרה של הסעיף ב"חוק יישום הסכם רצועת עזה יריחו", המכשיר את גזל כספי הביטוח הלאומי של עובדי השטחים, קשה לטעון כי אחד מהתנאים הללו אכן מתקיים.

מבחינת המשפט הבינלאומי יש כאן הפרה ברורה של סעיף 9 באמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, עליה חתומה ישראל, הקובע כי:

מדינות שהן צד באמנה זו מכירות בזכותן של כל אדם לביטחון סוציאלי, לרבות ביטוח סוציאלי.

גם הרשות הפלסטינית, כתוצאה ממחדלה בתחום הביטחון הסוציאלי, מועלת בתפקידה ופוגעת בזכויותיהם הסוציאליות ובזכות לקניין של הפלסטינים העובדים בישראל. אותם עובדים מפרישים מזה 5 שנים לרשות הפלסטינית כספים ממשכורתם לצורך ביטוח סוציאלי (בדמות "היטל ההשוואה"), כשלמעשה מופקדים הכספים הללו בחשבון בנק כלשהו בישראל במקום לשרת את ייעודם המוצהר. אותם עובדים ממשיכים, גם כיום, להיות נטולי ביטוח סוציאלי מקיף, בדיוק כפי שהיו לפני שנחתם הסכם אוסלו ולפני שהרשות הפלסטינית "לקחה אחריות" על הטיפול בנושא.

ה. זכויות העובדים בהתנחלויות ובאזורי התעשייה בשטחים

ישראלים המקימים מפעלים בשטחים, נהנים מהטבות שונות מידי הממשלה (כגון מענקים והפחתות מס) מתוקף הגדרתם כ"אזורים בעלי עדיפות לאומית".⁸⁸ הדבר הביא, בעיקר משנות ה-90, לעלייה הדרגתית במספר המפעלים שהוקמו בהתנחלויות ובאזורי התעשייה בשטחים או הועברו לשם. מלבד המפעלים בתוך ההתנחלויות, קיימים כמה אזורים תעשייה ישראליים כגון ברקן, ריחן, עטרות ומישור אדומים בגדה המערבית, וארז ברצועת עזה. פלסטינים רבים מועסקים גם במגזר השירותים בתוך ההתנחלויות, בעיקר על-ידי המועצות המקומיות ובתי-הארוחה. במהלך 1997 הונפקו כ-10,000 רשיונות עבודה במוצק לחודש עבור התנחלויות ואזורי תעשייה, ואילו ב-1998 כ-12,700.⁸⁹ לפי הערכה של המינהל האזרחי, ב-1998 עבדו בפועל באותם מקומות כ-16,000 פלסטינים.⁹⁰ יש לציין כי עובדים פלסטינים אינם זקוקים, פורמלית, לרשיון על-מנת לעבוד בהתנחלויות. יחד עם זאת, המינהל האזרחי מנפיק רשיונות כאלה על-מנת לספק את הדרישות הביטחוניות של המתנחלים.

88. שר התעשייה והמסחר החדש, רן כהן, הביע את כוונותיו לבטל מעמד מיוחס זה. ראו הארץ 29.7.99.

UNSCO, op.cit., table 1. 89

90. הדברים נמסרו לנצלם על-ידי שלמה דרור, זוכר לשכת מתאם הפעולות בשטחים, בשיחת טלפון ב-6.9.99.

בנוסף למענקים ולהפחחות במס, מעסיקים ישראלים בשטחים נהנים מיתרון כלכלי נוסף: החופש לנצל את עובדיהם הפלסטינים ללא המגבלות הקיימות בתוך הקו הירוק. הסיבה לכך היא, מצד אחד, הערפול באשר למידת התחולה של הדין הישראלי ביחסו עובד-מעביד, ומצד שני, היעדר אכיפה של אותן זכויות שאין ספק לגבי תחולתן.

על פי צו צבאי, עובד המועסק בהתנחלות בשטחים "זכאי לקבל ממעבידו שכר עבודה שלא יפחת משכר המינימום וכן יהיה זכאי לתוספת יוקר, הכל לפי תוקפם בישראל מעת לעת".⁹¹ דוד שפירא, מהבעלים של מפעל "אביר" שבאזור ברקן, לדוגמה, מבין את המצב אחרת:

נכון שיצא צו על שכר מינימום, אבל אנו רואים אותו בגדר המלצה. גם שכר מינימום ליהודים אינו בריא לתעשייה. אם יהיה גל של תביעות, יהיה גל של סגירות מפעלים. יהיה אסון לערבים יותר מאשר לנו [...] צריך להבין שלא רק מבחינה חוקית לא מגיע להם שכר מינימום, אלא גם מבחינה מוסרית: אם פועל ערבי יקבל שכר מינימום, זו תהיה העדפה ברורה שלו על יהודי. הוצאתו של פועל יהודי, רמת המחיה שלו, גבוהות משל הערבי. אם ניאלץ לשלם שכר מינימום נזרוק מחר את כל הערבים.⁹²

לפי דיווחים של ארגוני העובדים בשטחים, וכן לפי עדויות שנאספו **בבצלם**, למרות הצו האמור, רוב רובם של עובדים אלו מקבלים שכר הנמוך באופן משמעותי משכר המינימום.⁹³ יש לציין כי פלסטינים המועסקים אצל ישראלים בשטחים, בניגוד לעמיתיהם המועסקים בישראל, אינם מקבלים את משכורותיהם באמצעות מדור התשלומים, אלא ישירות מהמעסיק ללא גורם שיתווך ויפקח על תשלום שכר מינימום. בנוסף על-כך, הן המינהל האזרחי והן משרד העבודה והרווחה, אינם דואגים לאכוף את הצו הלכה למעשה.

מלבד החובה לשלם שכר מינימום, עליה אין עוררין ברמה המשפטית, יש ויכוח, המתנהל מזה כמה שנים בין עובדים למעבידים בבת-דין לעבודה, בנוגע לקביעת החוק החל בנוגע ליחסים בין הצדדים בגדה המערבית. בעוד שהעובדים טוענים כי זהו החוק הישראלי, המעבידים טוענים שהדין הרלוונטי הוא חוק העבודה הירדני, המעניק פחות זכויות סוציאליות מהחוק הישראלי.⁹⁴ במקרה שנדון ב-1995, בו מעביד ישראלי מההתנחלות אלון מורה טען כי הדין שחל על יחסיו עם עובד מהשטחים הוא הדין

91. צו בדבר העסקת עובדים במקומות מסוימים (יהודה ושומרון) (מס' 967), התשמ"ב – 1982. המשפט שצוטט הוכנס לצו בשנת 1987.

92. ה.ס. ע. "מלחמה על 12 שקל". הארץ, 1.1.98.

93. ראו לדוגמה: **קו לעובד**, דף מידע, אוגוסט 1998; ILO, International Labour Conference, Report of the Director General: Geneva, June 1998.

94. מדובר בחוק הירדני מספר 21 משנת 1960, כפי שתוקן בחוק מספר 2 לשנת 1965.

הירדני, קבעה שופטת בית-הדין הארצי לעבודה אלישבע ברק, בפסק-דין תקדימי, כי:

תקנת הציבור ושיקולי צדק דורשים, כי דין החוזה יהיה הדין הישראלי. טול לדוגמא מעביד ישראלי באלון שבות המעסיק עובדים ישראלים ועובדים תושבי האזור באותם תפקידים ובאותה עבודה. יהיה בכך משום אפליה שאין להצדיקה, אם הזכויות המוגנות במשפט העבודה הישראלי תחולנה רק על עובדים ישראלים ולא על עובדים זרים באותו מקום עבודה.⁹⁵

בשנת 1995 תבעו מספר עובדים פלסטינים, באמצעות עמותת קו לעובד, את המועצה המקומית גבעת זאב (התנחלות הסמוכה לירושלים) על-כך ששילמה להם פחות משכר מינימום והעסיקה אותם בתנאים נחותים מאלה של עובדים ישראלים באותם תפקידים. המועצה המקומית טענה בבית-הדין האזורי לעבודה, בדומה למעסיקים אחרים בשטחים, כי הדין הרלוונטי ביחסי העבודה בין הצדדים, הוא הדין הירדני. השופט מ' מירון, פסק כי יש להחיל את הדין הישראלי.⁹⁶ המועצה המקומית ערערה על פסק-הדין בבית-הדין הארצי לעבודה, ובטרם הגיע התיק לדיון החליט היועץ המשפטי לממשלה להתערב בהליכים.

בחוות דעתו, שהוגשה ב-15.7.99, ממליץ היועץ המשפטי לבית-הדין הארצי לעבודה לבטל את פסיקת בית-הדין האזורי, ולהחזיר את התיק אליו לדיון מחודש.⁹⁷ הטיעון המרכזי של חוות הדעת הוא כי המשפט הבינלאומי אוסר על ישראל להחיל את חוקיה על שטחים כבושים. מסגרת נורמטיבית זו, לפי היועץ המשפטי, מחייבת את ישראל "לכבד את החוק שעמד בתוקף בשטח המוחזק ומגבילה את ההתערבות בו, אלא אם יש מניעה מוחלטת מלעשות כן." כמו כן, קובעת חוות הדעת:

יש לתת את הדעת במיוחד לעובדה שהמחוקק הישראלי לא קבע תחולה אקסטרה טריטוריאלית לחוקי העבודה שלו, וגם הרשות המבצעת הישראלית, הממשלה או שר הביטחון, לא מצאו לנכון להרחיב את תחולת המשפט הישראלי מעבר לגבולות מדינת ישראל, ביהודה ושומרון, למעט מזרח ירושלים [...] על-מנת שתופעל "תקנת הציבור", לשם שינוי מצב קיים, על הצד המבקש זאת לשכנע, כי נפגעו אינטרסים עליונים של החברה בעניינים חיוניים כגון דת ומוסר, המצדיקים התערבות כה מרחיקת לכת.⁹⁸

הדיון המחודש בתיק זה בבית-הדין האזורי, כהנחיית היועץ המשפטי לממשלה, טרם החל רמת הפיקוח והאכיפה של משרד העבודה והמינהל האזרחי, גורם לכך שגם החוק הירדני, המפגר ביחס לחוק הישראלי בכל הנוגע לכמה זכויות עובדים, איננו מיושם

95. תבי"ע (ירושלים) נא/ 3-570, מחמוד מחמד חמיס נ' דוד ברנד.

96. נה/ 14-284.

97. עמדת היועץ המשפטי לממשלה, בעניין תיק עע 300050/98. ערעור זה נידון יחד עם ערעור של מפעל "יאביר" המצוי באזור התעשייה ברקן, ואשר גם לגביו פסק בית-דין אזורי לעבודה כי יש להחיל את הדין הישראלי על יחסי עובד-מעביד (עע 300053/98).

98. שם, ע"ע 10-11.

בפועל על כל סעיפיו. זכויות המובטחות על-פיו, כגון הודעה מוקדמת על פיטורין, פיצויי פיטורין ותשלום חופשה שנתית, ממומשות בהרבה מקרים רק לאחר תביעה בבית-דין, וברוב המקרים תוך הסכם פשרה בין הצדדים.⁹⁹

המצב באזור התעשייה ארז שברצועת עזה, שונה במקצת מזה השורר באזורי התעשייה בגדה המערבית. ראשית, הצו הצבאי המחייב מעסיקים בהתנחלויות לשלם שכר מינימום כנהוג בישראל (צו 967) איננו חל על רצועת עזה. שנית, את מקום חוק העבודה הירדני תופס ברצועת עזה חוק העבודה המצרי משנת 1964. לא ידוע **לבצלם** על תביעות של עובדים פלסטינים מאזור ארז ובתי-דין ישראלים לעבודה, בבקשה להחיל עליהם את חוקי העבודה הישראליים. לעומת זאת, בכמה מקרים הגיעו מעסיקים ישראלים להסכמה עם משרד העבודה הפלסטיני והתאחדות הפועלים של עזה, על תחולת חוק העבודה המצרי.¹⁰⁰ כיום פועלים בארז 141 מפעלים, בהם מועסקים כ-4,200 עובדים פלסטינים וכ-300 עובדים ישראלים.¹⁰¹ כמו החוק הירדני, גם חוק העבודה המצרי מפגר אחר חוקי העבודה הישראליים, מבחינת הזכויות המוענקות לעובדים.

בניגוד לעמיתיהם הפלסטינים המועסקים בישראל, ובניגוד לעמיתיהם הישראלים המועסקים בהתנחלויות, פלסטינים המועסקים בהתנחלויות אינם מכוסים על-ידי הביטוח הלאומי במקרים של תאונות עבודה. אמנם המינהל האזרחי הוציא צו צבאי המחייב מעסיקים לבטח את עובדיהם בביטוחים פרטיים (צו צבאי 663, תשל"ו-1976), אלא שבדומה לנושא שכר מינימום, אין על כך אכיפה כלשהי, ועובדים הנפצעים במהלך העבודה נדרשים לשאת בעצמם בהוצאות הטיפול הרפואי.

עדותו של עבד אל-רחמאן עומר יאסין, יליד 1964, נשוי ואב לארבעה, תושב סלפית.¹⁰²

במפעל מתכת "אריאל" שבאריאל, עובדים 9 פועלים פלסטינים [...] אני העובד הוותיק ביותר והתחלתי לעבוד בשנת 1984. כל השאר באו אחריו בתקופות שונות. האחרונים שהגיעו הם תחסין יוסף ובסאם חגי מוחמד שהתחילו ב-1994. לפני חודש אוקטובר 1996 המפעל לא נתן תלושי משכורת לפועלים. [...] כל עובדי המפעל מקבלים פחות משכר מינימום. כיום התעריף לשעת עבודה הוא 15.03 ש"ח אבל המפעל משלם לחלק מהעובדים 14.10 ש"ח לשעה ולחלק אחר 14.40 ש"ח לשעה. משלמים לנו בעבור חגים רק 4 ימים בשנה במקום 9 ימים בשנה. חופש שנתי ודמי הבראה הוא משלם 23 ימים בשנה, כאשר יום העבודה מחושב לפי שכר של 112.80 ש"ח ליום, ולחלק מהעובדים 115.20 ש"ח, על-אף שיום הבראה שווה 260 ש"ח.

99. נמסר **לבצלם** על ידי עו"ד איהאב סעדי (27.4.99), המייצג עובדים מהשטחים מטעם הפדרציה של האיגודים המקצועיים הפלסטינים.

100. ראו לדוגמה, הארץ 6.3.98.

101. המידע נמסר **לבצלם** על-ידי דובר מת"ק ארז, אוהד אבידן-קינר, במכתב מה-4.8.99.

102. העדות נבתה על-ידי נגיב אבו-רקייה, ב-22.5.99, בקלקוליה.

פועלים שעבדו בעבר במפעל פוטרו ללא פיצויים כמו למשל גימאל מוחמד אל-אסוד ממחנה פליטים עסכר ואחרים, ואנחנו מפחדים שגורלנו יהיה דומה. [...]

עובד אחר, ריסאן אבו יעקוב, קיבל שכר של 36 שעות עבודה כפיצוי על חופשת מחלה של 12 יום. חוסין אבו אל-ח'יר נפגע בעבודה בצפון יד ימין, ובעקבות זאת לא עבד במשך שבוע ימים, אך לא קיבל על כך שום שכר או פיצוי. אמם של באסם וריסאן נפטרה לפני שנה אך לא שולם להם כלום על ימי האבל.

עמיתים ישראלים שלנו במפעל, כמו חיים, שהוא פועל פשוט, מקבל 18.50 ש"ח לשעה. עזרא הלל למשל, שהוא מסגר כמו חלק מאיתנו, מקבל 22 ש"ח לשעת עבודה. אנחנו מרגישים מנוצלים ומופלים לרעה.

ביקורת

ביקורת משפטית על המצב השורר בהתנחלויות ובאזורי תעשייה בשטחים מחייב אבחנה בין שתי בעיות: היעדר אכיפה של צווים ואפליה "חוקית" בין עובדים.

הבעיה הראשונה, אי אכיפה של הצו הצבאי המחייב תשלום שכר מינימום ברחבי השטחים, מעלה מצב דומה לזה שתואר במקרה של דיווח כוזב בתוך הקו הירוק: גם משרד העבודה והרווחה וגם המינהל האזרחי אינם מוצאים לנכון להקדיש משאבים כלשהם לטובת העניין. השוואה פשוטה בין המשאבים והחריצות המושקעים בביצוע צווי הריסת בתים, למשל, לבין המשאבים (או ליתר דיוק היעדר המשאבים) המושקעים באכיפת שכר המינימום לעובדים פלסטינים, מעלה תמונה עגומה למדי באשר לסולם הערכים המנחה את קובעי המדיניות.

הבעיה השנייה היא הנוהג לקפח עובדים פלסטינים בתנאי העסקתם לעומת עובדים ישראלים, באתם מקומות עבודה. הכיסוי המשפטי של המעסיקים הוא, כאמור, התחולה של שתי מערכות משפטיות שונות על שתי קבוצות העובדים.

החלטתו של היועץ המשפטי לממשלה, שהוזכרה לעיל, דוחה את האפשרות להחיל את החוק הישראלי על יחסי העבודה בין פלסטינים לישראלים בהתנחלויות כברירת מחדל. מצד אחד, החלטה איננה פוסלת את האפשרות לבחון באופן פרטני את החלת הדין הישראלי על העובדים הפלסטינים בהתנחלויות. לשם כך יצטרך כל עובד התובע את מעבידו להוכיח עובדתית את טענת האפליה. מצד שני, החלטה זו פגומה ובלתי לגיטימית משני טעמים מרכזיים:

1. היא מתעלמת מכך שאפליה בין פלסטינים לישראלים בכל הנוגע לתנאי ההעסקה, מהווה נורמה בהתנחלויות ובאזורי התעשייה, ולא יוצא מן הכלל. לכן, עצם ההימנעות מהוראה חד-משמעית האוסרת החלת דיני עבודה שונים באתו מקום עבודה, משמעותה הנצחת האפליה ומיסודה.
2. היא מכשירה מצב אבסורדי לפיו, על המעביד הישראלי בשטחים, כמו על כל מתנחל, חל החוק הישראלי באופן אישי כמעט לכל דבר ועניין. אחד התחומים הבודדים בו המצב איננו כזה הוא יחסי העבודה עם עובדיו הפלסטינים. משמעות הדבר היא, שכאשר אותו מעביד פועל בתחום של יחסי העבודה הוא "פושט מעליו" את הדין הישראלי אותו הוא נושא בשאר תחומי חייו, ועובר לפעול לפי הדין הירדני הנהוג בשטח.

יש להבהיר באופן שאינו משתמע לשתי פנים כי **בצלם** מתנגד באופן כללי לסיפוח שטחים כבושים לישראל, ולהחלת החוק הישראלי בהם כאמצעי לכך, שכן מעשה כזה סותר את דיני המלחמה. עצם ההעברה של אזרחים ישראלים לשטחים כבושים, שלא למטרות צבאיות, מהווה הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי.¹⁰³ בניגוד להחלטה בנוגע למזרח ירושלים, לפיה סופח השטח לישראל, בשאר השטחים הוחל החוק הישראלי על המתנחלים באופן אישי ולא על השטח. האיסור של המשפט הבינלאומי לשנות את הדין המקומי בשטח כבוש, עליו נסמך היועץ המשפטי לממשלה בחוות דעתו, מיושם כאן באופן סלקטיווי, רק בעניינים שבין המתנחל לעובד הפלסטיני המועסק אצלו. יישום מניפולטיווי זה משרת את ורק את האינטרסים הכלכליים של המתנחלים, תוך רמיסת עקרון הצדק והשוויון.

ו. קשיים במימוש הזכויות בבתי-דין לעבודה

בית-הדין לעבודה מהווה, לעתים קרובות, מפלטו האחרון של עובד פלסטיני שנשללו ממנו זכויותיו. יחד עם זאת, שני מכשולים עיקריים עומדים בדרכו בפנייה לערוץ המשפטי.

המכשול הראשון נעוץ בסכומים הגבוהים שנדרשים עובדים פלסטינים להפקיד בבית-המשפט, על-מנת שזה ידון בתביעתו. זאת בנוסף ל"אגרת בית-משפט" (1% מסכום התביעה), שחלה על כל אדם המגיש תביעה. ב-1996 החליט בית-הדין הארצי לעבודה, תוך הסתמכות על חוות דעת של היועץ המשפטי לממשלה, לאשר הטלת "דמי ערובה" על עובדים פלסטינים בכדי להבטיח את תשלום הוצאות המשפט, במקרה שהעובד יפסיד בתביעתו.¹⁰⁴

חשוב לציין כי ערובה כזאת איננה נדרשת מישראלים בפנייתם לבתי-משפט. הנימוק לכך הוא כי תושבי השטחים הפלסטינים הם בגדר תושבי-חוץ, שלגביהם קיים קושי להבטיח את גביית ההוצאות, במקרה שהעובד יפסיד ויסרב לשלם. אם כי עצם הקביעה של דמי ערובה נתונה לשיקול דעתו של השופט, ברוב המקרים הם אכן מוטלים, וגובהם נע בסביבות 10% מגובה התביעה.

דמי הערובה אמנם מוחזרים לעובד בתום ההליכים, אם לא נפסקו לו הוצאות. אולם מכיוון שמדובר בסכומים משמעותיים ביותר, הנעים בין 1,000 ל-6,000 ש"ח, לעתים קרובות העובד אינו מסוגל לעמוד בהם, בייחוד משום שרבים מהעובדים הם בעצם מובטלים המתקשים לפרנס את משפחותיהם.¹⁰⁵ במקרים רבים התוצאה היא "דחיית

103. ראו, **בצלם**, התנחלויות בשטחים כהפרת זכויות אדם; היבטים משפטיים ועקרוניים, מארס 1997.

104. דביע נה/ 3-218, עלי איוב אל הדיה נ' שרמן דוד בע"מ.

105. עמותת **קו לעובד** מסייעת לעובדים שהיא מייצגת בהלוואת 50% מדמי הערובה. הפדרציה של איגודי העובדים הפלסטינים מלווה כספים לחבריה לכיסוי דמי הערובה, בהתאם למצבה הכספי בכל רגע נתון.

התביעה", אשר להבדיל ממחיקת התביעה, מונעת מהעובד לשוב ולהגישה בעתיד.¹⁰⁶ לפי עו"ד רבחי קטאמש מהמרכז לדמוקרטיה ולזכויות עובדים, ארגונו טיפל בכמה תביעות בהן בית-הדין הטיל דמי ערובה על עובדים פלסטיניים, הם זכו במשפט, ובסופו של דבר גילו כי המעסיק נעלם, פשט את הרגל או שילם בצ'ק ללא כיסוי.¹⁰⁷ אולם, כאמור, בתי-דין לעבודה אינם דואגים להבטיח מראש שמעסיקים יעמדו בתשלום הכספים שנפסקים נגדם.

משרד העבודה והרווחה הישראלי הציע לפתור את הבעיה בכך שהרשות הפלסטינית תשמש עריבה לתשלום הוצאות משפט של עובדים פלסטיניים בבתי-דין לעבודה. לפי הצעה זו, שהועלתה בתחילת 1998 במסגרת תת-הוועדה המשותפת לענייני תעסוקה, אם עובד פלסטיני יתחמק מתשלום הוצאות המשפט כשהוא נדרש לכך, ההוצאות הללו יכוסו מכספי היטל ההשוואה (ראו סעיף ד' לעיל), שישאל אמורה להעביר לרשות הפלסטינית. הרשות לא השיבה עד היום להצעה זו.¹⁰⁸ פניית **בצלם** לשר העבודה הפלסטיני רפיק אל-נטשה, לבקשת תגובתו בנידון לא נענתה.¹⁰⁹

המכשול השני נובע מהמגבלות הרבות על חופש התנועה, החלות על כלל הפלסטיניים בשטחים, מתוקף הסגר הכללי שמטילה ישראל מאז 1993. פלסטיניים הפונים לבתי-דין לעבודה הם, בדרך כלל, עובדים לשעבר שאיבדו לא רק את מקום עבודתם אלא גם את רשיון העבודה. עקב כך הם נדרשים לבקש אישור כניסה לישראל על-מנת להופיע בדיונים בבית-הדין. לפי דיווחים של עורכי-דין ושל עובדים כאחד, השגת אישור כזה היא לעתים משימה מייגעת ביותר אשר תוצאותיה אינן ודאיות. נוכחות העובד בדיון המקדמי של התביעה איננה הכרחית. אולם אם עובד נעדר מדיון על הוכחות, תביעתו עלולה להידחות. במקרים כאלה מוטל על העובדים לשאת בהוצאות המשפט.¹¹⁰

עדות של עבד אלכרים אחמד מוסטפא סוף (אבו פאדי), יליד 1953, נשוי ואב לשישה, תושב ד'ננאבה, נפת טול כרם.¹¹¹

עבדתי בישראל במשך שלוש שנים אצל מעסיק מטייבה, שהוא קבלן בניין. יום אחד, בחודש נובמבר 1997, הוא פנה אלי ואמר לי שהעבודה חלשה ושלא אבוא

106. ראו קו לעובד, דף מידע, אוגוסט 1996.

107. הדברים נמסרו ל**בצלם** ב-19.4.99, בפגישה במשרדי המרכז ברמאללה.

108. הדברים נמסרו ל**בצלם** על-ידי מר אלי פז, סמנכ"ל בכיר של משרד העבודה והרווחה ונציג ישראל בתת-הוועדה המשותפת לענייני תעסוקה, בשיחת טלפון ב-13.6.99.

109. מכתב מבצלם לשר רפיק אל-נטשה, 14.6.99.

110. בחודש דצמבר 1998 התערורה בעיה נוספת: מזכירות בתי-הדין לעבודה בתל אביב הוציאה הנחיה, לפיה כל תובע שאינו דובר עברית חייב להזמין על חשבונו מתורגמן לדיונים בבית-הדין. הנחיה זו לא חלה על עולים חדשים, שכן אלה יכולים להיעזר במזכירות בית-הדין היודעות את שפתם. בינתיים, ככל הנראה, באה בעיה זו על פתרונה, כאשר בעקבות שאילתה של ח"כ גווינסקי, הינחה שר המשפטים דאז, צחי הנגבי, לבטל דרישה זו.

111. העדות נגבתה על-ידי נגיב אבו-רקיה, בבית העד, ב-15.6.99.

לעבודה. הוא גם הוסיף שכאשר ישתפר המצב הוא יקרא לי. פניתי אליו מדי פעם ושאלתי אם אני יכול לחזור לעבודה, והוא אמר לי שלא. כעבור שנה שלא עבדתי בכלל התייאשתי מלחזור לעבודה אצלו, וביקשתי ממנו מכתב פיטורין. הוא סירב.

פניתי לאיגודים המקצועיים בטול-כרם וביקשתי שיפעלו להשגת הפיצויים שלי. האיגודים הגישו תביעה נגדו בבית-הדין לעבודה בישראל, והודיעו לי שנדרש פיקדון של כ-2,000 ש"ח. לא היה לי סכום כזה ולא יכולתי ללוות כסף מאיש [...] מהאיגודים המקצועיים בטול-כרם הודיעו לי שהתיק בבית-הדין לעבודה נסגר כי הפיקדון לא שולם.

ביקורת

כפי שנטען לאורך הדו"ח, עובדי השטחים (יחד עם העובדים הזרים) הם החולייה החלשה של כוח העבודה בישראל. הסיבות לכך רבות ומגוונות – היעדר אזרחות, רמת התאגדות נמוכה, איום גדול יותר של אבטלה, גזענות ועוד – והן הורגות מנושא דו"ח זה. יחד עם זאת, התוצאה ברורה למדי: עובדים אלו חשופים הרבה יותר מאחרים לעושה ולניצול מצד מעסיקים. מן הראוי היה שמערכת המשפט בישראל, המופקדת על עשיית צדק, תגלה רגישות רבה יותר כלפי העובדים הפלסטינים, ותחפש דרכים להקל עליהם לפנות לערכאות על-מנת לממש את זכויותיהם. במקום זאת, ומבלי להתעלם מהרגישות המופגנת על-ידי שופטים בודדים, הבעיות שנידונו לעיל ממחישות גישה מערכתית הפוכה בתכלית.

באותה מידה, ראוי שהרשות הפלסטינית תתייחס לבעיות המציקות לעובדים הפלסטינים המועסקים בישראל באופן ענייני, כאשר טובת העובד עומדת לנגד עיניה, ולא אינטרסים פוליטיים צרים. התייחסותה של הרשות הפלסטינית לבעיית דמי הערובה, כפי שהוצגה לעיל, מרמזת כי פני הדברים רחוקים מכך.

מסקנות והמלצות

בדו"ח מתוארות בעיות מסוגים שונים, אשר מהוות הפרות חמורות של זכויות האדם. המשותף לכולן הוא הקרבן: עובדים פלסטינים המתגוררים בשטחים ומועסקים בישראל ובהתנחלויות.

מתוך התמונה הרחבה שנפרשה, ניתן לציין כמה מסקנות עיקריות:

ראשית, כוחות הביטחון הישראליים מפעילים אלימות בדרגות חומרה שונות, באופן שרירותי, כלפי פלסטינים הנכנסים לעבוד לישראל. אלימות זו מופנית בעיקר כלפי אלה שאינם מחזיקים ברשיון עבודה. כמו כן, יש דיווחים על אלימות כלפי עובדים השטחים מצד אזרחים ישראלים, ובעיקר מעסקים.

שנית, עדויות רבות מצביעות על כך שהשב"כ הישראלי מנצל את החובה להצטייד ברשיון עבודה, החלה על פלסטינים המועסקים בישראל, ואת יכולתו לשלול את הרשיונות הללו באופן שרירותי, על-מנת לסחוט מעובדים פלסטינים מידע ולגייסם כסריענים. זאת על רקע המצוקה הכלכלית והאבטלה הגבוהה השוררות בשטחים, ההופכות משפחות פלסטיניות רבות לתלויות לחלוטין, מבחינה כלכלית, באותן בן משפחה המועסק בישראל.

שלישית, מעסיקים ישראלים רבים עושקים את עובדיהם הפלסטינים תוך הפרת זכויותיהם הסוציאליות, מבלי שרשויות המדינה ינקטו צעדים משמעותיים למניעת התופעה. הקף ההפרות, וביניהן תשלום שכר הנמוך משכר המינימום, הוא נרחב יותר בקרב מעסיקים בהתנחלויות. כמו כן, בולטת אפליית העובדים הפלסטינים לעומת העובדים הישראלים המועסקים בהתנחלויות בכל הנוגע לתנאי העסקה. היועץ המשפטי לממשלה העניק לאחרונה גושפנקא משפטית לאפליה.

רביעית, עד 1994 שללה ישראל במרמה את מרבית הזכויות בביטוח הלאומי מעובדי השטחים, ולאחר מכן "הכשירה" את הפגיעה באופן רטרואקטיבי באמצעות חקיקה. הרשות הפלסטינית, מאז הסכם אוסלו, פוגעת גם היא בזכות של העובדים הפלסטינים לביטוח סוציאלי, תמורתו נוכו כספים ממשכורותיהם. זאת כפועל יוצא מחוסר עשייתה בתחום הקמת מוסד לביטוח סוציאלי, שיפנה את הכספים המנוכים, והנצברים עד היום בישראל, למטרה לה נועדו.

חמישית, מדיניות הסגר על צורותיה השונות (סגר כללי, סגר מוחלט וסגר פנימי), גורמת לפגיעות ישירות ועקיפות בזכויות העובדים שמועסקים בישראל או שהועסקו בה בעבר. הפגיעה המרכזית הכרוכה בהטלת סגר מוחלט על השטחים מתבטאת בהפסד ימי עבודה ובגרימת פיטורין (לעתים ללא פיצויים), כתוצאה מחסימת הגישה למקום העבודה בישראל. הסגר הכללי, היינו החובה לקבל רשיון על-מנת להיכנס לישראל, פוגע בעקיפין ביכולתם של עובדים לממש את זכויותיהם הסוציאליות. זאת בשל הקושי בהשגת הרשיונות הללו, המקשה על עובדים להיפגש עם עורכי-דין, להופיע בבדיקות של הביטוח הלאומי, להתייצב בדיוני של בתי-דין לעבודה וכדומה.

כאמור, אחד מאפיוני הדו"ח הוא מגוון הנושאים והזכויות בהם הוא דן. כיום, אין

כמעט מחלוקת על כך שזכויות האדם מהוות מקשה אחת שכל חלקיה תלויים וקשורים זה בזה, אינם ניתנים לחלוקה והם בעלי אותה חשיבות בשמירת על כבוד האדם. במידה מסוימת, מצוקתם של העובדים הפלסטינים בישראל ובהתנחלויות, כפי שהוצגה כאן בקיצור, מבטאת את אותו קשר אינהרנטי בין הזכויות האזרחיות, הפוליטיות, הכלכליות והחברתיות. בהקשר זה, השאיפה להתפרנס בכבוד היא המביאה את העובד הפלסטיני להיחשף הן לאלומות במחסומים והן לפגיעה בזכויותיו הסוציאליות. בשני המקרים כבודו כאדם נפגע בצורה חמורה. חומרת הפגיעה איננה מושפעת מזהות הפוגע: ישראל או הרשות הפלסטינית.

המלצות בתחום הזכויות הסוציאליות לישראל:

- לפעול לפיקוח אפקטיווי על מעסיקים של עובדי השטחים במטרה להביא לאכיפת הזכויות הסוציאליות הקבועות בחוק, לאמת את דיווחיהם לשירות התעסוקה, ולנקוט צעדים כלפי מעבידים העושים את עובדיהם.
- להימנע מהטלת סגרים מוחלטים, המהווים צורה של עונש קולקטיווי בלתי-לגיטימי ופוגעים באופן קשה ביכולת של עובדי השטחים להתפרנס בכבוד.
- להכיר בעובדים, שאיבדו את מקום עבודתם בעקבות סגר, כמי שזכאים לפיצויי פיטורין.
- לספק לאלתר אישורי כניסה לאותם פלסטינים שעבדו בעבר בישראל וזקוקים להיכנס אליה לשם מימוש זכויותיהם הסוציאליות.
- לבטל את הסעיף בחוק יישום הסכם עזה יריחו, השולל רטרואקטיווי את זכותם של עובדי השטחים לתבוע את הכספים שנוכו במרמה עבור הביטוח הלאומי. במקביל, ליזום הסדר כלשהו שיספק פיצוי אישי לאותם עובדים שנפגעו מכך.
- לאכוף על מעבידים ישראלים בשטחים את הצו הצבאי המחייב תשלום שכר מינימום (הנקבע בישראל), כמו את שאר החובות הסוציאליות הקבועות בחוק המקומי ובצווים הצבאיים.
- להחיל דיני עבודה שווים על פלסטינים וישראלים, העובדים בהתנחלויות בשטחים.
- להימנע מלדחות תביעות עובדים בבתי-דין לעבודה עקב אי הפקדת "דמי ערובה", המוטלים על עובדים פלסטינים כתנאי להגשת התביעה.

לרשות הפלסטינית:

- להקים לאלתר מוסד שיספק ביטוח סוציאלי מרבי לפלסטינים המועסקים בישראל, תוך שימוש בכספים העומדים לרשותה לשם כך בישראל, כפי שנקבע בהסכמי אוסלו. ביטוח זה יהיה אישי (לפי רישומי שירות התעסוקה הישראלי) ובהתאם לכספים שהופרשו על-ידי כל עובד ועובד (למשל, גובה דמי האבטלה יהיה אחוז מסוים משכרו של אותו עובד לפני שעבודתו הופסקה).
- לשתף פעולה עם ישראל בפתרון בעיית "דמי הערובה", כדי שכל פלסטיני המועסק בישראל יוכל לפנות למערכת המשפט הישראלית אם ירצה בכך.

המלצות לישראל בתחום האלימות והלחץ המופעלים על עובדים:

- לחייב את הכוחות המוצבים במחסומי הכניסה לישראל לשמור על שלומם וכבודם של הפלסטינים הנכנסים, תוך הטלת איסור מוחלט על עיכובים בלתי הכרחיים, טרטורים או התעללויות מכל סוג שהוא.
- לחקור באופן נמרץ וללא דיחוי כל חשד להפעלת כוח או סמכות בצורה בלתי סבירה על-ידי כוחות הביטחון כלפי עובדים פלסטינים, במטרה למצות את הדין עם האחראים למעשים, אם יימצא בסיס לחשדות.
- להתאים את תנאי המעצר הקיימים בכל בתי המעצר בשטחים, כך שיישמרו זכויות העצירים כפי שהן מוגדרות בתקנות שירות בתי הסוהר בישראל והאמנה הבינלאומית בדבר הזכויות האזרחיות והפוליטיות.
- לחקור באופן נמרץ וללא דיחוי כל חשד לאלימות מצד מעסיקים ישראלים כלפי עובדיהם מהשטחים, במטרה למצות את הדין עם האחראים למעשים.
- להביא לשינוי חוק נפגעי פעולות איבה, כך שנפגעי פעולות טרור שבוצעו על-ידי יהודים יהיו זכאים לפיצוי על סמך חוק זה.
- לאסור חד-משמעית התניה כלשהי בין הענקת רשיון עבודה בישראל או שלילתו, לבין נכונותו של המבקש לשתף פעולה עם השב"כ או למסור לו מידע.

ירושלים, י"א בתשרי תשל"א
11 באוקטובר 1970

סודי ביותר

אלו ראש הממשלה, שר האוצר, שר הבטחון, שר העבודה

מאת: מזכיר הממשלה

הנני מתכבד להביא לתשומת לבכם החלטה מס' 1/ב של ועדת השרים לענייני בטחון, בישיבתה מיום ח' בתשרי תשל"א (8.10.70):

1/ב שכר ותנאים סוציאליים לעובדי השטחים

מ ח ל י ט י מ :

- א. עובד מן השטחים יקבל בעובדו בישראל שכר ברוטו ושכר נטו השווה לשכרו של כל עובד אחר בישראל בעל נתונים אישיים ומקצועיים זהים.
 - ב. עובד מן השטחים זכאי לתנאים הסוציאליים להם זכאי בהתאם לחוק ולהסכמים הקיבוציים כל עובד אחר בישראל, בעל נתונים זהים.
 - ג. מעביד המעסיק עובד מן השטחים יעביר למדור התשלומים של שירות התעסוקה את שכר ברוטו ואת התשלומים הסוציאליים אותם הוא משלם בהתאם לחוק ולהסכמים הקיבוציים לעובד ישראלי בעל נתונים זהים. ההתחייבות להעביר את השכר התשלומים כאמור תמשיך להיות כלולה, כנהוג היום, בטופס ההתחייבות המיוחד של מעביד המבקש מהלשכה עובד מהשטחים.
 - ד. עובד מן השטחים שעבד בישראל יקבל מידי מדור התשלומים של שירות התעסוקה את שכר הנטו בהתאם לעקרונות המובא בסעיף א' לעיל.
 - ה. מדור התשלומים יעביר באופן שוטף את הניכויים:
 - א. למס הכנסה;
 - ב. למוסד לביטוח לאומי בעד ביטוח תאונות עבודה;
 - ג. להסתדרות הכללית דמי טיפול אירנוני מקצועי;
 - ו. הניכויים מן השכר ותשלומי המעבידים בעד התנאים הסוציאליים לעניין סעיף ב' לעיל יישארו במדור התשלומים, למעט סכומים המועברים כאמור בסעיף ה' לעיל. מדור התשלומים יבצע את התשלומים לעובד עם התגשם זכותו לתשלום זה או אחר.
- הסכומים השווים לסכומים המנוכחים מעובדים בישראל לקרן השוואה והנ"א יועברו לקרן של השטחים שתיועד לפיתוח סוציאלי.
- ח. ראש המשלה ושרי האוצר והעבודה יסכמו ביניהם את אופן ניהולה של הקרן ואת נוהלי ההוצאות שלה.
 - ט. בטופס אותו ממלא העובד בלשכת העבודה בשטחים יחד עם כרטיס דורש העבודה, תיווסף הוראה ובה הסמכת העובד לניכויים מן השכר בהתאם למקובל על-פי החוק וההסכמים בישראל ולהעברת הניכויים כאמור בסעיף ז' לעיל.
 - י. שר העבודה ימנה ועדה בהרכב נציגי הממשלה, ההסתדרות ולשכת התיאום של הארגונים הכלכליים, שתפקידה להמליץ על נוהלים ליישום החלטות אלה.

ב ב ר כ ה

(-) מ' ארנון

העמק: מר א' אנון, יו"ר ועדת המנכ"לים לעניין השטחים המוחזקים
תא"ל ש. גזית, משרד הבטחון
מר מ' שמגר, היועץ המשפטי לממשלה

מסקרת משמר הגבול
לשבת ממקד מג"ב
טל': 08-9770400
כ"ז אלול, תשנ"ט
8 ספטמבר, 1999

"בצלם"
מר יחזקאל ליינ

הנדון: תגובת מג"ב לדו"ח בצלם

בדו"ח (אוגוסט 99) מוצג משמר הגבול כמפעיל אלימות כנגד אוכלוסייה פלשטינאית. המקרים המתוארים בדו"ח הנם מקרים בודדים שאינם משקפים את המציאות וחתרבות הארגונית בחיל. אין בכוונתי להגיב על המקרים הבודדים שכידוע מטופלים ע"י מח"ש ומי אשר נמצא אשם בהם, מועמד לדין. מסוקנו אם הקצין שמסר עדות ב"עילום שם" פעל למטרת שיפור. לא יעלה על הדעת שקצין יציג עבירות שחיה מעורב בהן ולא דיווח לגורמים המוסמכים כמתחייב מהפקודות, וכנדרש מקצין בחיל. לנו ידועה זחותו של הקצין שפעל מאינטרסים אישיים, תסכול וחוסר התאמה. בתגובתי זו אין כוונת הכחשה או הצדקת מעשים אלו. חשוב לציין כי מדובר במקרים בודדים, ביחס לפעילות היום יומית של אלפי שוטרי מג"ב, המבצעים משימות לאומיות קשות ומורכבות, האמורים לאכוף את החוק מחד ולפעול באיפוק מאידך. לסיים, הנני מזמין את ארגון "בצלם" להעביר חרצאות לשוטרי מג"ב בתיאום עם קצינת החינוך החיילית וע"י כך לגסות להעביר את המסר כדי למנוע הישנות מקרים חריגים אלו. מומלץ כי גורמי "בצלם" יקיימו ביקורים במשמר הגבול ויעמדו מקרוב על פעילות שוטרי ועל הבעיות הניצבות בפניהם יום יום ושעה שעה ובכך ניתן יהיה למנוע אי הברות בעתיד.

בברכת שנה טובה,

פקד פרץ ריצון
דובר משמר הגבול

העתק: דובר משטרת ישראל

פרסומי בצלם

דו"חות מקיפים

עיוניים כשיגרה: שיטות החקירה של השב"כ.	פברואר 1998
שבויים של שלום: מעצר מינהלי במהלך תהליך אוסלו.	מאי 1997
ההתנחלות בשטחים כהפרת זכויות אדם: היבטים משפטיים עקרוניים.	מארס 1997
אין דין ואין דיין: ענישה ללא משפט, חטיפה, מעצר בלתי-חוקי ועיוניים של פלסטינים תושבי הגדה המערבית בידי מנגנון הביטחון המסכל הפלסטיני.	אוגוסט 1995
מדיניות של אפליה: הפקעת קרקעות, תכנון ובנייה במזרח ירושלים.	מאי 1995
אכיפת החוק על אזרחים ישראלים בשטחים.	מארס 1994
משתפי הפעולה בשטחים בתקופת האינתיפאדה: הפרות ופגיעות בזכויות האדם.	ינואר 1994
דו"ח דו-שנתי 1992-1993: הפרות זכויות האדם בשטחים.	1994
גירוש פלסטינים מהשטחים והגירוש ההמוני בדצמבר 1992.	יוני 1993
עצורים בלא משפט: מעצרים מנהליים בשטחים מתחילת האינתיפאדה.	אוקטובר 1992
פעילות היחידות המיוחדות בשטחים.	מאי 1992
חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה (דו"ח מעקב).	מארס 1992
דו"ח דו-שנתי 1991-1990: הפרות זכויות האדם בשטחים.	1992
חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה: התעללות, "לחץ פיסי מתון", או עיוניים?	מארס 1991
ענישה קולקטיבית בגדה המערבית ורצועת עזה והביקורת השיפוטית עליה.	מארס 1991
פתיחה באש על-ידי כוחות הביטחון בשטחים.	יולי 1990
מערכת המיסוי בגדה המערבית וברצועת עזה.	פברואר 1990
דו"ח שנתי 1989: הפרות זכויות האדם בשטחים.	דצמבר 1989
מערכת השיפוט הצבאי בגדה המערבית.	נובמבר 1989
הריסות ואטימות בתים כאמצעי ענישה בגדה המערבית וברצועת עזה בתקופת האינתיפאדה.	ספטמבר 1989

דפי מידע

במורד הסיפוח: הפרת זכויות אדם כתוצאה מהקמת התנחלות מעלה אדומים והרחבתה.	יוני 1999
אוסלו: לפני ואחרי - מצב זכויות אדם בשטחים.	מאי 1999
מוות ידוע מראש: ירי כדורי "גומי" לפיזור הפגנות בשטחים.	דצמבר 1998
מי מריבה: אחריותה של ישראל למצוקת המים בשטחים.	ספטמבר 1998
הפרד ומשול: האיסור על מעבר בין רצועת עזה לבין הגדה המערבית.	מאי 1998
1987 - 1997: עשור של הפרות זכויות אדם.	ינואר 1998
הורסים שלום: מדיניות ההריסה ההמונית של בתי פלסטינים בגדה המערבית.	ספטמבר 1997
ברוטאליות לשמה: ממשיכים להכות: הכאות והתעללויות של פלסטינים בידי אנשי מג"ב ושוטרים בחודשים מאי-אוגוסט 1997.	אוגוסט 1997
הטרדה מינית בשם החוק: אלימות והשפלה במהלך חיפושים בבתי פלסטינים בחברון.	דצמבר 1996
מכת מדינה: הכאות, התעללויות והשפלות של פלסטינים בידי אנשי משטרה ומג"ב בחודשים יוני-יולי 1996.	ספטמבר 1996
ללא גבולות: פגיעה בזכויות אדם בצל הסגר.	אפריל 1996
דו קיום בלתי אפשרי: זכויות האדם בחברון מאז הטבח במערת המכפלה.	ספטמבר 1995
מקרי מוות ופציעה כתוצאה מהתפוצצות שיירי תחמושת.	יולי 1995
עינויים בחקירה: עדויות נחקרים פלסטינים, עדויות חוקרים.	נובמבר 1994
"טרטורים" ביורוקרטיים, הטרדה והתעמרות במהלך פעילות מבצעית בגדה המערבית בשנה הראשונה להסכם העקרונות.	ספטמבר 1994
ירי לעבר כלי-רכב בשטחים על-ידי כוחות הביטחון.	פברואר 1994
הריגת ילדים פלסטינים והוראות הפתיחה באש.	יוני 1993
הריסת בתים במהלך פעולות כנגד מבוקשים.	מאי 1993
הסגר על הגדה המערבית ורצועת עזה - פגיעות ישירות ונלוות בתושבי השטחים.	אפריל 1993
הגבלות על זכות ההפגנה והמחאה בשטחים.	ינואר 1992
ספטמבר-אוקטובר 1991 חידוש גירושם של נשים וילדים מהשטחים בשל "שהייה בלתי חוקית.	ספטמבר-אוקטובר 1991
תלונות על הפרת זכויות האדם בשטחים - פעילות "המוקד להגנת הפרט".	אוגוסט 1991

מותו של הנער מחמוד עליאן התעמרות פקיד מס הכנסה ולחץ על משפחות מבוקשים.	יוני 1991
זכויות האדם בשטחים בתקופת מלחמת המפרץ.	ינואר-פברואר 1991
הריסות ואטימות בתים כאמצעי ענישה - דו"ח מעקב.	נובמבר 1990
איבוד עשתונות: אירועי הר-הבית - תחקיר ראשוני (דו"ח מיוחד)	אוקטובר 1990
סגירת בתי-ספר ופגיעות אחרות במערכת החינוך בשטחים.	ספטמבר-אוקטובר 1990
הגבלות על בניה למגורים בגדה המערבית.	אוגוסט 1990
אלימות כלפי קטינים במעצר משטרת.	יוני-יולי 1990
מערכת השיפוט הצבאי בגדה המערבית: דו"ח מעקב.	מאי 1990
עמדות צה"ל בבתים פרטיים, פורים שפיל בכפר עאבוד, ומעקב אחר חקירת מצ"ח.	אפריל 1990
הצנזורה על העיתונות הפלסטינית.	פברואר-מארס 1990
מקרי מוות ופציעה של ילדים.	ינואר 1990
משפטי חיילים והגבלות על יציאה לחו"ל.	נובמבר 1989
על סופרים וספרים אסורים.	אוקטובר 1989
חקירת מקרי מוות, מעצרים מינהליים.	ספטמבר 1989
מתקני כליאה.	אוגוסט 1989
חקירת מקרי מוות, מתנחלים, גירושים.	יולי 1989
קליעי פלסטיק, עוצר, פגיעות של מתנחלים, הריסות בתים.	יוני 1989
נתונים, החמת תעודות-זהות, חקירת מקרי מוות.	מאי 1989

דו"חות מקרה

אימון קטלני: הריגתו של מוחמד אל-חילו על-ידי מסתערבים בחימה (דו"ח מקרה 8).	מארס 1997
משחקים באש בהר הבית: שימוש בכוח מופרז וקטלני על-ידי משטרת ישראל (דו"ח מקרה 7).	דצמבר 1996
מעצרים וחקירתם של בני הזוג "עלי" מהכפר בני נעים (דו"ח מקרה 6).	יוני 1995
הוצאה להורג במקום: מחנה הפליטים ג'באליא, 28.3.94 דו"ח משותף לארגונים בצלם ועורכי-דין פלסטינים למען זכויות האדם (דו"ח מקרה 5).	אפריל 1994
ירי קטלני וענישה קולקטיבית בעקבות הטבח במערת המכפלה (דו"ח מקרה 4).	מארס 1994

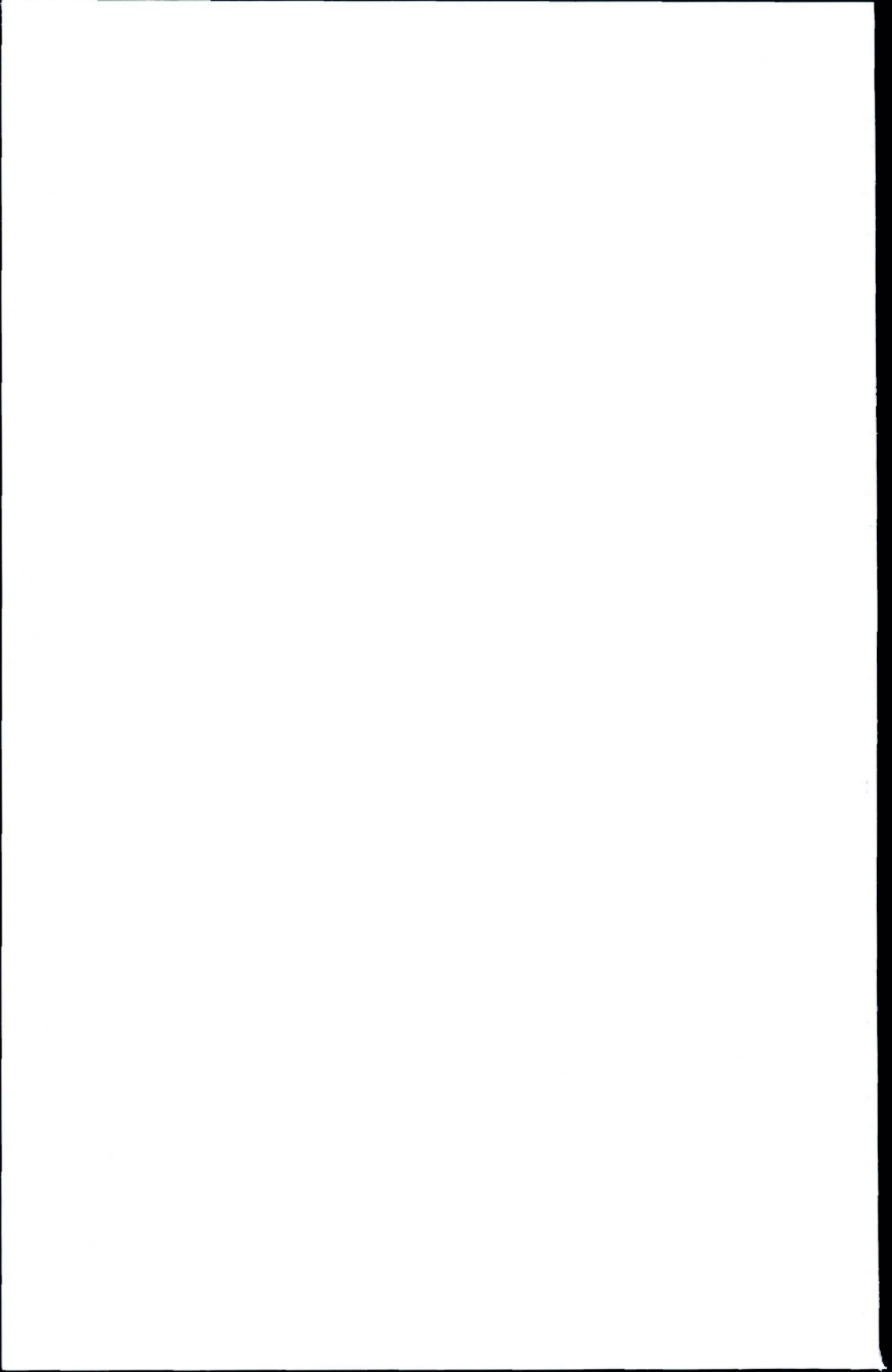
הנוהל החדש" בחקירות השב"כ: המקרה של עבד א-נאסר עובייד (דו"ח מקרה 3).	נובמבר 1993
ח'אן יונס, דצמבר 1992 (דו"ח מקרה 2).	ינואר 1993
מותו של מוסטפא ברכאת באגף החקירות במיתקן הכליאה בטול-כרם (דו"ח מקרה 1).	ספטמבר 1992

דו"חות אחרים

משפחות שסועות: פירוד משפחות פלסטיניות בשטחים, דו"ח משותף לבצלם ולמוקד להגנת הפרט.	יולי 1999
שותפים לאי צדק: הפרת זכויות אדם על ידי ישראל והרשות הפלסטינית בעקבות הרצח בוואדי קלט. דו"ח משותף לבצלם ול-LAW	יוני 1999
גופות אסורות, דו"ח משותף לבצלם ולמוקד להגנת הפרט. הטרנספר השקט נמשך: שלילת מעמד התושבות וזכויות סוציאליות מתושבי מזרח ירושלים, דו"ח משותף לבצלם ולמוקד להגנת הפרט.	מארס 1999 ספטמבר 1998
הטרנספר השקט: שלילת מעמד התושבות מפלסטינים במזרח ירושלים, דו"ח משותף של בצלם והמוקד להגנת הפרט.	אפריל 1997
לגיטימציה לעינויים: החלטות בג"צ בעניין בילביסי, חמדאן ומובארכ - מקורות והערות.	ינואר 1997
זכויות אדם מאז הסכמי אוסלו: תמונת מצב, דו"ח משותף של בצלם ושל הקבוצה הפלסטינית לפיקוח על זכויות האדם.	דצמבר 1996

פעילות **בצלם** בשנת 1999 מתאפשרת תודות לתרומותיהם של הגופים הבאים:

Christian Aid (UK), DanChurchAid (Denmark),
Department of Foreign Affairs & Trade & AusAid (Australia),
EZE (Germany), Ford Foundation (USA), ICCO (Netherlands)
International Commission of Jurists (Sweden),
Joyce Mertz-Gilmore Foundation (USA), New Israel Fund (Israel),
Norwegian Foreign Ministry,
Federal Department of Foreign Affairs (Switzerland)

בצלם

מרכז המידע הישראלי
לזכויות האדם בשטחים

2-5610756:07ק 02-5617271:70
<http://www.btselem.org>

בצלם, מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים, הוקם בפברואר 1989 על-ידי גוף רחב של משפטנים, רופאים, אנשי רוח, עיתונאים וחברי-כנסת.

בצלם שם לו למטרה לתעד ולהביא לידיעת הציבור הרחב וקובעי המדיניות את הפרות זכויות האדם בשטחים ולהילחם בתופעת ההדחקה וההכחשה שפשתה בחברה הישראלית. בצלם מקפיד על מהימנות המידע הנמסר מטעמו. מידע כזה מתפרסם רק לאחר תחקירי שטח מעמיקים שעורכים תחקירני המרכז. תוצאות תחקירים אלה נבדקות לאור מסמכים רלוונטיים (רפואיים למשל), גירסת המקורות הרשמיים, ובראשם דובר צה"ל, ומידע ותחקירים ממקורות נוספים, בהם ארגוני זכויות אדם ישראליים, פלסטיניים ואחרים.

בצלם הוקם ופועל מתוך מחויבות ודאגה לזהותה ההומניסטית של מדינת ישראל, ואמונה כי כיבוד זכויות האדם אינו סותר את בטחונו.

כארגון זכויות אדם, מייחד בצלם את עיקר מאמציו לניסיון לשנות את מדיניות ממשלת ישראל בשטחים, ולהעמיד את הממשלה, כגורם השולט בשטחים, על חובתה לשמור על זכויות האדם של תושביהם ולקיים בקפדנות את המשפט הבינלאומי. המנדט של בצלם מוגבל לתיעוד ופעולה בנוגע להפרות זכויות האדם בשטחים. עם זאת בצלם מתנגד נחרצות לכל פגיעה בזכויות אדם מכל צד שהוא, בין אם היא מביצעת בישראל, בשטחים או בארצות אחרות.

למרות הפרוטנציאל לסיום השלטון הצבאי בשטחים שנוצר עם חתימת הסכם העקרונות ב-1993, עדיין קיים צורך להגן על זכויות האדם בשטחים. בצלם קורא לשים קץ לשלטון הצבאי הישראלי בשטחים. את מקומו חייב לתפוס שלטון אזרחי נבחר, שבמסגרתו י"לקחו בחשבון ויכובדו זכויותיהם של כל הנוגעים בדבר. עם התקדמות תהליך השלום, ימשיך בצלם בפעילותו במטרה למנוע הפרות זכויות אדם ולהתריע עליהן.